

skönstaholm

Skönstaholm

GRANNSKAPSKLUBBEN SKÖNSTAHOLM FÖRLAG

Boken har tillkommit på uppdrag av styrelsen för Grannskapsklubben Skönstaholm, som stått som dess garant. Allt arbete med boken (förutom två blygsamma manusarvoden) har skett på ideell grund.

Denna andra reviderade upplaga har tillkommit på uppdrag av styrelsen för brf Skönstaholm.

Tack till Stockholms Stadsmuseum och Arkitekturmuseet

Skönstaholm

© Grannskapsklubben Skönstaholm Förlag

samt respektive författare och fotograf

Redaktör: Ulf von Strauss

Omslag: Sven Ljungman

Repro: A. & S. Ljungman

Formgivning: Anders Ljungman

Andra reviderade upplagan

ISBN 978-91-633-8626-8

Bilden på föregående uppslag: Vid Söndagsvägens slut våren 1952. Foto Sune Sundahl. Sune Sundahl flyttade in i huset Skönstaholmsvägen 32 (och hans syster Kerstin, gift Malm, i huset Skönstaholmsvägen 14). Sune kom sedermera att bli en mycket framstående arkitekturfotograf. Alla bilder av honom i boken har välvilligt ställts till vårt förfogande av Arkitekturmuseet

Bilden på sidan ett: Sune Sundal har fotograferat sin fru Ulli i deras vardagsrum

Den som tittar ut genom fönstret på omslagets baksida är Skönstaholms Lucia 1956, Britta Söderström. I trädgården nedanför henne sitter, njutandes sitt kaffe den första skönstaholmsvåren, Märtha och Sig-Åke Nordell, urinvånarnas urinvånare. De var först att flytta in bland byggarbetare och byggställningar, byggfuttar och betongblandare i november 1951

INNEHÅLL

- s. 7 *Förord* — Ulf von Strauss
- 11 *Gullvivor, gökärt, liljekonvalj och doften av syrén: Skönstaholm blir till!*
— Lars Malm och Bothild Hagström
- 16 HISTORIEN OM SKÖNSTAHOLM 1. *Planeringen för förortsbyggandet
under efterkrigstiden* — Klas Lundkvist
- 35 *Skönstaholm före Skönstaholm* — Lars Malm
- 44 *Skönstaholms lucior 1952–2010*
- 48 HISTORIEN OM SKÖNSTAHOLM 2. *Stockholms stad beslutar att
genomföra försök med radhus* — Klas L.
- 59 *När jag var liten i Skönstaholm* — Claes Widén
- 64 *Skönstaholms Tennisklubb*
- 72 HISTORIEN OM SKÖNSTAHOLM 3. *Arkitekterna — Arkitektarbetet
och förebilder* — Klas L.
- 88 *Årsberättelse verksamhetsåret 1.7.1952–30.6.1953*
- 98 HISTORIEN OM SKÖNSTAHOLM 4. *Skönstaholms kvaliteter i stadsplan
och hus. Inte bara Skönstaholm* — Folkhemsarkitekturens kvaliteter — Klas L.
- 112 *Ishockey, racerbilar, tjejer* — Curt Eiworth
- 118 HISTORIEN OM SKÖNSTAHOLM 5. *Skönstaholm idag och i morgon.
Några avslutande reflexioner* — Klas L.
- 130 *Skönstaholms Husmodersförening* — Ulla Dietsch/Ingrid Vallander
- 134 *Den okända byn i söderort* — Jenny Lundberg
- 142 HISTORIEN OM SKÖNSTAHOLM 6. *Hus och lägenheter —
Lägenheterna — Centrumhuset* — Klas L.
- 167 *Ur Grannskapsklubbens annaler* — Lars Malm
- 182 *Skönstaholm i våra hjärtan* — Olle Bengtzon
- 202 *Skaparna*
- 205 *Sextio styrelser*
- 209 *Skönstaholm då och nu*

Nils Sterner, huvudarkitekten för området, ritade till en frukosthörna och en veranda i söder på huset han avsåg för sig själv men ej kom att flytta in i, Skönstaholmsvägen 96. Foto Sune Sundahl

FÖRORD

till andra upplagan

Sköna Sönstaholm!

Den första upplagan av boken ”Skönstaholm” ställdes samman till femtioårsjubileet. När vi nu ger ut en andra, lätt reviderad, upplaga av boken om Skönstaholm, skriver vi år 2011 och Skönstaholm står inför sitt sextioårsjubileum.

Mycket har hänt i Skönstaholm under det gångna decenniet. Två av mina närmaste medarbetare med boken har dött, Sven Ljungman och Olle Bengtzon. Sven formgav vackert boken tillsammans med sin son Anders. Olle skrev och deltog intensivt i det redaktionella arbetet. Det mest omvälvande som hänt är emellertid att skönstaholmarna köpt sitt vackra gamla radhusområde. Bostadsrättsföreningen Skönstaholm övertog byn onsdagen den 16 juni 2010 kl 10.36. Därmed vänder vi ett nytt blad i Skönstaholms stolta historia. Hur ska det gå? Vi hyser ingen oro. Är det några som har tränat på att ta hand om sig själva, så är det vi. Sextioåringen håller att pånyttfödas!

Stockholmshem var länge en omsorgsfull och omtänksam huvudman för Skönstaholm. Det är Stockholmsshems förtjänst att Skönstaholm är så pass väl och så ursprungligt bevarat att det av arkitekturhistorikerna ses som ett av vårt lands finaste exempel på vad de kallar folkhemsarkitekturen.

Mot slutet av åttiotalet började det dock gå utför, en nedgång som sedan kom att accelerera. Sociala omsorger ersattes av räknenissarnas tyranni, underhållet av husen eftersattes, trädgården tilläts förfalla. Det här hade orsaker som låg utanför vår kontroll. Stockholmsshems tidigare så boendemedvetna och starka verkställande direktörer kom att efterträdas av vd:ar som blev lekbollar i händerna på nyckfulla politiker i styrelsen för företaget.

Vårt inflytande minskade i takt med att avståndet till dem som fattade besluten ökade. Jag såg det här hända som en av Grannskapsklubbens representanter i boinflytandekommittén när vi hade våra tröstlösa överläggningar med Stockholms shems okunniga och nonchalanta förvaltare. Man ville inte reparera det som gått sönder, man vägrade hjälpa oss med demografin när vi stred för ett levande litet samhälle. Det blev i längden ohållbart. Jag kom att känna mig som gisslan, det var ett spel, vi var i kommittén utsatta för det som Herbert Marcuse kallat repressiv tolerans. När man nekade oss hjälp att skotta ut våra gamlingar på vintern, var måttet rågat för min del. Det var tydligt att ”företaget förlorat sin själ”, som Stockholms shems gamle ekonomichef, urskönstaholmaren Bengt Westberg, så klarsynt uttryckt det.

Ombildningsprocessen tog två år. Vi som tog på oss att rädda Skönstaholm från undergång, för så dramatiskt (befogat eller ej) upplevde vi det, var Per Hansson, Harry Wikner, Cloffe Widén och undertecknad. Förutan vår konsult, den allvise och skarpsinnige Bo Wolwan hade vi inte lyckats. Inte heller utan stöd från nestorerna Lars Malm och Bengt Westberg.

Om vi bortser från själen, som jag skrev om i förordet till den första upplagan, och ser till arkitekturen, vari består då det unika med Skönstaholm? Det är inte husen. Det är inte terrängen. Det är husen i terrängen. De på plats byggda husens anpassning till terrängen och terrängens framhäande av husens karaktär. Arkitekternas begåvning, konstnärliga förmåga att skapa samklang på lika villkor mellan hus och terräng – se där det unika med Skönstaholm.

Skönstaholms skapare Nils Sterner och Erik F. Dahl, Walter Bauer och Erik Anjou hade en vision om ett litet samhälle, en by, som skönt anpassar sig efter terrängen. Vänder ryggen mot norr och öppnar sig mot söder. Där hus och natur harmoniskt samspelar, längorna anpassar sig efter terrängen, terrängen motiverar olika hustyper och individuella lösningar.

I Skönstaholm finns nio olika hustyper, det skänker rik variation, omväx-

ling, samtidigt som de alla är självklart infogade i den övergripande, karaktärsfulla, stilen. Omsorgen om detaljerna, de viktiga och vackra portikerna mellan längorna, fönsteromfattningarna, de karakteristiska takfallen, fasadputsen som harmoniserar med naturen, takkuporna, här får jag sluta min lovsång, ni vet så väl som jag. . .

Skönhetsvärden är dock inte alltid lätta att enas om. Lättare syns det vara att enas kring materiella värden. Det finns alltid, i alla tider, människor som är beredda att betala för det unika. Det materiella värdet på våra hus kommer att stå i relation till graden av vår bevarandeförmåga. Om vi lyckas bevara Skönstaholm som ”ett av vårt lands finaste exempel på folkhemsarkitekturen”, kommer det att ha ett dubbelt värde. I vårt dagliga liv kan vi njuta av skönheten, när vi flyttar eller dör lönar det sig krasst i kronor räknat.

Skönstaholm föddes i nittonhundrafemtioalets gryning, en guldålders gryning, som ett söndagsbarn.

Skönstaholm är ett mikrokosmos, ett ekotempel för generationers samlade erfarenheter.

Fråga inte vad Skönstaholm kan göra för dig. Fråga vad du kan göra för Skönstaholm.

Människor kommer, människor går. Skönstaholm består.

Vi har ett arv att förvalta. Det tillhör inte mig. Det tillhör inte dig. Det tillhör generationer som kommer efter oss.

Skönstaholm våren 2011,
inför sextioårsjubiléet

Ulf von Strauss

”Pepparkakshuset” färdigställs våren 1952. Husen 6, 8 och 3 i bakgrunden. Foto Sune Sundahl

Gullvivor, gökärt, liljekonvalj och doften av syrén:

Skönstaholm blir till

Omsorgen om detaljerna. Denna kvalitet framhålls ofta som en viktig nyckel till förståelsen av framgången med Skönstaholm.

Bothild Hagström svarade som ung nyutexaminerad arkitekt och assistent till Erik F. Dahl bl a för utformningen av alla våra vackra trappräcken och öppna spisar.

När allt var färdigbyggt flyttade hon in med sin familj i huset Skönstaholmsvägen 60. Senare flyttade hon till huset Söndagsvägen 63, där hon bodde till sin död 2010.

Lars Malm flyttade när byggnadsställningarna rivits in i huset Skönstaholmsvägen 14. Han var då en några år äldre arkitektkollega till Bothild, och hade hunnit öppna egen byrå. Lars bor kvar i sitt hus.

Kort efter inflyttningen var han med om att ta initiativ till bildandet av Grannskapsklubben.

Bothild och Lars tar en promenad genom Skönstaholm femtio år senare och drar sig till minnes tillblivelsen av Skönstaholm.

— Det var en vacker försommardag, 1950 tror jag, som Erik och jag och någon mer for ut till en plats, som kallades Skönstaholm. Där skulle det byggas ett radhusområde.

— Solen sken, gullvivor, gökärt och liljekonvaljer blommade på de små holmarna i beteshagarna. Där det gamla torpet hade legat doftade syrénbersån. Allting var så ljuvligt vackert, att vi tyckte att det egentligen skulle vara synd att bygga radhus just här.

Den, som berättar detta är Bothild Hagström, skönstaholmsbo sedan 1952. Då var hon en ung norsk arkitekt, som sedan något år var anställd på

Stockholms fastighetskontors husbyggnadsavdelning. Där hade hon varit anförtrord att göra underlag för restaureringen av de gamla kulturhusen på Åsöberget, men nu skulle hon bli medarbetare till Erik.

Erik var arkitekten Erik F. Dahl, som skulle svara för utformningen av det nya radhusområdet. Han var då 33 år. — Tänk jag, som tyckte att han var så gammal, säger Bothild nu. Själv var hon 25.

Chef för avdelningen var arkitekten Nils Sterner, en man på några och fyrtio. Han var en av landets mera namnkunniga arkitekter, och fastighetskontorets chefsarkitekt 1945–66. Dessförinnan hade han haft egen verksamhet och bl a varit ovanligt framgångsrik som pristagare i arkitekttävlingar.

Men, som Bothild minns det, den som hade det närmaste ansvaret, och var den som formade Skönstaholm, var alltså Erik Dahl.

Och här ville det till engagemang. Några år tidigare var Veckodagsområdet tänkt att bebyggas med radhus. Det sågs i viss mån som ett experiment, ett försök att väcka intresse för radhuset som bostadsform. Det skulle byggas 258 lägenheter för 25.000 kr per styck. Till detta hade staden anslagit 6,5 milj kr.

På grund av den alltmer skriande bostadsbristen byggdes här istället de sk genomgångsbostäderna, 1000 lägenheter om ett rum och kök eller kokvrå; med gemensamma toaletter i källaren. Och efter en del turer bestämdes, att radhusen skulle byggas i Skönstaholm.

Men Sterner och Dahl ställde högre krav på sitt projekt, än vad som hade gällt för Veckodagsområdet. Det skulle verkligen bli ett propagandaområde för radhus. De ville variera lägenhetstyperna mera, och anpassa husen efter terrängen.

De ville inte acceptera den något schematiska detaljplan för området, som stadens stadsplanekontor redan hade gjort, utan arbetade om den i samband med planeringen av husen. De kämpade mot stadsarkitekten, som ansåg att Söndagsvägen borde fortsättas söderut, där det nya Farsta började planeras. Deras Skönstaholm skulle inte bli en genomfart.

Framsidan på den allra första trycksaken om Skönstaholm med en skiss av Lisa Bauer, hustru till områdets trädgårdsarkitekt Walter Bauer. Här presenterades området för blivande hyresgäster

I sin egen beskrivning av Skönstaholm i tidskriften Byggmästaren 1952 säger Sterner och Dahl att de har strävat efter omväxling i stadsbilden genom ett växelspel mellan öppenhet och slutenhet. Till skillnad från det skrinlagda radhusprojektet i Veckodagsområdet har de arbetat med flera olika lägenhetstyper, dels för anpassningen av husen till terrängen dels för anpassning "ifråga om storlek och rumsgruppering till olika familjer och deras sammansättning, boendevanor och ekonomiska förutsättningar".

Bothild kan inte erinra sig stridigheterna med stadsplanekontoret. Där-

emot minns hon hur Erik kämpade för att hela gatan genom området skulle heta Skönstaholmsvägen, en markering av grannskap och samhörighet. Byggnadsnämndens namnberedning hade föreslagit och kommunfullmäktige fastställt, att vägen ner genom den västra delen av området som nu skulle heta Söndagsvägen, och tvärvägen mot öster Torsdagsvägen.

Så trodde Erik att han äntligen hade lyckats att få en ändring till stånd. Men till sin besvikelse och stora irritation fann han, att ändringen gällde bara Torsdagsvägen. Och när detta stod klart, hade folk börjat flytta in och tryckt visitkort och lämnat sin adress till post och telegrafverk. Det ansågs inte längre vara möjligt att göra någon namnändring. Erik var väldigt arg, minns Bothild.

Dahl var en mycket skicklig planlösare, som det heter. Han hade förmågan att kombinera till ett hus alla de små och stora utrymmen, som ingår i en bostad. I Skönstholm byggdes nio olika lägenhetstyper. Bland den första omgången skönstholmsbor var det märkligt, hur många som ansåg, att just deras typ av lägenhet var den bästa.

Ett annat förhållande, som Dahl påpekade — han flyttade in med de första, och bodde här ett par år, innan han etablerade egen verksamhet i Norrköping — var att de största lägenheterna var de som blev först uthyrda. Det hade man under planeringen varit mycket orolig för; kunde man verkligen ha så mycket som hälften av lägenheterna i fyra eller fem rum och kök, här långt ut i den södra förorten.

Med de ambitioner man hade, lades mycket arbete ner på detaljutformningen. Bothild var den som svarade för utformningen av trappräcken och öppna spisar, som ju blev ganska många med alla de olika lägenhetstyperna.

Det var två byggnadsingenjörer som ritade snickerier, bl a köksinredningar. Bothild, som redan då var husmor, minns hur hon försökte förmå ingenjörerna att rita köksbänkarna 90 cm höga. Men det var omöjligt, standar-

den var 85 cm och bestämdes av höjden på köksspisarna. Tio år senare ändrades standardhöjden till 90 cm.

För utformningen av de yttre anläggningarna anlätades landskapsarkitekten Walter Bauer, då inte heller fyllda 40 år, i kompanjonskap med kollegan Erik Anjou, ännu inte 30. Bauer var en av tidens främsta yrkesmän, snart nog med kungligt uppdrag att restaurera Drottningholms slottspark.

Men den för Skönstaholm karakteristiska grundformen kommer snarast från Sterner och Dahl. Gemensamma friytor mellan husen, och bara små privata uteplatser. Bauer arbetade samtidigt med ett radhusområde på Lidingö, där alla friytor var privata, och där han har beskrivit svårigheterna att disponera de smala trädgårdarna framför varje hus.

En del av friytorna inne i Skönstaholm är parkmark och planerades av stadens parkkontor. Det gäller dels torget med näckrosdammen, dels den runda lekplatsen mitt i området, som i sin enkelhet är ett genialt tillskott till den yttre miljön.

Chef för parkkontoret var den legendariske stadsträdgårdsmästaren Holger Blom. Den som svarade för planeringen i Skönstaholm, liksom i många andra parker i Stockholm, bla Kungsträdgården inför stadens 700-årsjubileum, var arkitekten Erik Glemme. Även dessa var män i fyrtioårsåldern.

De naturliga förutsättningarna var verkligen ovanligt goda i Skönstaholm. Men därtill måste sägas, att de togs tillvara och utvecklades av en grupp unga, ambitiösa och mycket skickliga arkitekter. Och gensvaret blev ju stort från de unga familjer, som tog området i besittning.

Söndagsvägen 77 till höger, Söndagsvägen 76 till vänster. Foto Sune Sundahl

Historien om Skönstaholm 1

Det som Klas Lundkvist inte vet om Skönstaholm är inte värt att veta.

Här har han exklusivt till vårt jubileum skrivit vår historia.

De nyskrivna texterna bygger på Klas examensarbete från Tekniska Högskolans Arkitektursektion 1993, "Radhusområdet Skönstaholm — tillkomst och kvaliteter".

Klas Lundkvist är idag antikvarie på Stockholms Stadsmuseum. Klas använder inga noter i texterna, men ger för tydlighetens skull direkta käll- och litteraturhänvisningar i den löpande texten och i anslutning till illustrationer och bilder. Den som vill ha fullständiga källhänvisningar kan gå till ovanstående arbete, som kan beställas från Grannskapsklubben.

Hur kom Skönstaholm till?

Vilka tankar och idéer i tiden födde oss?

Man får lov att gå ända tillbaks till tiden före andra världskriget för att få svar.

Planeringen för förortsbyggandet under efterkrigstiden

För att belysa bakgrunden till Skönstaholms tillkomst och radhusens roll i efterkrigstidens utbyggnad av Stockholms förorter tar jag här upp några viktiga milstolpar i planeringen.

- *Stockholms stads bostadstävling* (1939–43)
- *Utredning angående stadsplanen för Gubbängen* (1943)
- *Det framtida Stockholm* (1945), programskrift för arbetet med den 1952 publicerade generalplanen
- *Generalplan för Stockholm* (1952)

Stockholms Stads bostadstävling 1939–43

Planeringen av Hökarängen och Skönstaholm går tillbaka på den bostadstävling ("Gubbängentävlingen") som Stockholm Stads Fastighetsnämnd i samarbete med AB Stockholms tomträttskassa tog initiativ till 1939. Tävlingen genomfördes i två etapper:

1. hus- och lägenhetstyper avsedda att uppföras i stadens ytterområden (1940–41)
2. lämpliga stadsplaner för dessa bostäder (1941–43)

Första etappen av tävlingen var en generell tävling om hus- och lägenhetstyper för stadens förorter och inte kopplad till Gubbängen/Hökarängen. För etapp 2 — stadsplanedelen — valdes ett område inom stadsdelen Gubbängen på grund av att de planerade förortskommunikationerna gjorde området välbeläget i förhållande till stadens centrala delar. Gubbängen syftade vid den här tiden på hela det område som idag är Gubbängen och Hökarängen inklusive det område där Skönstaholm kom att byggas.

Tävlingens båda etapper bedömdes av en prisnämnd som bestod av borgarrådet Harry Sandberg, professor Nils Ahrbom, direktör Arne Biörnstad, fastighetsdirektör Axel Dahlberg, stadsplanedirektör Albert Lilienberg, byggnadsrådet Sven Markelius, chefsarkitekt Carl Melin och förre stadsarkitekten Sigurd Westholm. Tävlingssekreterare var arkitekterna Torsten Frendin och Göran Sidenbladh.

ETAPP 1 Hus och lägenhetstyper

Programmet syftade till att få fram förslag på goda familjebostäder för olika familjestorlekar i olika bostadstyper: flerfamiljshus, radhus och villor. Inga minimi- eller maximiytor för lägenheterna angavs i programmet, i stället gavs funktions- och kvalitetskrav. Totalt inkom 109 bidrag. De belönade

förslagen publicerades i *Byggmästaren* 19/1941 samt delvis i *Byggnadsindustrin* nr 9/1943.

I *Byggnadsindustrin* kommenterade Arne Biörnstad, direktör i Stockholms Tomträttskassa och ledamot i prisenämnden radhusförslagen:

Eftersom radhusbebyggelse hittills aldrig prövats i större utsträckning i vårt land, är det knappast ägnat att förvåna att just i denna grupp framkom förslag, som mera markant skiljde sig från vad man hittills sett i genren. Ur många synpunkter vore det glädjande om intresset hos de byggande och allmänheten kunde inriktas på denna bostadsform, som ju vid rationaliserad byggnation dels ställer sig billigare såväl i anläggnings- som driftskostnader än den friliggande bebyggelsen, dels också skulle erbjuda möjligheter till en välgörande variation i fråga om samhällenas yttre gestaltning. Den monotoni, som präglar en del villa- och särskilt småstugeområden skulle säkert på ett angenämt sätt brytas av lämpligt inpassade radhuslängor.

Det förefaller också troligt, att radhus samlade till block med gemensam värmecentral skulle lämpa sig för uthyrning. Utan tvivel skulle de också särskilt väl lämpa sig såsom familjebostäder med en mera utvidgad kollektiv service i form av barnlekstugor etc. Slutligen bör en kombination av höga hus med fullständig genomförd kollektiv service och radhus, som delvis utnyttja samma service, kunna bli ett socialt högvärdig och ekonomiskt försvarlig bostadsform.

ETAPP 2 Stadsplanen

Tävlingsområdet motsvarade i stort det nuvarande Gubbängen och Hökarängen inklusive Skönstaholm. Programmet angav 8.000–10.000 invånare. Fördelningen av lägenheter skulle vara 80% i flerfamiljshus och 20% i egna hem. Prisenämndens övergripande principer för granskningsarbetet och för det fortsatta förortsbyggandet var:

- bostäderna måste stärka familjen, hemlivet och familjesammanhållningen
- grundläggande för trevnaden i hemmet är bostadens rymlighet

- då gifta kvinnor arbetar i allt högre utsträckning måste hemarbetet underlättas och barnstugor inrättas i tillräcklig omfattning
- barnstugor, lekplatser, idrottsplatser och fritidsmöjligheter måste beaktas redan i stadsplanearbetet
- varje förortssamhälle ska få egna utvecklingsmöjligheter, helst ska man kunna arbeta där man bor
- förortssamhället bör utrustas med centra för kulturlivet

Här ser man hur tidens ideal med grannskapstänkande börjat vinna insteg.

Stadsplanetävlingen samlade bara sju deltagare, att jämföras med de över 100 deltagarna i etapp 1. Första pris delades mellan Tage William-Olsson och Gunnar Lindman, två av landets ledande stadsplanerare: William-Olsson var vid denna tid stadsplanechef i Göteborg. Lindman blev senare under 1940-talet stadsplanechef i Malmö.

William-Olssons förslag "Pastoral" presenterade ett antal långa huskroppar med 7 våningar och av ansevärd längd, i några fall närmare kilometern långa, som slingrar sig ut från de två lokalbanestationerna. Mer perifert har radhus och småstugor placerats.

Lindmans förslag "I byalag" hade en annorlunda uppläggning. Grupper av 3-våningshus samlades på båda sidor närmast de två stationerna. Längre ut radhus, villor och småstugor. Alla hus typerna är ordnade i små grupper – byalag. Tanken är att varje enhet ska innehålla en mindre butik. Parkstråket i väst-östlig riktning lämnades helt öppet.

Ett tredje förslag belönades med inköp: "Gumängen" av K.O. Jonsson. Detta förslag hade placerat de högre husen på ett sätt så att då man steg av förortsbanan skulle man "endast ana husen där man bor", d v s husen låg en bit bort från stationerna. Hela tävlingsområdet var bebyggt och mycket lite parkmark och friytor lämnades kvar. Hela östra och västra delen av området var fyllda med småstugor, en mindre grupp radhus låg på det öppna området söder om nuvarande Gubbängens centrum.

Det var troligen en kompromiss inom prisnämnden att de två mycket olika förslagen fick dela på förstapriset. Sune Lindström skrev i sin kommentar i *Byggmästaren* att det inom prisnämnden fanns representanter för olika och delvis doktrinära uppfattningar om formerna för städernas utbyggnad.

TÄVLINGSFÖRSLAGEN OCH DE GENOMFÖRDA PLANERNA

Om man ser på den plats som Skönstaholm i dag ligger på så har William-Olsson här ett av sina höga långhus i en båge motsvarande nuvarande Skönstaholmsvägen och söder därom helt fritt. Lindman och Jonsson redovisar småstugor för detta område, båda med en viss terränganpassning som idag markeras av Skönstaholmsvägens sträckning. Jämför man dessa tre förslag med hur hela området ser ut i dag ser man att det är Lindmans plan som i vissa principiella delar legat i botten för den genomförda planeringen. Dock ligger Hökarängens centrum öster om T-banan. Denna placering av centrum fanns kvar till och med 1949. Lindman knöts senare till stadsplanekontoret för det fortsatta arbetet med Gubbängenplaneringen men hans tävlingsförslag kom inte att utnyttjas i någon större utsträckning då flera av förutsättningarna ändrats.

Utredning angående stadsplanen för Gubbängen 1943 (”Gubbängenutredningen”)

Gubbängenutredningen var den första övergripande analysen av hur nya förorter borde utformas och utfördes av Erland von Hofsten vid Stockholms Stads Statistiska kontor. I samarbete med företrädare för stadens förvaltningar, handeln och föreningslivet belystes förutsättningarna för och kraven på en ny förort. Stadsplanekontoret ansåg att utredningen var av allmänt intresse och borde kunna utnyttjas även för planerandet av andra

områden och lät därför publicera den. Utredningen kom också framöver att bli en referenspunkt i det fortsatta förortsbyggandet.

Utredningen tog upp bl a:

- demografiska frågor, vilka skulle komma att bo i området, åldersfördelning, blanda eller inte blanda människor med olika bakgrund
- hur skapar man trivsel och stimulerar gemenskapen i området
- familjens förändrade situation då kvinnorna arbetade allt mer
- behovet av skolor, daghem, parker, butiker och handel (en tung aspekt i utredningen), samlingslokaler
- principfrågor kring bostads- och lägenhetstyper, fördelning mellan olika bostadstyper

Bostadsproduktionen tänkte man sig skulle fördelas enligt följande:

	Procent	Antal lägenheter
Lägenheter om 1 rum med kokvrå.....	4	160
” ” ” 1 ” och kök	11	440
” ” ” 2 ” ” ”	34	1,360
” ” ” 3 ” ” ”	22	880
” ” ” 4 ” ” ”	4	160
Barnrikehus	5	200
Radhus	5	200
Småstugor (villor)	15	600
Summa	100	4,000

Tabellerna på s 37 och 43 ihopredigerade

Noteras kan den stora delen 2:or och barnrikehus. Även om man av bostadspolitiska skäl borde bygga större bostäder sågs detta som omöjligt — man skulle riskera att lägenheterna blev outhyrda. För att kunna planera för en större andel 3:or och 4:or skulle det behövas omfattande subventioner.

Barnrikehusen var med som en tillfällig lösning i väntan på att barnfamiljerna kunde få motsvarande ekonomiska förmåner var de än var bosatta. Och utredningen kommenterade andelen radhus på följande sätt:

Jämte småstugor skola det finnas radhus. Någon större erfarenhet från uppförandet av dylika hus finnes hittills ej, men småstugebyråns produktion har under de senaste åren till ungefär 10% bestått av radhus. Dessa radhus har varit av egnahemstyp och ha följaktligen krävt en avsevärd kapitalinsats. Om radhusen i stället kunde hyras, skulle de sannolikt kunna bli mycket populärare än för närvarande. Med hänsyn till bland annat den fördelen, att radhusen kräva mindre markutrymme än småstugorna, synes det lämpligt att utöka deras andel, förslagsvis till ett radhus på tre småstugor.

Det framtida Stockholm – Riktlinjer för Stockholms Generalplan 1945

ETT NYTT SKEDE I STOCKHOLMS PLANERING

Under början av 1940-talet växte behovet av en övergripande plan för staden, både för förändringar i innerstaden och för förorternas utbyggnad. Den tidigare generalplanen från 1928 täckte bara de inre delarna och hade en slagsida åt trafikfrågor. Den planering som skett för stadens yttre delar hade skett framför allt inom Fastighetskontoret under fastighetsdirektören Axel Dahlbergs ledning och gällde främst frågan om marktillgång för stadens fortsatta utbyggnad. Staden hade också garanterat sin framtida tillväxt genom fortsatta markinköp under hela 1930-talet.

1944 beslutade fullmäktige, på borgarrådet Yngve Larssons initiativ, att arbeta fram en generalplan. För arbetet bildades inom stadsplanekontoret en speciell generalplaneavdelning under ledning av den nyutträdde stadsplanedirektören Sven Markelius. I gruppen ingick arkitekterna

C-F Ahlberg och Göran Sidenbladh, statistikern Erland von Hofsten samt trafikteknikern Sven Lundberg.

De personella förändringar, både bland politiker och tjänstemän, som skedde kring 1944–45 innebar en stor förändring av Stockholms stadsbyg-gande — nu fick en grupp utpräglade funktionalister initiativet.

INNEHÅLLET I *Det framtida Stockholm*

Ambitionerna var höga. Inspirerade av bla den amerikanske författaren Lewis Mumford, den engelska och danska samhällsplaneringen och grann-skapstänkandet, sökte man nya vägar. Inte minst så fanns en vilja att bred-da debatten om stadens framtida utveckling. En programskrift — *Det fram-tida Stockholm* — arbetades fram och trycktes i 5.000 exemplar. Förutom de vanliga kommunala remissinstanserna bjöds en rad personer med olika kunskaps- och intresseområden in för att bidra med sina speciella synpunk-ter.

I korthet bestod *Det framtida Stockholm* av följande huvudavsnitt:

- Stockholms framtida folkmängdstillväxt
- Stockholms stad och grannkommunerna
- stadens organisation och struktur
- valet mellan olika bostadssystem
- bostadsområdenas utformning
- sanering
- fritid och rekreation
- kommunikationer
- arkitektoniska och kulturhistoriska synpunkter

Tyngdpunkten (i antal sidor) låg dels i avsnittet om bostadssystem, dels i avsnittet om kommunikationer.

BOSTADSFRÅGORNA I *Det framtida Stockholm*

Det framtida Stockholm konstaterade att vid årsskiftet 1944–45 bodde endast ca 6% av stadens invånare i en- och tvåfamiljshus (för hela Stor-Stockholm var siffran 17%) och att andelen till och med var sjunkande. Situationen bedömdes som otillfredsställande, framför allt då man såg det egna hemmet som den idealiska bostaden för barnfamiljerna. Man slog fast att ett av de främsta målen för planeringen var att skapa bostäder och bostadsområden som var lämpliga för familjer med barn och att detta var ett viktigt led i en positiv befolkningspolitik.

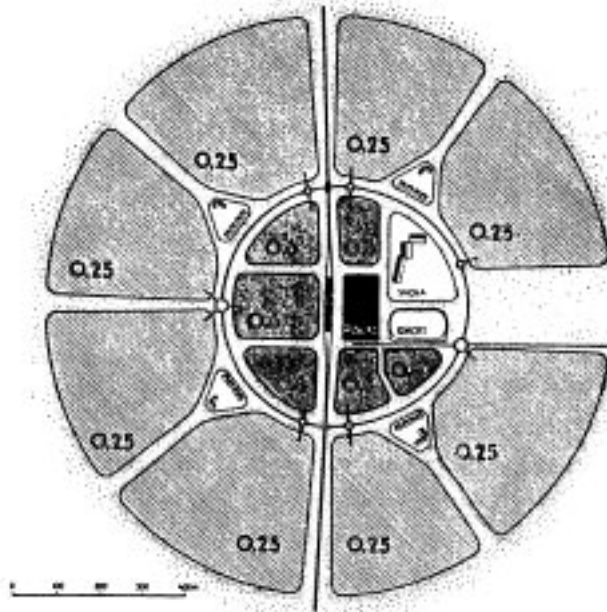
Hur skulle hindren för att tillgodose behovet av fler egnahem och markbostäder kunna övervinnas? Man pekade på tre problem som följde med spridningen av bebyggelsen: trafikproblem, de ökade stadsplanekostnaderna samt riskerna för sämre service i fråga om butiker och gemensamhetsanordningar.

Det första problemet förutsågs kunna lösas med den förväntade ökningen av bilbeståndet och tillkomsten av snabba masstransportmedel. Det andra problemet antog man skulle lösas mer eller mindre av sig själv. De höga stadsplanekostnaderna under kriget hade sin orsak i brist på material och då krigets materialknapphet upphörde fanns det inte anledning att räkna med de relativt stora stadsplanekostnaderna som något mer betydande hinder. Det tredje problemet skulle lösas genom kollektiva anordningar: dels i form av kollektivhus, dels genom bostadskomplement som daghem, tvättstugor och restauranger.

Som den övergripande lösningen för att åstadkomma en större andel med egna hem utan att sprida ut bebyggelsen för mycket och för att möta den utbredda bebyggelsens problem förordade *Det framtida Stockholm* att en allt större del av de egnahemmen skulle uppföras som *radhus*. För att kompensera den lägre bebyggelsetätheten som fler småstugor och radhus skulle medföra föreslog man en något större täthet närmast förortsbanehållplat-

serna genom att mindre grupper av höghus skulle komplettera den allmänt förekommande 3-våningsbebyggelsen.

Proportionerna mellan olika bostadssystem/hustyper och områden med olika täthet tas inte upp explicit i *Det framtida Stockholm*. Detta är rimligt då det är en programskrift inför generalplanarbetet. Däremot ger *Det framtida Stockholm* genom sitt klassiska schema en antydning om proportionerna mellan områdena med olika exploateringsstal. Enligt Johan Rådberg (*Doktrin och täthet i svenskt stadsbyggande 1875–1975*, sid 323) motsvarar schemats fördelning 25% hyreshus och 75% enfamiljshus.

ur *Det Framtida Stockholm* sid 57

RADHUSET I *Det framtida Stockholm*

Målsättningen var att man genom radhusbebyggelse skulle få en bostadsform med egnahemmets fördelar som i stort nådde upp till samma exploateringsgrad som 3-vånings smalhus.

För att komma upp till denna exploatering på runt 0,30 så förutsattes radhus i 2 våningar, dvs familjebostäder på 3 eller 4 rum. Man konstaterade att radhuset hade haft svårigheter att vinna någon större popularitet. I Sverige hade radhuset ofta kommit till korta i jämförelse med att bo i villa eller småstuga. Nu ville man försöka få in ett nytt tänkande, jämförelsen skulle ske mellan att bo i lägenhet i 3-våningshus och att bo i radhus. Radhuset borde lanseras som hyresbostad och man skulle ha möjligheten att bo på marken utan att behöva sköta hus och trädgård själv. Tvåplansradhuset skulle genom sin skala ge möjligheter till goda stadsplanlösningar från både miljösynpunkt och ur ekonomisk synpunkt.

Som exempel på bra radhusområden visar *Det framtida Stockholm* (förutom ett engelskt, ej namngivet, äldre exempel) Koooperativa Förbundets område på Kvarnholmen och Friluftsstaden i Malmö.

ur *Det framtida Stockholm* sid 43

Generalplan för Stockholm 1952

Generalplanen publicerades i sin slutliga form 1952, åtta år efter beslutet att upprätta planen. Varför överhuvudtaget ta upp en plan publicerad precis då Skönstaholmsradhusen står färdiga? Den färdiga Generalplanen är ett sam-

manfattande dokument över Stockholms efterkrigsplanering, d v s över den tid och de idéer som präglade samhället och planeringsklimatet de år då Skönstaholm och stora delar av Stockholms förorter planerades. Generalplanen innehåller en rad överväganden om radhusbebyggelse formulerade under de år som Skönstaholm planerades.

Det Framtida Stockholm och de första versionerna av *Generalplanen* var idéinriktade och visionära. I stort sett var planen färdigskriven 1949. Det som hände därefter var att stadskollegiets (motsvarar nuvarande kommunstyrelsen) investeringskommitté i praktiken tog över ansvaret för arbetet som nu kom att inriktas på en investeringsplan för åren 1950–59. Generalplanen kom aldrig till politiskt beslut. I stället kom den att överlämnas ”till stadens nämnder och verk för kännedom och beaktande i det fortsatta stadsbyggandet”.

En central och styrande faktor för utbyggnaden av Stockholms förorter var det för sin tid framsynta och internationellt sett tidiga beslutet (1941) om tunnelbanan. Frågan om samordningen mellan tunnelbanan och förorts-/bostadsutbyggnaden tas upp mycket kortfattat i Generalplanens sista kapitel under rubriken ”Tidplaner”. Här framträder att det är trafikutbyggnaden som styr den kommande bostadsbebyggelsen. Frågan reds dock inte ut närmare i Generalplanen. En intressant forskningsuppgift för den intresserade!

1940-TALET S GRANNSKAPSPLANERING

Svensk efterkrigsplanering kom att influeras starkt av den så kallade grannskapstanken – att förorterna skulle byggas upp av klart urskiljbara och överblickbara enheter på olika nivåer. Jag ska inte här gå djupare in på frågan då den finns utmärkt belyst (trots att inte några Stockholmsexempel finns med) i Mats Franzén & Eva Sandstedts avhandling *Grannskap och stadsplanering – om stat och byggande i efterkrigstidens Sverige*, 1981 (även publicerad under titeln *Välfärdsstat och byggande*, 1993).

Generalplanens syn på grannskapsplaneringen är ytterst praktisk och pragmatisk. De övergripande sociala och visionära idéerna om grannskapets roll som fanns i mitten av 1940-talet, t ex tron på grannskapets demokratiskt fostrande roll mot bakgrunden av 1930- och 1940-talets dystra internationella händelser ersattes av en planering där de funktionella aspekterna blev tongivande. Skolans behov av elevunderlag och successivt alltmer detaljhandeln och den framväxande massbilismen fick ge storleken på grannskapets olika delar och nivåer. Generalplanen sammanfattar (sidan 125):

Så mycket torde dock vara tillfredsställande klarlagt, att man för att stadsorganismen skall fungera riktigt bör i ytterområdena gruppera bostadsbebyggelsen i enheter kring centra, utrustade med de kommersiella och sociala institutioner, som motsvarar befolkningens storlek och behov. Storleken av dessa funktionella enheter sammanhänger med gemensamhetsanordningarnas beskaffenhet /.../ Om det i dessa enheter uppstår sociala grupper, torde detta anses vara en fördel.

Generalplanen presenterade följande nivåer (sid 230):

Bostadsområdets funktionsenheter med gemensamhetsanordningar.

Bostadsgrupp..... inv: 500—700, maximiradie 200 m
Mjölks- och brödbutik Småbaster (alternativt)
Sandlådor och en mindre lekplats Reparationsverkstäder i fastighet.

Grannskap..... inv: 1,000—3,000, maximiradie 300 m
Hälpplats (eventuellt) Kollektiv självtvätt eller kombinerad tvätt (eventuellt)
Förskola Närhetsbutiker
Daghem (eventuellt) Större bastur (alternativt)
Lekplats med barnhage och mindre bollplan Lokal för slöjd
Större bollplan (eventuellt) Lokal för sömnad, vävning och matdemonstration
Mindre ungdomsgård (alternativt)

Bostadsområde... inv: 7,000—15,000, maximiradie 900 m

Hälpplats (eventuellt flera)	Småindustriområde
Butikscentrum	Hemassistentvård
Fritidsgård (eventuellt)	Distriktsläkarmottagning (eventuellt)
Större ungdomsgård (alternativt)	Apotek
Folkskola (eventuellt två) med fritidslokaler och träningsplan	Barnvårdscentral
Folkvandervårds- (skolvandervårds-) klinik	Bageri, konditori, enklare servering
Bibliotek	Idrottsplats
	Festplats

Stadsdel..... inv: 25,000—50,000 maximiradie 1,5 km

Större butikscentrum	Biograf
Arbetsområde	Större mötesfält
Industriområde	Socialvårdsbyrå
Läroverk med idrotts- och badanläggning	Sjukhus
Kollektivhus	Hemhjälpbyrå
Friluftsbad	Pastorsexpedition
Restaurang	Kyrka

Om man placerar in Skönstaholm i denna modell ser det ut så här:

Bostadsgrupp: Skönstaholm
Grannskap: Veckodagsområdet inklusive Skönstaholm
Bostadsområde: Hökarängen
Stadsdel: Stadsdelgruppen Gubbängen/Hökarängen (Sköndal)

EGNAHEM OCH RADHUS I GENERALPLANEN

Vilka målsättningar hade Generalplanen för egna hem och markbostäder? Hur avsåg man att tillgodose Stockholmarnas uttryckta intresse för egna hemsboende och vilja att bo på marken? Man tar inledningsvis upp de problem som radhusen haft att vinna insteg i den svenska bostadskulturen. Varför var folk inte intresserade av att bo i radhus? Man gav följande förklaring (sid 168):

I detta sammanhang kan det finnas anledning att behandla föreställningen att "folk vill inte bo i radhus". Det synes lätt att förklara hur den uppkommit. De få radhusanläggningar som byggts har i regel förlagts mitt uppe i villaområden, och husen har varit till salu. En bostadssökande har för nästan samma kostnad och på nästan samma plats kunnat få ett friliggande enfamiljshus. Under sådana förhållanden är det naturligt, att radhusen varit mindre eftersökta. Enligt det bostadsprogram, som diskuteras i fortsättningen, är det icke meningen att ersätta någon del av småstuge- eller villabyggandet med radhusproduktion, utan denna senare är ett alternativ till förorternas hyreshus. Valet kommer således att stå mellan lägenhet i hyreshus eller i radhus, där bostadsrättsföreningar bör kunna äga husraderna.

Då det gällde målsättning för fördelningen av olika bostadstyper föreslog Generalplanen att andelen enfamiljshus skulle tredubblas (sid 172):

Med en årsproduktion av 8.000 lägenheter innebär det här diskuterade alternativet, att antalet enfamiljshus blir nära 2.000.

Hittills har enfamiljshusen behandlats som ett enhetligt begrepp, men det är

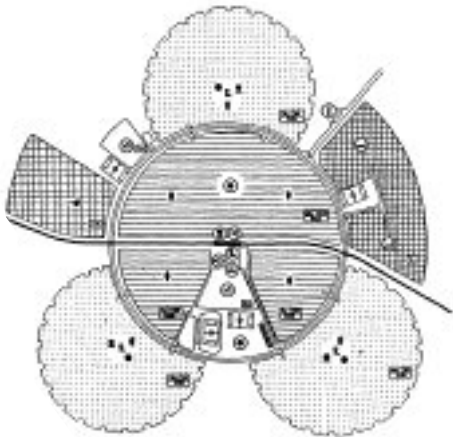
underförstått, att den föreslagna ökningen endast kan förverkligas, om radhus kommer till användning i avsevärd utsträckning. Detta kommer speciellt att observeras i fortsättningen.

För att kunna uppnå denna målsättning var en satsning på radhus en nödvändighet. För fördelningen mellan radhus och småstugor (större friliggande villor tänkte man inte på som något alternativ) ställdes tre alternativ upp men utan att ta ställning för hur fördelningen mellan småstugor och radhus skulle se ut (Generalplanen sid 173, tabell 10 I):

	Fördelning i % av lägenheter på		
	småstugor	radhus	(berfamölj)hus
1. Nuvarande produktion	8	0	92
2. Framtida produktion a.	24	0	76
b.	12	12	76
c.	8	16	76

Målsättningarna för fördelningen mellan olika bostadstyper finns även med i Generalplanens schemaplan (sid 123):

Antal invånare:		Befolkningstäthet:		Symboler:
===== Hyreshus	ca 10,200 62 %	Hyreshus	220 inv/ha	
Radhus + Småstugor	ca 6,300 38 %	Radhus + småstugor	80 %	
Totals	ca 16,500			
Bebyggelsearealer:		Avstånd från stadsdelscentrum:		
Hyreshus	ca 46.8 ha	Till hyreshusgräns	450 m	
Radhus + småstugor	ca 80.8 ha	småstugegräns	900 m	
Stadsdelscentrum	ca 1.8 ha	industri	600 m	
Grannskapscentrum (3 st)	ca 1.8 ha	kolonilotter	600 m	
Skolor (2 st)	ca 5.8 ha			
Idrott och fest	ca 7.8 ha	Avstånd från grannskapscentrum:		
Industri	ca 16.2 ha	Till småstugegräns	300 m	
Kolonilotter	ca 11.8 ha	stadsdelscentrum	600 m	
Totals	ca 170.8 ha			

Schemat anger att 62% av *befolkningen* bor i hyreshus och att 38% bor i radhus och småstugor vilket överensstämmer med den ovan redovisade målsättningen om att 24% av *lägenheterna* ska uppföras som småstugor och radhus.

Ambitionsnivån för småstuge och radhusbyggandet

Målsättningarna för andelen småstugor och radhus i relation till flerfamiljshus förändrades successivt mellan de olika programskrifterna. Schemat i *Det Framtida Stockholm* visade på en andel på hela 75% för enfamiljshus inklusive radhus. Om man tar dessa proportioner bokstavligt så innebär de en drastisk ökning av andelen småstugor och radhus i relation till den högre bebyggelsen, både i jämförelse med det faktiska läget 1945 och i jämförelse med Gubbängenutredningens rekommendation på 20% egnahem (5% radhus + 15% småstugor).

Generalplanen angav målsättningen 24% för radhus och småstugor (schemats text anger 38% men detta är räknat på antalet personer som beräknades bo i radhus/småstugor). Detta innebär givetvis en kraftig sänkning av ambitionerna jämfört med schemat i *Det Framtida Stockholm*.

Men hur ska denna sänkning av ambitionerna bedömas? Hur ska man tolka *Det framtida Stockholms* schema? En viktig faktor då *Det Framtida Stockholm* skrevs 1945 var det mycket starka inflytandet från England och Danmark, två länder med en lång tradition av lågskalig bebyggelse med radhus och egnahem. Det är tveksamt om det låg några mer omfattande beräkningar bakom schemats fördelning mellan bostadstyperna utan att det främst var en schematisk idealbild i tidens anda.

Värt att notera är att andelen enfamiljshus (inklusive radhus) 1949 endast var 10% och att man i sammanställningen i *Generalplanen* (sid 332–33) över de nya bostadsområdena i ytterstaden under de kommande åren inte räknade med att komma upp ens till den egna målsättning på 24% småstugor/radhus Här slutar andelen på knappt 11%.

UPPFYLLEDDES AMBITIONERNA?

Hur mycket småhus och radhus byggdes? Om man ser på hur mycket småhus och radhus det byggdes i stadsdelarna Hökarängen, Sköndal, Gubbängen, Svedmyra och Tallkrogen framträder följande bild:

	Flerbostadshus	Småhus/radhus	Tot antal
<i>Hela området:</i>	77,8%	22,2%	13 245
<i>Hökarängen</i>			
<i>(inkl. Skönstaholm)</i>	94,8%	5,6%	4 489
<i>Sköndal</i>	61,7%	38,3%	3 192
<i>Gubbängen</i>	91%	9%	2 442
<i>Svedmyra</i>	76,6%	23,4%	1 358
<i>Tallkrogen</i>	47,3%	52,7%	1 764

Källa Statistikkontorets (USK) stadsdelsvisa statistikblad 1992

Procentsiffran för hela området, cirka 22% småhus/radhus ligger nära de målsättningar som diskuterades i planeringen och som Generalplanen preciserades till 24%. Skillnaden mellan stadsdelarna är dock stora.

Om man grupperar stadsdelarna geografiskt enligt nedan framträder följande:

<i>Hökarängen och</i>			
<i>Sköndal</i>	80,8%	19,2%	7 681
<i>Gubbängen, Tallkrogen</i>			
<i>och Svedmyra</i>	73,6%	26,4%	5 564

Om man inskränker bilden till enbart Hökarängen är andel småstugor och radhus mycket låg, 5,6% vilket motsvarar 250 småstugor och radhus. Av dessa utgör Skönstaholmsradhusen mer än hälften.

Inte bara radhusen i sig blev förhållandevis få, utan det gäller än mer för hyresradhusen. Hans Arén visar i sin avhandling *Radhuset som folkbostad* på några viktiga faktorer som ändrades i mitten av 1950-talet: förändringar i lånesystemet, tillsammans med räntehöjningar och ändrade skatteregler samt nya normer för småhus gjorde att bostadskonsumenter kunde få ett betydligt billigare radhus som egendom än som hyresrätt. I de stadsdelar som nämns ovan finns inga andra hyresradhus än de i Skönstaholm. I Stockholms Stad som helhet fanns i början av 1990-talet totalt 2 200 småhus och radhus med hyresrätt, varav 820 förvaltades av allmännyttiga bolag. Av dessa utgör således de 150 Skönstaholmsradshusen en viktig del.

Skönstaholm före Skönstaholm

Vad är det för stigar vi beträder på söndagspromenaderna? Vad är det för rötter vi snubblar över på svamputflykten?

Lars Malm söker sig tillbaks till Brännkyrka sockens 1600-tal när han spårar vår historia.

I Skönstaholm finns på terrassen till Skönstaholmsvägen 46 rester av en syrenberså som en gång växte vid torpet Bergholm, som var den enda bebyggelsen före vår. Dagens adress hade varit Skönstaholmsvägen 34.

BRÄNNKYRKA SOCKEN

I dag bor 250.000 stockholmare i vad som tidigare var Brännkyrka. Socknen omfattade all mark söder om Söder, under medeltiden också Nacka, men hade på 1600-talet bara ett par hundra invånare.

Socknen fick sitt namn på 1400-talet efter flera bränder i kyrkan. Tidigare hette den Vantör (Ovan Tör, den övre delen av Södertörn). Den var annex till Huddinge. Där bodde kyrkoherden. I Brännkyrka hade man en komminister som bodde i Solberga prästgård.

Kyrkan ligger i vad som var socknens kärnbygd. Den sträckte sig från Årsta vid Mälaren, som har sagts vara Birger Jarls gamla sätesgård, ner mot byarna Örby, Älvsjö och Långbro. Andra byar var Enskede, Valla, Bägersta, Östberga, Västberga, Ersta. Byarna var små, ingen hade mer än tre gårdar.

Men både i väster och i öster är socknen en oländig bygd. Från kyrkan är det en halv mil ner till byarna i sydost: Farsta, Sjöända (Sköndal) Orhem och Skarpa (Skarpnäck). Däremellan skog, myrar och bergknallar.

Brännkyrka kyrka 1807, teckning av John F. Koch

En omvälvning sker på 1600-talet. Sverige har blivit en stormakt och huvudstaden växer. Gammal adel och nya uppkomlingar dras till den expanderande statsförvaltningen. Adelspalatsen i Stockholm får sina motstycken i herresäten i omgivningarna. Nästan all jord i Brännkyrka läggs efter mer eller mindre vackra affärstransaktioner under adeln som säterier. Axel Oxenstierna lär ha sagt: "För ett stycke guld måste man ofta låta falla på reputationen".

I mitten på århundradet finns elva säterier i Brännkyrka, varav Farsta är ett. Bönderna betalar inte längre skatt till kronan. Den betals till adelsherrarna, som i sin tur svarar för krigstjänst. Hundra år senare konstateras att det inte längre finns någon enda av bondeståndet i socknen.

Med säterierna föds torpen. I slutet av 1700-talet finns 148 torp i Brännkyrka – och 27 krogar, som ligger vid utfartsvägarna mot Tyresö, Dalarö och Södertälje.

Förutom torp byggs också sk lägenheter, låtsasherrgårdar, av borgare från Stockholm. Exempel är Sköndalsbro och Hökarängens gård nere vid Drevviken, den senare från början ett torp under Farsta.

Hela socknens folkmängd i mitten på 1800-talet är fortfarande inte mer än 1.500 personer. Det är som i dagens veckodagsområde.

Sen börjar den moderna tiden. 1860 öppnas den västra stambanan, den mot Göteborg, Samtidigt börjar den kraftigaste tillväxten i Stockholms historia. Huvudstaden har också blivit landets mest betydande industristad och drar till sig alltfler inflyttare. Bostadsbristen är på 1870-talet så svår att människor tvingas att övervintra i uthus, vedbodar och jordhålor. 1876 byggs en tältstad för bostadslösa på Ladugårdsgärde.

Nu börjar tillväxten också i Brännkyrka. 1870 finns här 2.038 invånare, år 1900 fyra gånger så många, 8.042. Fastighetsägare i gynnsamt läge vid järnvägen exploaterar sin mark. Älvsjö och Örby börjar byggas ut. På Årstas ägor byggs Liljeholmen och Årstadal, kåkstäder med mycket dåligt rykte.

I de östra delarna däremot är kommunikationerna fortfarande dåliga och här byggs mycket litet. I samband med att Nynäsbanan öppnas 1901 är det ett par affärsmän från Stockholm som köper Farsta. De satsar på att bygga ett nytt Djursholm eller Saltsjöbaden och kallar det Södertörns Villastad. Det visar sig dock att resorna på den nya banan tar för lång tid och att turtätheten är för låg. Företaget får ingen framgång.

Det förblir landsbygd i denna del av Brännkyrka socken ännu en tid.

Lugnet, tidigare torp under Farsta. I slutet av 1800-talet friköpt och ombyggt till direktörsbostad, påbyggt med vindsvåning och försett med glasveranda. Foto 1950-tal. Den vita villan ligger just utanför den högra bildkanten. Interiörfotot till höger är ur Nordiska museets arkiv.

Växthuset vid Lugnet låg ungefär där punkthuset med butiken vid Lingvägen nu ligger. Till vänster trädgårdsmästare Allan Mårtensson, 1940-tal?. Bilden till höger är tagen ca 1955. Förfallet har börjat.

Stallet vid Lugnet, ca 1955

Lugnet inför rivning, 1960-tal. Foto Bengt Nyberg

Lugnet, stallet. Trädgårdsmästarens hustru, Tyra Mårtensson. Foto ca 1955

Lugnet mot väster. Den vita villan ligger tv utanför bilden, th skymtar trädgårdsmästarens bostad. Foto 1930-tal. Nordiska museets arkiv

TRE TORP

Lugnet var från början ett dagsverkstorp under Farsta. Det var också Starrmyran och Bergholm, senare omdöpt till Skönstaholm. De tre torpen var den enda bebyggelsen inom det område som nu är Hökarängen. På den mark som ligger väster om tunnelbanan fanns ingen bebyggelse alls.

1875 avsöndrades Lugnet, blev en egen fastighet, tio tunnland stor. Huset byggdes om till direktörsbostad under slutet av 1800-talet, fick en övervåning och glasveranda. 1928 byggdes den vita villan, som fortfarande ligger kvar; 9 rum och kök, senare ombyggd till två bostäder. I dag har den adressen Söndagsvägen 80.

Till Lugnet hörde en liten handelsträdgård. Ännu långt efter det att vi hade flyttat till Skönstaholm verkade där trädgårdsmästaren Allan Mårten-

Torpet Starrmyran under Farsta. Fotografen står där Örbyleden senare skulle byggas. Vägen i bildens nedre kant kommer från Gubbängens gård och fortsätter mot Farsta i Söndagsvägens sträckning. Foto 1930-tal. Stadsmuseet

Torpet Bergholm under Eklund, en utgård till Farsta. Det vita huset skulle idag ha haft adressen Skönstaholmsvägen 34. Foto i Nordiska museets arkiv

sson och hans hustru Tyra. De bodde i ett liten röd stuga i skogskanten mitt emot den vita villan, flyttade senare till Russinvägen. Växthuset låg där det nu är en parkeringsplats uppe vid butiken vid Lingvägen.

På fastigheten låg också Sofielund, ett litet hus som på 1950-talet användes som fritidshus. Det låg i en skogsglänta där Lingvägen nu slutar.

1917 ägdes Lugnet av musikläraren Karl Isak Zetterlund. Han sålde det 1934 till sin son för 55.000 kronor. I samband med utbyggnaden av Hökarängen i slutet av 1940-talet var staden mycket intresserad av att köpa fastigheten. All övrig mark ägde staden sedan 1912, då man hade köpt Farsta. Men det blev svårt, för staden hade en ambition att hålla markpriserna nere inför väntade stora exploateringar på andra håll. 1953 såldes så Lugnet för 250.000 kronor till tre bröder Olsson, som hade en liten byggnadsfirma.

Bröderna kallades Tre Knas. De lyckades förhindra utbyggnaden av Lingvägen till 1962 och också av översta delen av Russinvägen, som låg på Lugnets mark. Under tiden hade de tagit ut inteckningar på 1.500.000 kronor. Men så småningom kom det till en förlikning.

Marken hade nu blivit så dyr att det blev tvunget att bygga högre och tätare än tidigare i Hökarängen. I samband därmed revs alla de gamla trähusen.

ALF CARLSSON MINNS

Torpet Starrmyran låg där nu Söndagsvägen går. Det låg mellan gavlarna på de nuvarande husen vid Måndagsvägen. Bergholm låg vid nuvarande Skönstaholmsvägen 34; rester av en syrénerså står fortfarande kvar mitt emot entrén.

Att döma av bilder såg de båda torpen likadana ut. Låga vitputsade parstugor, med kök i den ena änden och ett lika stort rum i den andra. Mellan dem en kammare och en liten förstu. Intill Starrmyran låg också Starrmyrelund; ett trähus med vind från slutet av 1800-talet, ungefär som Sofielund ovanför Lugnet.

Man bodde tätt. I början på seklet var det flera hushåll i vart och ett av torpen och därtill många inneboende. Så sent som på 1930-talet var det två hushåll på Bergholm och tre i de båda husen vid Starrmyran.

Det minns Alf Carlsson, en skönstaholmsbo som är uppvuxen på Herrängen; en gård som låg vid nuvarande Gubbängstorget.

Alf minns snickaren Simon Schibert från Minsk, som bodde i Starrmyran och som alltid agiterade för sitt drömland Sovjet. Sen han ensam hade återvänt dit hörde man aldrig av honom. Hustru och barn bodde kvar. Sonen Leo var en duktig fotbollsspelare i BK Rex i Tallkrogen. Det var också Olle Larsson, som bodde i Bergholm.

Ägaren till Starrmyran hette Gotthard Andersson. På senare tid, säger Alf Carlsson, blev han egendomlig. Sedan han hade skjutit efter patron Arvidsson på Gubbängen med hagelgevär gick man inte gärna nära torpet. Han tog livet av sig sedan hans hus måste rivas för att ge plats för den moderna staden.

Ända fram till 1940-talet var här verkligen en lantlig bygd, en mil från Stockholms centrum. Här såg fortfarande ut som när staden inkorporerade Brännkyrka socken 1913. Det enda som hade hänt, var att Nynäsvägen byggdes 1922 i och med att Skogskyrkogården anlades. Stora landsvägen söderut var förr Dalarövägen. Dess sträckning finns fortfarande kvar i Sköndal, där den nu heter Perstorpsvägen.

Fagersjövägen byggdes 1935 från den nya Nynäsvägen fram till Fagersjö station på Nynäsbanan. Den planerades sedan som ryggraden i Hökarängens gatunät. När så Nynäsvägen byggdes om till motorväg 1975, byttes namnet och också gagnet, för en del av Fagersjövägen om till Örbyleden.

Uppgifterna är delvis hämtade ur Ferinius, Gustafsson: *Brennekyrkia Sochn*, Stockholm 1999 och Johansson: *Storstockholms bebyggelsehistoria*, Stockholm, 1987.

SKÖNSTAHO LMS LUCIOR 1952-2010

1952	Lilly-Britt Frodlund	1982	Camilla Nilsson
1953	Margareta Wolgsjö	1983	Ingeborg Blixt
1954	Lillemor Lind	1984	Marianne Hugo
1955	Lena Erikson	1985	Anna Olsson
1956	Britta Söderström	1986	Lena Wiklund
1957	Ann-Mari Borgström	1987	Jennie Gellerstam
1958	Barbro Vallander	1988	Catrin Krona
1959	Birgitta Fogelberg	1989	Emma Lindegren
1960	Malin Thunell	1990	Malin Norman
1961	Mia Bölin	1991	Therese Hederby
1962	Ann-Christine Olsson	1992	My von Strauss
1963	Lena Carlberg	1993	Malin Åkerström
1964	Birgitta Rende	1994	Lovisa Lindegren
1965	Inger Carlberg	1995	Frida Ström
1966	Margareta Malmgren	1996	Malin von Strauss
1967	Lena Malmgren	1997	Janina Isacson
1968	Kristina Haage	1998	Elinor Kvammen
1969	Marie Ekeström	1999	Josefin Eriksson
1970	Ann Carlberg	2000	Lina Zijlmans
1971	Agneta Dahlbeck	2001	Beatrice Rylander
1972	Catarina Dahlbeck	2002	Cecilia Asklund
1973	Margareta Jacobson	2003	Sofia Nääs
1974	Carita Saat	2004	Eveline Rylander
1975	Barbara David	2005	Annica Nybom
1976	Annika Edwards	2006	Josephine Ackér
1977	Ann Ugglå	2007	Rebecca Cianelli
1978	Sofia von Mentzer	2008	Amanda Riessen
1979	Erika Saat	2009	Anna Holmberg
1980	Susanne Mårtensson	2010	Fanny Matslofva
1981	Camilla Nilsson		

1952

1953

1954

1956

1958

1960

1961

1962

1963

1964

1965

1966

1967

1968

1969

1970

1971

1972

1973

1974

1975

1976

1977

1978

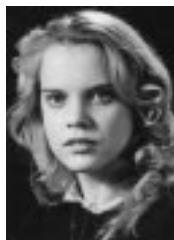
1979

1980

1981-82

1983

1984

1985

1986

1987

1988

1989

1990

1991

1992

1993

1994

1995

1996

1997

1998

1999

2000

2001

2002

2003

2004

2005

2006

2007

2008

2009

2010

RESEARCH SVERKER MYRENBORG

Husen 4, 3 och 8 den första våren. Foto Sune Sundahl

Historien om Skönstaholm 2

När beslutade staden att bygga Skönstaholm och hur gick projekteringen till?

Är det sant att Skönstaholm ursprungligen var tänkt att ligga där Veckodagsområdet idag ligger och vad kostade kalaset?

Här fortsätter Klas Lundkvists spännande berättelse om irrvägarna vid Skönstaholms tillkomst.

Stockholms stad beslutar att genomföra försök med radhus

RADHUSBESLUTET 1946

För att konkretisera idéerna då det gällde radhus i det pågående planeringsarbetet så utarbetade Fastighetskontoret kring årsskiftet 1945/46 ett förslag. Ansvarig för förslaget var den 1945 nytillträdde chefsarkitekten Nils Sterner vid Fastighetskontorets Husbyggnadsavdelning. Utifrån detta förslag beslutade Stadsfullmäktige den 15 april 1946 att staden skulle uppföra 258 lägenheter i 2-vånings radhus i stadsdelen Gubbängen (Gubbängen var vid denna tid namnet för hela stadsdelsgruppen med Gubbängen, Hökarängen, Fagersjö och Sköndal).

Radhusförslaget var en del av ett större bostadsärende med namnet *Ytterligare åtgärder till främjande av bostadsproduktionen m.m.* Staden samlade regelbundet (i princip varje år) ihop olika förslag till bostadspolitiska åtgärder i ett samlat ärende för gemensam behandling. Förslagen utarbetades inom Fastighetskontoret och gick vidare till Stadsfullmäktige via Stadskollegiet som sammanställde förslagen utifrån andra berörda nämnders synpunkter. I dessa ärenden beslutades bland annat om prioriterade byggen, antal små-

stugor och egnahem som skulle uppföras och borgensåtaganden för dessa samt de kommunala bolagens kvoter av bostäder.

INNEHÅLLET I RADHUSBESLUTET 1946

I beslutsunderlaget (Stadskollegiets utlåtande 119/1946), dolde sig radhusförslaget under rubriken *Ytterligare åtgärder från stadens sida för åstadkommande av billigare bostäder*.

Inledningsvis pekade utlåtandet på vikten av att finna nya sätt att bygga bostäder till lägre kostnader och hänvisade till småstugebebyggelsens goda resultat. Fastighetsnämnden framhöll att det förelåg skäl att med utnyttjande av fabriksmässig standardproduktion föreslå att praktiska försök gjordes med radhusbebyggelse för uthyrning.

Man konstaterade att det i Stockholm under de senaste åren bara byggts radhus i mycket blygsam omfattning. Som exempel på radhus byggda tidigare inom staden pekade man, förutom på de som uppförts som självbyggen i småstugebyråns regi, på kvarteret Drivbänken i Äppelviken (1919), Ålstensgatan (1932) samt Ängby (1931–39).

Ur bostadskostnads-, exploaterings- och markbesparingssynpunkt framhölls det önskvärda i att staden gav radhuset en mera framträdande roll i bostadsbyggnaden. Man pekade vidare på att många andra städer och industriorter uppfört radhus i betydligt större omfattning än Stockholm och ofta med goda resultat.

Den valda platsen var söder om Fager sjövägen (nuvarande Örbyleden) och väster om Nynäsvägen. Enligt förslaget kunde här byggas 258 lägenheter; 218 om 3 rum

och kök och 40 om 4 rum och kök. Till detta kom en centrumbyggnad med värmecentral, centraltvättstuga, barnkrubba, samlingssal, hobbylokaler och butiker.

Kostnaderna beräknades till 6.360.000 kr för byggnaderna och 210.000 kr för tomtmarkens ordnande. Här föreslogs en för tiden ovanlig modell utan egna tomter och istället endast en mindre uteplats. Resten av tomtmarken skulle anordnas som gemensamt utrymme och underhållas av hyresvärden.

Radhusen sågs som en möjlig lösning att bygga större familjelägenheter billigare då radhuset som bebyggelseform lämpade sig bra för fabriksmässig tillverkning. Då man ville rikta sig till stora barnfamiljer framhöll man det viktiga i att staden uppförde, förvaltade och upplät radhusen med hyresrätt. Vidare framhölls att då det här gällde ett försök i större skala för att väcka intresse för radhuset som bostadsform och att pröva förutsättningarna och skaffa erfarenheter för fortsatt byggande var det lämpligt att staden själv stod för byggande och förvaltning. Man ville här även bygga vidare på småstugebyråns goda erfarenheter.

Chefsarkitekt Nils Sterner presenterade även beslutet i tidskriften Byggmästaren 1946 och uttryckte där sina förhoppningar om att radhusbyggnaden i större skala skulle slå väl ut och att det var av stor vikt att det något ensidiga smal- och punkthusbyggandet berikades med en hustyp som förenade de flesta av egna hemmets fördelar med hyreshusens fördelar.

DET FÖRSTA FÖRSLAGET FALLER

Som arkitekt hade Fastighetskontoret anlitat Ernst Grönwall i Svensk Bostadsproduktion AB. Grönwall var vid denna tid en ofta anlitad arkitekt och upphovsman till en rad bra bostadsprojekt. Exempelvis radhusprojekt på en rad industriorter, flera bostadsprojekt i samarbete med Stockholms Fastighetskontor och det allmännyttiga Stockholmshem.

Svensk Bostadsproduktions förslag till radhus till en kostnad av 6.359.000 kr

bedömdes som ekonomiskt förmånligt av Fastighetsnämnden. Det var detta anbud som låg i botten för beslutet i fullmäktige två veckor tidigare om att anvisa ekonomiska medel för projektet.

Svårigheterna att få byggnadstillstånd (här syftas inte på bygglov utan på de tillstånd som reglerade fördelningen av arbetskraft) ledde dock till att byggstarten sköts upp. Byggbolaget ville då, med hänvisning till att materialpriser och löner höjts under tiden, inte sluta entreprenadavtal utifrån det tidigare anbudet utan gav ett nytt anbud på 7.175.000 kr. Fastighetsnämnden sa 20 augusti 1946 nej till detta dyrare förslag samt gav Fastighetskontoret i uppdrag att utföra nya ritningar och infordra nya anbud.

FASTIGHETSKONTORET TAR ÖVER PROJEKTERINGEN I EGEN REGI

Fastighetskontoret och dess husbyggnadsavdelning var nu således själva ansvariga för projektet. Vid upprättandet av det nya förslaget kunde man inte utnyttja standardiseringens möjligheter på samma sätt som Svensk Bostadsproduktion AB, vilka hade specialiserat sig på rationella radhus, kunde göra. Det förslag som nu arbetades fram innebar en viss standardhöjning, bland annat avsåg man att använda lättbetong eller tegel i stället för trä. Standardhöjningarna och prisstegringar gjorde att Fastighetskontorets nya och i egen regi projekterade förslag gav en kalkyl på cirka 8 miljoner kronor.

PROJEKTET KULLKASTAS AV DEN AKUTA BOSTADSBRISTEN 1947

Innan Fastighetskontoret slutfört projekteringen av radhusen kom den akuta bostadsbristen i Stockholm och behovet av nödbostäder att kullkasta hela projektet. Under 1946 stod det klart att de tidigare gjorda befolkningsprognoserna höll på att spricka. Stockholm hade under krisåren en starkt ökande inflyttning och en för staden osedvanligt hög nativitet. Till detta kom en markerad uppgång i antalet ingångna äktenskap och nya hushållsbildningar. Den befarade efterkrigsdepressionen hade inte infunnit sig

utan i stället befann sig landet i en högkonjunktur med en förstärkt inflyttning till Stockholm. Dessutom hämmade bristen på byggnadsmaterial det nödvändiga byggandet.

Detta ledde till en situation som Fattigvårdsnämnden ville karaktärisera som bostadsnöd snarare än bostadsbrist. Behovet av snabba åtgärder uppmärksammades av Fattigvårdsnämnden som var den kommunala instans som direkt och tydligast såg de akuta problemen. Fastighets- och socialborgarråden var nu tvungna att samarbeta och presenterade ett förslag om att bygga provisoriska bostäder som kunde tjäna som genomgångsbostäder för hemlösa i avvaktan på inflyttning i vanliga lägenheter. Till en början tänkte man sig ytterst enkla bostäder av baracktyp, det var ju frågan om ytterst tillfälliga bostäder. Inför det slutliga beslutet i april 1947 kom dock kvalitén att höjas så tillvida att husen föreslogs att byggas som ordinära 3-vånings lamellhus med lägenheter på 2 rum och kök. Dessa 2:or delades tillfälligt (för att senare kunna återställas) i två lägenheter: en på 1 rum och kök och en på 1 rum och kokvrå i det omärande badrummet. Toaletter och bad förlades till källaren.

Sedan beslutet fattats behövde man hitta ett område där man snabbt kunde börja bygga. Då det område som var avsett för den tidigare beslutade radhusbebyggelsen redan börjat iordningställas med gator och ledningar föll valet på detta. En ny stadsplan arbetades snabbt fram och behandlades av fullmäktige hösten 1947. Den nya planen innebar en förändring av den tidigare så tillvida att man bara bytte ut beteckningen för våningsantal (från II till III) samt gjorde några små förändringar av huskropparnas lägen. I övrigt var den nya stadsplanen identisk med den tidigare beslutade. Husen ritades av bland andra Ernst Grönwall som tidigare utarbetat ritningar för det ursprungliga radhusförslaget för området.

Besluten om radhus i Skönstaholm 1948–50

SÖKANDE EFTER NYTT OMRÅDE ATT BYGGA PÅ

Nu behövde man dels ett nytt område för radhusen — dels göra en ny projektering av husen. Fastighetskontoret undersökte i samråd med stadsplanekontoret flera olika tänkbara områden. Till slut föll valet på det så kallade Skönstaholmsområdet omedelbart söder om det tidigare området där det nu i stället för radhus uppfördes 3-vånings hyreshus för genomgångsbostäder. Även detta nya markområde var i stadens ägo sedan 1912.

ARBETET MED DEN NYA STADSPLANEN

Ett första beslut om en ny stadsplan fattades av Stadsplanenämnden i mars 1948. Troligt är att arbetet med den nya planen påbörjades runt årsskiftet 1947/48. Formellt kom planärendet inte längre i detta skede, dvs det fördes inte nu av Stadsplanenämnden vidare till fullmäktige.

Men planarbetet vilade inte på något sätt. I stället kom det in i ett nytt skede där det var Fastighetskontorets och dess arkitekter som hade initiativet och stod för den konkreta utformningen av planen även om det formella ansvaret för att utarbeta en ny plan låg kvar på Stadsplanekontoret.

Fastighetskontoret skrev i sitt tjänsteutlåtande i maj 1950 att man för att bättre anpassa bebyggelsen till områdets naturliga förutsättningar omarbetat ett tidigare förslag till stadsplan och att detta skett i samråd med stadsplanekontoret. I presentationen i *Byggmästaren* 1952 underströk arkitekterna, Nils Sterner och Erik F. Dahl, att det vid projekterings påbörjande föreliggande stadsplaneförslag omarbetats helt och att plan- och detaljstudium bedrivits parallellt.

Värt att notera är att det nya stadsplaneförslaget efter projekteringen av Fastighetskontorets arkitekter även skapade möjligheter till en något hårdare exploatering.

Stadsplanenämnden fattade så i november 1949 beslut om det nya förslaget till stadsplan för Skönstaholm. Fastighetsnämnden hade givetvis inget att invända och underströk hur brådskande ärendet var och att det behandlades med största möjliga skyndsamhet. Ärendet gick nu vidare till Stadsfullmäktige som antog planen den 20 februari 1950 (Utlåtande 64/1950; Stadsplan Pl 3548A).

Perspektiv av Erik F. Dahl
Gatu- och Fastighetskonterets arkiv, Fastighetsnämndens handlingar

Beslutet om byggande och pengar till Skönstaholmsradhusen

FASTIGHETSKONTORETS TJÄNSTEUTLÅTANDE

Arkitektbyrån vid Husbyggnadsavdelningen på Fastighetskontoret arbetade med projektet från våren 1948 till hösten 1949. I maj 1950 hade Fastighetskontoret kommit så långt med projekteringen att man kunde lägga fram ärendet för beslut i Fastighetsnämnden. I detta skede hade projektet i stora drag fått sin huvudsakliga utformning som avspeglas i stadsplanen och i text arkitekternas perspektiv. De ändringar som följde i det senare projekteringsskedet fram till bygglovhandlingarna i december 1950 innebar detaljusteringar av bl a huslägen.

Projekteringen hade nu kommit så långt att man beräknade kunna påbörja bygget under 1950 och i maj 1950 hade Fastighetskontoret sitt nya tjänsteutlåtande färdigt. Efter en inledande tillbakablick, som sträcker sig tillbaka till 1946 års beslut, presenterades så det nya förslaget. De viktiga principiella motiven för radhusbebyggelsen beskrevs på följande sätt:

Anpassningen till terräng och växtlighet, orienteringsförhållanden m m ha nödvändiggjort speciella lösningar för projektet. Olika hustyper ha dessutom betingats av en viss önskad variation i lägenheternas storlekar och utformning. Även för trevnaden inom bostadsområdet har en omväxling i radhusen yttre formgivning ansetts väsentlig. Det har vidare synts kontoret önskvärt att då såsom här, radhus i större omfattning inläggas i ett område, olika radhustyper prövas. Förslaget innehåller sålunda ett flertal typlösningar — sammanlagt 8 huvudtyper. Byggnaderna har givits en god standard. Ifråga om lägenhetsytorna må framhållas, att dessa gjorts något större än i tidigare förslag. Med ifrågavarande radhusanläggning har kontoret försökt att framhäva radhusens fördelar och tillvarataga erfarenheter av radhusanläggningar på andra håll, såväl beträffande radhusen som miljöbildande faktor, som deras lämpliga utförande och standard. Tidigare erfarenhet av radhusbyggen i stadens ytterområden har visat, att det hittills varit förknäat med vissa svårigheter att skapa tillräcklig förståelse för radhusens idé.

Det nya områdets yta och terrängförhållanden medgav inte lika många lägenheter som förslaget 1946-47. Man föreslog nu 150 lägenheter fördelade i 24 längor. Lägenhetsfördelningen var: 76 stycken 3 rum och kök, 60 stycken 4 rum och kök samt 14 stycken 5 rum och kök och med lägenhetsytor på 82, 95,5 och 107 kvadratmeter. Varje lägenhet skulle förses med en mindre avskild terrass som skulle skötas av respektive hyresgäst. Skötseln av kvartersmarken i övrigt avsågs skötas centralt. En servicebyggnad vid infarten till området skulle innehålla panncentral, butiker och eventuellt någon fritidslokal. Även ett garage för ett 40-tal bilar fanns med i planerna.

Hela radhusområdet beräknades kosta 6 miljoner kronor. I frågan om förvaltningen avsåg Fastighetskontoret att senare komma med ett förslag. Men man pekade redan nu på det lämpliga i att förvaltningen uppdrogs åt AB Stockholms hem som skötte områdena runtomkring och att kontakter tagits i denna fråga.

Fastighetskontoret hemställde nu om att Fastighetsnämnden skulle besluta om att hos Stadsfullmäktige begära att få ta i anspråk det anslag som fullmäktige beslutat om 1946 för uppförande av hyresradhus.

FRÅN FASTIGHETSNÄMNDEN TILL FULLMÄKTIGE

Fastighetsnämnden beslutade den 9 maj 1950 i enlighet med förslaget och lade i sin skrivelse till fullmäktige till ett avsnitt där man pekade på att de nu föreslagna radhusen var betydligt dyrare än de som diskuterats 1946. För 6 miljoner kronor blev det nu 150 lägenheter jämfört med de 258 lägenheter som 6.570.000 kronor räckte till 1946, men att detta hade sin förklaring i att byggkostnaderna sedan 1946 stigit med 17% och att de nya radhusen givits en högre standard samt att staden i detta nya projekt inte kunnat utnyttja standardiseringens fördelar som förslaget 1946 byggde på. Fastighetsnämnden strök också under vikten av att få fram lämpliga former av radhus då denna hustyp var jämförelsevis eftersatt i huvudstaden.

Borgarrådsberedningen och Stadskollegiet (som arbetat in synpunkter

från stadens olika förvaltningar och nämnder) tillstyrkte det föreliggande förslaget och ärendet gick vidare till fullmäktige. Stadskollegiet hemställde i sitt utlåtande (216/1950):

att stadsfullmäktige måtte bemyndiga fastighetsnämnden att i huvudsaklig överensstämmelse med framlagt förslag uppföra radhus om 150 lägenheter vid Skönstaholm inom stadsdelen Hökarängen ävensom att för bestridande av byggnadskostnaderna intill ett belopp av 6.000.000 kronor taga i anspråk det av fullmäktige den 15 april 1946 anvisade anslaget å 6.570.000 kronor för radhusbebyggelse i Gubbängen.

Stadsfullmäktige beslutade så till sist den 19 juni 1950 i enlighet med Stadskollegiets förslag till beslut.

När jag var liten i Skönstaholm

Claes, Cloffe, Widén är nästan jämnårig med Skönstaholm, född och uppvuxen invid dammen vid torget.

Senare flyttade familjen till zig-zag längan, till det hus i vilket Cloffe sett sina egna barn växa upp.

Från vardagsrumsfönstret kan han se ner över ängen mot tennisbanan. Vänder han sig om kan han på en tavla på väggen betrakta tennisbanan i utförande av skönstaholmskonstnären Börje Åkerström. Tavlan, en akvarell, är en gåva från Grannskapsklubben. I dess underkant kan man läsa: "Till Cloffe Widén för att Du med klokskap, kunnighet och smittande entusiasm lärt en ung generation skönstaholmare spela tennis och skapat trivsel för alla generationer kring tennisbanan."

När jag var liten var allt så stort. Den lilla stensamlingen i dungen upp mot Russinvägen var ett gigantiskt ointagligt fort mitt i den stora skogen. När vi lekte indianer och cowboys så kände man sig säker när man var innanför fortets murar. Men ändå gällde det att hålla ett vakande öga uppför berget, för plötsligt kunde en ny fara uppenbara sig. Precis som i västernfilmerna när indianerna dyker upp på toppen av kullen så kunde det plötsligt dyka upp främmande fiender uppfifrån Russinvägsberget. Skönstaholms unga indianer o vita slöt då en snabb vänskapspakt för att möta den yttre fienden.

Var det "russinvägare" var det inte så farligt. Då kunde man vänta sig ett regn av stenar, kottar och grenar uppfifrån berget innan ett eventuellt anfall kom. Betydligt värre var det om det var dom livsfarliga killarna från Saltvägen. Då gällde det att vara på sin vakt. Alla kände till att dom brukade ta fångar som dom band och skar upp ett sår på som det sedan hälldes salt i. Ingen kände

någon som varit med om detta, men alla visste att det var så det gick till. Om barndomens bataljer med ungarna utanför Skönstaholm var fyllda av skräck, lust och äventyr, så blev dessa konfrontationer allt annat än lustfyllda när jag kom upp i mellanstadiet.

I Skönstaholmsskolan fanns det vid denna tidpunkt (1963) tre 4:e klasser. I en klass gick nästan bara Skönstaholmsbarn. I den klassen gick inte jag. Vi var bara 3 killar från Skönstaholm i min klass varav jag var klart minst och spinkigast. Mina föräldrar hade dessutom fostrat mig att inte slå tillbaka. Vilket tacksamt offer jag var. Det gick nästan inte en enda dag utan stryk eller andra trakasserier. Från skolan gjorde man inte särskilt mycket för att förhindra det här. Ordet mobbing var inte uppfunnet än.

Varför blev det så här? Så här i efterhand så ser jag att det till största delen var avundsjuka som bottnade i klassmotsättningar. Vi bodde på marken och hade större lägenheter. Vi hade pappor som hade "finare" yrken och tjänade mer pengar. Vi hade föräldrar som stöttade och uppmuntrade oss till att vara duktiga i skolan. (Det var för övrigt det enda sättet man kunde ge igen på; att visa sig på styva linan i klassrummet, vilket bara ledde till ännu mera stryk nästa rast). Dessutom hade vi en tennisbana som dom inte fick sätta sin fot på...

Inte undra på att man fick stryk. Men det var ju lite svårt att inse just då. Efter 6:e klass blev det lättare. De flesta barn från Veckodagsområdet fick börja i Gubbängens skola medan Skönstaholmsbarnen naturligtvis fick börja i läroverket.

I dag ser det inte ut så här. Det bor människor med alla möjliga sorters arbete både i Skönstaholm och i Veckodagsområdet. Även om det är eftertraktat att bo i Skönstaholm så är det inte längre särskilt "fint". Nu återfinns ju dessutom de största och "fräschaste" lägenheterna i "Nya huset". Tennisbanan är öppen för alla. Många av våra äldre eldsjälar gör ett förtjänstfullt arbete med grannsamverkan borta på Kastanjegården. Det tar dock mer än en generation att helt tvätta bort sådana här motsättningar.

Det talas fortfarande om Skönstaholm som ”Hökarängens Beverly Hills”. Flera år senare (1969–71) slogs jag för Skönstaholm i ett sammanhang som bara är förknippat med ljusa minnen, nämligen på tennisbanan. Skönstaholm hade sedan många år med framgång varit representerat i juniorallsvenskan. När ”Stubben” & ”Nordan” Nordell, Kjell Lagerberg, Lasse Bergholm, Håkan Westberg, Magnus Feldt och Lasse Lindkvist fallit för åldersstreckat för att vara juniorer så blev det dags för Janne Westberg, Marianne Feldt och mig att ta vid. Våra ordinarie klubbar (SALK för Janne och Kungliga klubben för Marianne & mig) hade inte tagit ut oss till deras juniorallsvenska lag, så dom ”lånade ut oss” över sommarsäsongen till Skönstaholm för att vi skulle få tillfälle att spela allsvenskan.

Juniorallsvenskan var ett evenemang som i normala fall lockade en publik bestående av ett par föräldrar och i bästa fall någon tränare. Det var vad våra motståndare var vana vid. När dom klev in på banan i Skönstaholm fattade dom ingenting. Det var fullsatt!!! Att känna stödet och nerven från kanske 50 åskådare var enormt inspirerande; den samlade sucken när man slog ut en given boll eller den rungande applåden som säkert hördes ända bort till Gubbängsfältet. Tala om att bäras fram av publiken. Vid bortamatcherna kändes det lite fjuttigt utan denna storpublik, men tomrummet fylldes till stor del ut av Knut & Märtha Tufvasson som troget följde med och ”coachade” oss.

Tennisbanan i Skönstaholm är och har alltid varit ett stort glädjeämne för mig. När tennisklubben fyllde 40 år skrev jag de här raderna:

År -53, när Skönstaholm o jag just sett dagens ljus
Föddes en idé som först var rätt diffus
Skönstaholmarna började på varandra mana;
– Tänk om vi skulle bygga en tennisbana
Men för ett sånt projekt måste man ta sig i kragen

Och den som tog initiativet var Lage Almhagen
Sen blev det många duktiga spelare i klubben
Ulla Sandulf, Magnus Feldt, Mats Ljungman o Stubben

Och många ledare har lagt ner sin själ
Dom har jobbat hårt, allt för klubbens väl
Gösta Bölin & Erik Lagerberg är några i kretsen
Där Knut Tufvasson var den som gick i spetsen

Nu har åren gått och vi har fått många ny profil
Var och en med sin egen stil
Ja många har på senare år blivit tennismusketörer
Och till och med tennis-skole-instruktörer

Ta Cronwalls, Johnny, Jimmie, Marianne & Göran
Där är det väl pappa som blir mest mör han
Eller att en tisdagskväll få se Davids Anita
En stenhård forehand nere i krysset nita

Många skönstaholmare har fått den goda vanan
Att på lördagen ta sitt morgonkaffe nere vid banan
Vilken härlig morgon och nog är det fantastiskt
Att då se juniorerna spela så entusiastiskt

Och där står jag och ropar; -Rör på era fötter!
Då hör jag ekot av Knut — här har jag mina rötter
Här lärde jag mig tennisens A, B, C
Och hela livet har jag haft glädje av det

Nu är det kallt och höstlöven täcker banans grus
Och vi får allt spela tennis inomhus
Men snart blir det vår och då blir nöjet vårt
Att åter få beträda vår kära centercourt

Spelet på och umgänget kring tennisbanan har varit synnerligen livaktigt i alla år. Entusiaster har sett till att hålla högsta standard på banan, som räknas som en av stockholms-traktens finaste grusbanor. På den övre bilden ser vi från vänster Knut Tufvasson, Lage Almhagen och Sverker Myrenberg när de tar paus vid anläggningen av banan. Foto Bengt Nyberg. På den nedre bilden ser vi några av dagens eldsjälar, från vänster Anders Bäckman, Lars-Göran Hedberg, Göran Cronvall, Cloffe Widén och Bo Eriksson. Foto Lars-Göran Hedberg (med självutlösaren)

SKÖNSTAHOLMS TENNISKLUBB

Det hela började våren 1953. Lage Almhagen och Åke Adelby hade flyttat hit året innan. De var bägge tennisspelare nästintill den svenska eliten. Tillsammans med Erik F. Dahl, Skönstaholms arkitekt, och några till, tog de initiativet till att bygga en tennisbana. Grannskapsklubben bildade en sektion för tennis och utverkade tillstånd från Stockholms Stads Gatukontor att disponera 20 x 40 m parkmark för banan. För detta utgick en formell avgift av 10 kronor per år. För att kunna anslutas till Svenska Tennisförbundet och dess verksamhet, lämnade man Grannskapsklubben 1954 och bildade Skönstaholms Tennisklubb. Foto Bengt Nyberg

Stämmningsbilden här till vänster är tagen på midsommarnatten 1955, vid fyra-femtiden. Solen skiner. Det firas gökotta i slänten nedanför Skönstaholm. Man vill bara gratulera fotografen, som är vaken nog att fånga en sådan bild. Han ser ut över det som vi nu kallar ängen, men som nyss var sädesfält. Men framför allt ser han på den nya tennisbanan, där det pågår nattliga tävlingar, som beskrivs på andra håll i denna bok. Foto Bengt Nyberg

På hösten 1953 satte man igång att bygga. Som bas för finansieringen såldes andelsbevis à 50 kronor, sammanlagt 84 stycken, som senare år löstes in i ordning efter lottning. Men en stor del av kostnaderna klarades med eget arbete, uppskattningsvis värt 5.000 kr. Inklusive detta kostade banan närmare 20.000 kr (230.000 i penningvärdet år 2001).

Byggnadsarbetet drevs med frenesi. På bilden är ett dussin skönstaholmare i gång med tre åskådare uppe i slänten. Under höstkvällar kämpade man till skenet av fotogenlampor. På håll såg det ut som ett läger för slavarbete. Foto Bengt Nyberg

Bengt Westberg; han blev senare Stockholmshems ekonomichef. Hans många omsorger om Skönstaholm gällde också tennisbanan. Under några år mot slutet av 1950-talet var han klubbens ordförande. Foto Bengt Nyberg

Banan invigdes i juni 1955. I invigningsmatchen spelade Sven Davidsson och Staffan Stockenberg, som hämtades direkt från en Davis Cup-match i Saltsjöbaden. De vann över Adelby/Almhagen med 6-2, 6-2. Deras hela ersättning blev två par fina solglasögon. Lage Almhagen var optiker. Stockenberg och Davidsson står mitt i bilden. Framför dem står Gunnar Björkman, "Gumpa", en av de bästa spelarna i sin generation. Fylld av uppdragets betydelse bevakar han gästerna handdukar. Foto Bengt Nyberg

I publiken sitter i mitten Knut Tufvasson, "Farbror Knut". Han var en engagerad ungdomsledare, som entusiasmerade flera nya generationer tennisspelare. Till yrket var han sjökapten. Till vänster om honom sitter Hans Larsson, Skönstaholms tillsynsman och maskinist. (På den tiden låg det en panncentral, där klubblokalen nu ligger). Han hade också deltagit aktivt i bygget av tennisbanan och tillverkade och skänkte den första domarstolen. Till höger Åke Adelby, de första årens ordförande. Foto Bengt Nyberg

Farbror Knut lärde sina adepter inte bara tennisspelets grunder – "ta ut slagen", "rör på fötterna", "titta på bollen" – utan också sportmanship.

För att ungdomarna skulle kunna utvecklas vidare i sitt spel förmedlades kontakten med stockholmsdistriktets tennisskola och med storklubbarna.

Den första omgången som provspelade sitter här i Kungl Tennishallen: I första raden sitter Barbro Björkman, Bosse Borg, Per Arne Sandulf, Jan Sellin. Rad 2: Agneta Lagerberg, Ulla Sandulf, Sören Lagerberg, Ronald Tufvasson. Rad 3: Anders Eriksson, Hasse Pettersson, Gunnar Björkman. Rad 4/5: Johan Lind, Jan Ohlsson, Henning Granfeldt, Willy Fogelberg, Bill Ullerud. Det är värt att notera att 14 av de 16 från Skönstaholm blev antagna, medan av övriga sökande inte mer än 200 av 500. Fotografen okänd.

Den äldre generationen svarade för klubben fram till 1990, de senaste femton åren med Erik Lagerberg som ordförande. Med växande ungdomskullar på 90-talet växte åter entusiasmen bland de unga för tennisen. Den fångades skickligt upp av den nye ordföranden Cloffe Widén, själv en framstående spelare, på sin tid fostrad av Farbror Knut. Det bedrivs åter en engagerad juniorverksamhet i Skönstaholm. Till vänster på bilden får Oskar Zijlmans, Fanny och Alexandra Carlberg instruktion av Algis Vilkénas.

Tennisklubben kan inte bara med stolthet blicka tillbaka. Framtiden ter sig ljus!

Klubben har fostrat ett tjugotal spelare av hög klass.
Bland dem kan särskilt nämnas:

Ulla Sandulf, svensk juniormästare, svensk mästare; en svår ryggskada vid spel i Wimbledon avbröt karriären.

Per Arne Sandulf, svensk juniormästare, också han stoppad av ryggskada.

Anders och Hans Nordell, juniormästare i DM-dubbel.

Johan Nyrén, medlem av juniorlandslaget.

Håkan Westberg, medlem av juniorlandslaget.

Eva Pettersson, juniormästare i DM.

Magnus Feldt, vann finalen i Kungens Kanna över Björn Borg.

Jan Westberg, framgångar i junior-SM.

Cloffé Widén, framgångar i junior-SM.

Mats Ljungman, tre skol-SM, junior DM, ungdomslandslaget, semifinalist i Kungens Kanna.

Lars Roos, i final i junior-SM, kvalat in i Stockholm Open.

Stefan Roos, framgångar i junior-SM.

Jonnie Nordensky, framgångar i nationella och internationella tävlingar.

RESEARCH LARS MALM

Historien om Skönstaholm 3

Vilka var de som ritade Skönstaholm och var fick de allt ifrån?

Här fortsätter Klas Lundkvist berätta historien om Skönstaholm med att presentera arkitekterna och de förebilder de kan ha haft för sitt verk.

Arkitekterna

NILS STERNER

Nils Sterner (1904–1990) blev klar med sin arkitektutbildning på KTH 1929 och arbetade sina första år hos flera av de ledande arkitekterna, både ”gamla” (Erik Lallerstedt, L.I. Wahlman och Carl Westman) och ”nya” (Paul Hedqvist). 1931–33 gick han på Konstakademins arkitekturskola.

1935 vann Sterner tillsammans med Yngve Ahlbom tävlingen om Halmstads rådhus. Samma år startade han egen arkitektverksamhet samt blev stadsarkitekt på deltid i Sundbyberg. Under sin tid som stadsarkitekt i Sundbyberg arbetade han med stadsplaner och ritade inom ramen för sin egen praktik en rad hyreshus i Sundbyberg.

1945 blev Sterner chefsarkitekt på Husbyggnadsavdelningen inom Stockholm Stads Fastighetskontor. Efter Fastighetskontorets omorganisation 1953 var han chef för kontorets arkitektavdelning fram till sin pensionering 1966.

Arbeten för Stockholms stads fastighetskontor

Sterner började i Stockholms stads tjänst då staden gick in i den hektiska efterkrigsepoken. Som chef kom han att arbeta med alla typer av arkitektuppdrag. Med tanke på den stora omfattningen av uppdrag som Fastig-

hetskontolet arbetade med kan Sterner själv omöjligt haft tillfälle att delta i den direkta projekteringen av alla objekt.

Bland de projekt som genomfördes under Sterners ledning kan nämnas:

- Bostäder: delar av Blackeberg (bl a en grupp radhus ritade 1952 och med likheter med Skönstaholm), delar Västertorp och Bagarmossen.
- Sociala institutioner: en rad pensionärs- och ålderdomshem: t ex Nockeby Pensionärshem (1950–52), en rad barnstugor — både specialritade (bland annat Kronobergsparken 1962–65) och typbarnstugor.
- Centrumanläggningarna i Västertorp och Bagarmossen (båda tidigt 1950-tal).
- Speciella byggnader: t ex Bakteriologisk centrallaboratorium vid Sabbatsberg (1947–52), Sjuksköterskebostäder vid Beckomberga (1951–54), Bromma medborgarhus (ca 1956), Tekniska nämndhuset (1962–65).
- Restaureringar: En stor och intressant del av kontolets uppgifter var restaureringar av kulturhistoriska byggnader ägda av staden. Dessa uppgifter torde legat Sterner varmt om hjärtat. Ett intresse som tog sig uttryck i ett mångårigt engagemang i styrelsen för Samfundet för hembygdsvård (1944–60) och genom arbete i stadens Skönhetsråd. Bland slotten kan Sturehov, Åkeshov, Örby och Hässelby nämnas och bland andra historiska byggnader: Stadsmuseet, Åsögatsreservatet, delar av Mariaberget och Villa Lyran. För dessa insatser fick han Samfundet S:t Eriks plakett 1972.

Egen arkitektverksamhet

Både före och efter sin anställning som tjänstearkitekt deltog Sterner regelbundet i arkitekttävlingar och tog en rad egna uppdrag:

- Hotell i Lysekil (1942 tävling, 1949–52) tillsammans med Sture Frölén.
- Sundbybergs folkskola (1939 och tillbyggnader under 1940-talet).

- Östergården, ålderdomshem i Sundbyberg 1951 (tillbyggnader 1963) tillsammans med hustrun Elisabeth Edstam-Sterner som var arkitekt med speciell inriktning på byggnader för åldringsvård.
- Garnisonssjukhuset, restaurering för Stockholms Läns Landsting (1968–71).

Aktiv i styrelser och redaktioner

Nils Sterner var en arkitekt som engagerade sig starkt i sitt yrke och hade många förtroendeuppdrag. På 1940-talet hade han styrelseuppdrag inom bl a inom Svenska Arkitektföreningen, Svenska Teknologföreningen och SAR. 1941–44 satt han med i tidskriften Byggmästarens redaktionskommitté, sista året som dess ordförande. 1952–59 var han vice ordförande i Svenska kommunaltekniska föreningen och 1958–62 redaktör för föreningens tidskrift Stadsbyggnad.

ERIK F. DAHL

Erik F. Dahl (1917–1981) blev klar med sin arkitektutbildning på KTH 1941 och arbetade innan han kom till Stockholm Stads Fastighetskontor på KF:s arkitektkontor, Lennart Thams arkitektkontor och Byggnadsstyrelsen. Dahl bodde några år i Skönstaholm och var under den tiden drivande i Grannskapsklubbens arbete men flyttade då han tillsammans med Arne Strömdahl startade arkitektkontor i Norrköping. Det blev i denna del av landet som han hade sin fortsatta verksamhet fram till sin död 1981. Kontoret finns kvar under namnet DSR Arkitektkontor AB.

I Byggmästaren/Arkitekturs artikelregister finns förutom Skönstaholm bara ett par andra projekt av Dahl redovisade:

- Radhus vid Stureby som publicerades i radhusnumret 1952 och som följer direkt på presentationen av Skönstaholm. Dessa radhus är något större än Skönstaholmsradhusen men har tydliga likheter i planlösningar.

- Ett grupphusområde i Eslöv från 1960, ritat tillsammans med Arne Strömdahl, med en tidstypisk förenklad småhusarkitektur.

I Norrköping har han ritat bl a Centralbadet, Ebersteinska skolan och radio- & TV-huset. De flesta uppdragen var offentliga byggnader, skolor och förskolor. Dahl arbetade under 1970-talet med integrerade skolor- förskolor. Även senare var radhus något som Dahl kom att arbeta med, han ritade bl a ett område med radhus i Motala.

Trädgårds-/landskapsarkitekterna

WALTER BAUER

Walter Bauer (1912–1994) kan väl sägas vara nestorn bland svenska landskapsarkitekter. Han gick den långa vägen med praktik på en rad plantskolor i Sverige och Österrike. Utbildning vid Experimentalfältet i Stockholm 1937–39 och i Köpenhamn (avbruten efter 2 terminer p g a kriget). Anställd vid Stockholms stads gatukontor/parkavdelningen 1943–46 under Holger Blom och i samarbete med Erik Glemme. Från 1946 eget kontor tillsammans med Erik Anjou.

Bauers bok *Parker, trädgårdar, landskap — förnya och bevara*, (1990) behandlar framför allt arbetet med slottsparkerna (Drottningholm, Strömsholm, Ulriksdal, Gunnebo), bruks- och herrgårdsparkar, men även några bostadsområden, bl a radhusområdet Hersby på Lidingö som uppfördes ungefär samtidigt med Skönstaholm.

ERIK ANJOU

Erik Anjou (1919). Kontor tillsammans med Bauer till slutet av 1950-talet. Stort kontor under 1960-talet (ca 70 personer). Arbetat mycket med tekniska frågor (markbyggnadsteknik, ritningsstandardisering).

Arkitektarbetet och förebilder

MÖJLIGA FÖREBILDER

Vilka förebilder kan Nils Sterner och Erik F. Dahl ha haft då de arbetade med radhusen i Skönstaholm? En speciellt fråga är om de karaktäristiska taken där takfallen har olika vinkel (ett brantare och ett flackare) har någon direkt förebild eller är det bara en praktisk lösning på det konkreta problemet hur man bäst utnyttjar övre planet i ett 1 1/2 planshus. I Fastighetskontorets tjänsteutlåtande om radhusen sägs det att man i arbetet med Skönstaholmsprojektet försökt ta tillvara erfarenheter av radhusanläggningar på andra håll. Det har dock varit svårt att finna uppgifter om direkta förebilder och influenser. En klart uttalad förebild fanns dock – det gamla brukssamhället.

NILS STERNERS FÖREDRAG 1948

En intressant inblick i för tiden aktuella radhusprojekt finns i det föredrag som Nils Sterner höll på Stadsbyggnadsveckan 1948 (publicerat samma år). Föredraget hade titeln *Byggnads- och lägenhetstyper* och var dels en kort historik över bostadsutvecklingen och dels en presentation av aktuella tendenser i bostadsbyggandet. Sterner framhöll smalhusen, de låga punkthusen och radhusen som goda bostadstyper och om radhus sa han:

...radhuset (är) den näst villabyggnaden förnämsta familjebostaden, som utom de möjligheter planen ger till varierande, trivsamma och sunda bostäder, ger varje lägenhetsinnehavare förmånen av tillgång till egen trädgård, om än den är liten.

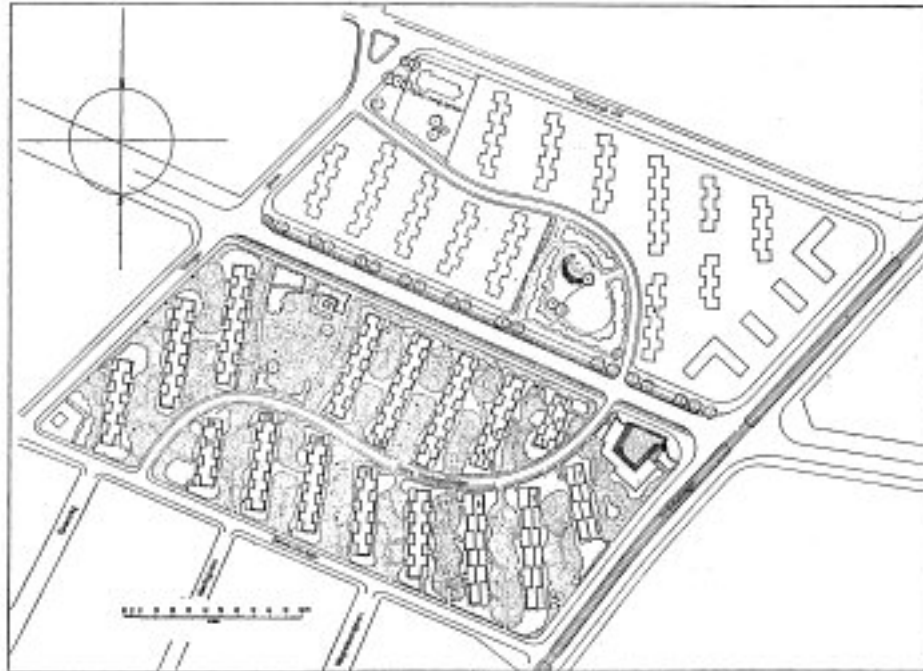
/.../ Just radhuset, rätt utformat, är såvitt jag förstår en hyreshustyp som passar i de flesta sammanhang genom sin förmåga att underordna sig naturen.

Sterner illustrerade sitt föredrag med både svenska och utländska exempel som visade på en bred överblick över intressanta bostadsprojekt. Då det gäl-

ler radhus presenterades ett tiotal projekt vilka alla kan ha funnits med i tankarna då man arbetade med Skönstaholmsradhusen. Bland exemplen fanns bland annat kvarteret Drivbänken i Äppelviken, Friluftsstaden i Malmö, radhus vid Sunila sulfatfabrik i Finland och "Atelierhusene" vid Utterslev Mose i Köpenhamn. Jag har valt att titta lite närmare på ett par av Sterners exempel.

FRILUFTSSTADEN I MALMÖ

Det radhusprojekt som det kanske refererades mest till under det sena 1940-talet var Friluftsstaden i Malmö. Området byggdes i två etapper 1944

Stadsplanen för friluftsstaden ur: *Tidskriften Form* 1944/7 s. 115

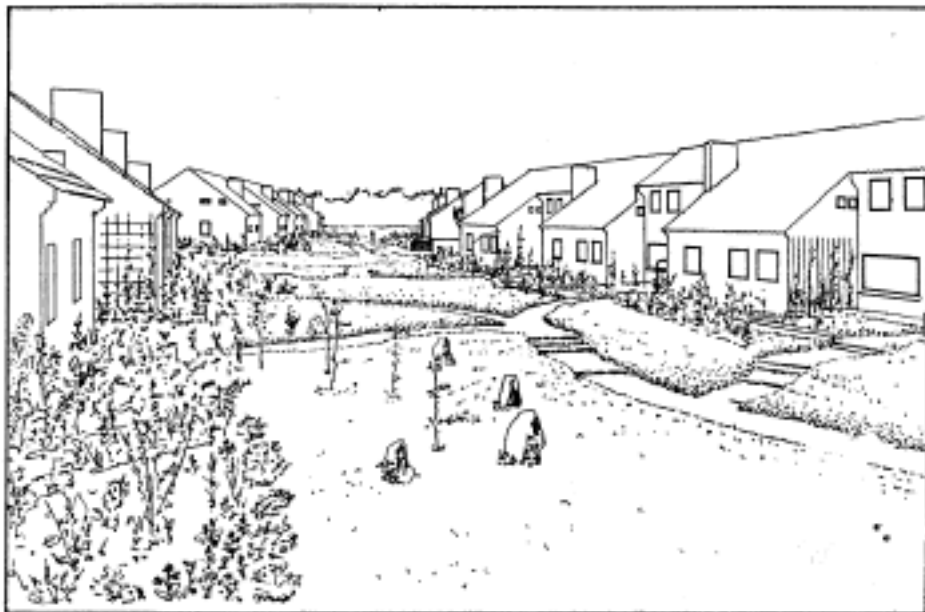
och 1948 (138+80 lägenheter) av malmöbyggmästaren Eric Sigfrid Persson. Den första etappen uppläts som bostadsrätter och den andra etappen som hyresrätter. Karaktäristisk är den av Person och stadsingenjören Bülow-Hübe utformade stadsplanen och hustypen med enbart söder – norrorienterade huslängor där varannan lägenhet har entré och uteplats åt öster och varannan mot väster.

Trafiken inom området ombesörjes av en genomgående slingrande gata. Fram till entréerna leder endast smala stigar. Detta gjorde att stadsplane-kostnaderna blev låga. Genom upplåtelseformerna ägdes marken gemensamt och principen om ”stängselfria gränser” gav området ett sammanhängande grönområde med en väl planerad vegetation.

Perssons ambitioner med Friluftsstaden var stora. Han var efter en resa till USA i början av 1940-talet förtrogen med grannskapsplaneringens idéer. Friluftsstaden försågs således med ett litet stadsdelscentrum med butiker och lokaler. Persson framhöll även att Friluftsstaden hade sina rötter i det egna landskapet och var en genuint skånsk produkt till form, material och miljö. Således byggdes husen i skånskt tegel och Siporex från traktens cementindustri. Friluftsstaden var framtidsyttande på många sätt och försågs bland annat med ett system för internt omhändertagande av soporna för områdets värmecentral.

Friluftsstaden blev känd över hela landet genom den nordiska bostadsutställningen 1944 som arrangerades tillsammans med Svenska Slöjdföreningen. Här visade en rad kända arkitekter, inredningarkitekter, möbelfirmor och konsthantverkare upp sina alster. Bland deltagarna kan nämnas Bruno Mathson, Elsa Gullberg, Elias Svedberg, Alvar och Aino Aalto.

Friluftsstaden mottogs positivt ur de flesta aspekter. Kritiken som fördes fram gällde framför allt lägenhetslösningarna. Persson var ju byggmästare med en rad goda idéer som han genomdrev med stor kraft men han var inte någon bra lägenhetsplanlösare. Inte heller hans närmsta medarbetare Sven Ivar Ekstrand hade arkitektbakgrund utan var byggnadsingenjör.

ur: *Tidskriften Form* 1944/7 sid. 117

JÄMFÖRELSE MELLAN FRILUFTSSTADEN OCH SKÖNSTAHOLM

Det kan här vara intressant att jämföra Friluftsstaden och Skönstaholm. Grundläggande tankar som överensstämmer är: gemenskapstankarna, grannskapsplaneringen och upplåtelseformen. Likheter i stadsplanen: ingen privat ägd tomtmark utan i stället en egen uteplats och en av förvaltaren skött gemensam utemiljö, trafiklösningen/gångvägarna. Skillnaderna består i hustyperna och principerna för väderstrecksorienteringen samt att Skönstaholm har betydligt bättre lägenhetslösningar.

MÖJLIGA DANSKA FÖREBILDER

I Köpenhamn byggdes under 1940-talet, både under och efter kriget, en rad intressanta radhusområden. Nils Sterner var väl förtrogen med den danska arkitekturutvecklingen i och med att han var ordförande i den svenska utställningskommittén för de svensk-danska arkitekturutställningarna i Stockholm och Köpenhamn 1942–43 och Sterner kan säkert haft en del danska exempel med i diskussionerna om Skönstaholmsradhusens utformning.

En vanligt förekommande typ i Köpenhamn är den där skråställda husvolymer bildar en radhuslänga och som är tillämpat på ett av husen i

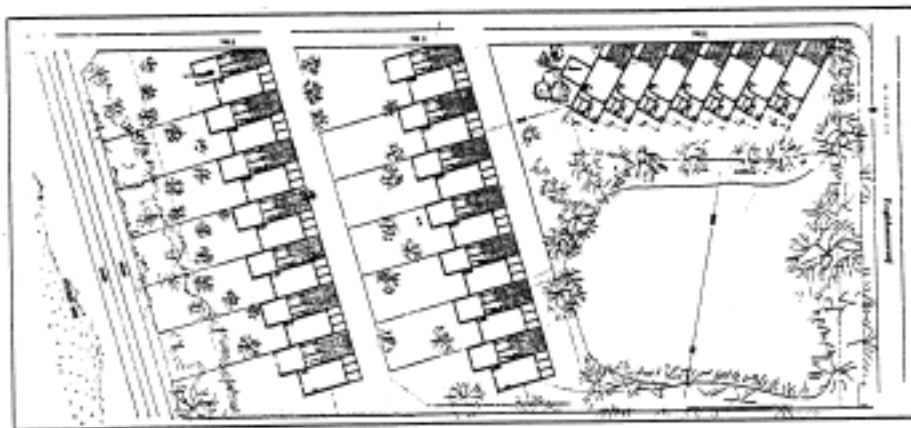

Radhus vid Lundedalsvej, Emdrup. Foto författaren 1997

Skönstaholm. Ett exempel på denna typ finns i förorten Emdrup ritat av arkitekten Troels Smith och uppfört med återanvänt byggmaterial 1942.

ATELIERHUSENE VID UTTERSLEV MOSE

Sterner visade i sitt föredrag på Stadsbyggnadsveckan 1948 ett dansk exempel: "Atelierhusene" vid Utterslev Mose utanför Köpenhamn, byggt av Foreningen Socialt Boligbyggeri 1942–43 och ritat av Viggo Møller-Jensen.

Situationsplan Atelierhusene ur: *Arkitektens (DK) månadshäfte* 1943, sid 134

Denna lilla radhusgrupp om drygt 20 lägenheter byggdes speciellt för konstnärer och med ateljéutrymmen i anslutning till bostaden. Formspråket avvek kraftigt från tidens nytraditionalism och husen är tekniskt enkla med oortodox användning av material och ett rikt arkitektoniskt uttryck. Speciellt intressant är den radhuslänga där ateljéutbyggnaderna har takfall med olika vinklar.

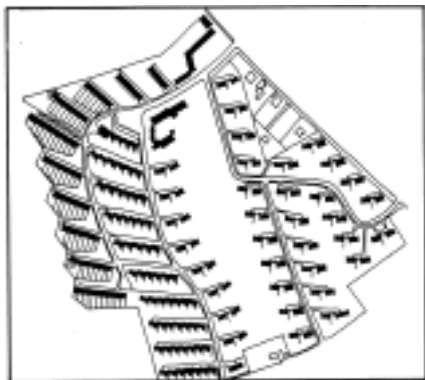

Atelierhusene vid Utterslev Mose. Foto författaren 1997

Dessa radhus var i uttryck och formspråk långt före sin tid och föregriper utvecklingen under 1970-talet då det gällde att göra större områden av "Tæt-lav"-typ uttrycksfulla och varierade. Den danske arkitekturhistorikern Erik Nygaard har visat på sambandet mellan "Atelierhusene" 1942 och Sjølundpark från 1979.

SØNDERGAARD PARK

Søndergaard Park i Bagsværd kan inte sägas vara en förebild till Skönsta-holm utan är ett samtida danskt projekt som visar på parallella tendenser som låg i tiden. Området är kanske 1940-talets mest kända låga bebyggelse i Danmark och ritades av Ernst Hoff och Bennett Windinge för Dansk Almennyttigt Boligselskab.

Søndergaard Park. Plan ur: *Tag over hovedet — Dansk boligbyggeri fra 1945 till 1982* av Erik Nygaard (1984). Foto författaren 1997

Søndergaard Park består av enfamiljshus och radhus för uthyrning. Tankarna på gemenskap var grunden för utformningen och bostadskomplementen (barnstuga, skola, butiker) utgör ett viktigt inslag i området. Området innehåller nästan inga privata trädgårdar, det är bara radhuslängorna i västra delen som har egna trädgårdar (se planen), utan istället satsade man på gemensamma grönytor. En jämförelse mellan stadsplanerna för Skönsta-holm och Søndergaard Park visar att vägdragningar, husens orientering och entréförhållanden har stora likheter.

Arkitektarbetet

FÖRUTSÄTTNINGARNA FÖR SKÖNSTAHOLMSRADHUSEN

Det område som valdes för radhusbebyggelsen ligger i gränzonen mellan Mälارlandskapets rika vegetation och Södertörns mer karga förhållanden. Terrängen utgörs av en öppen platå, som står i direkt kontakt med lägre lig-gande öppna partier i sydost. Den är i övrigt omgärdad av högre skogskläd-

da partier, huvudsakligen bevuxna med barrskog. Några enstaka lövträd stå utspridda på det öppna fältet (ur: Beskrivning till Stadsplan 3548A).

Arkitekterna, Nils Sterner och Erik F. Dahl skrev i sin projektpresentation i Byggmästaren 1952:

Den omväxlande topografien har givit upptakten till en rad olika hustyper och förläggningar av byggnaderna. Överhuvudtaget har det varit författarnas strävan att åstadkomma omväxling i stadsbilden genom ett växelspel mellan öppenhet och slutenhet. Att därvid den fria sikten mot söder och de inramande skogspartierna fått utgöra utgångspunkten är naturligt.

STADSPLANEN

Då Fastighetskontoret skulle börja projektera på den slutgiltiga platsen valde man att omarbeta Stadsplanekontorets första förslag helt. Stadsplanen gjordes nu i praktiken av husarkitekterna, Nils Sterner och Erik F. Dahl, vilka utförde plan- och husstudiet i ett sammanhang. I beskrivningen av stadsplanen framhölls att bebyggelsen var i detalj projekterad och genom utsättning studerad på platsen. Som viktigaste skälet för omarbetningen framhölls anpassningen av bebyggelsen till områdets naturliga förutsättningar (ur: Fastighetskontorets tjänsteutlåtande 6 maj 1950).

Resultatet blev en plan med följande huvudingredienser:

- 150 radhuslägenheter för uthyrning
- uteplatser mot söder, syd-väst och väster
- uteplatserna hör till lägenheterna och sköts av varje lägenhetsinnehavare, övrig kvartersmark av fastighetsägaren
- ingen genomfartstrafik, biltrafik huvudsakligen utanför området, garage vid infarten till området
- en mindre gemensamhetsanläggning vid entrén till området, innehållande närbutiker, panncentral och lokaler

- förhållandevis tätt placerade huskroppar, områdets exploateringstal ligger runt $e = 0,27$, vilket kan sägas vara " normalt " för ett radhusområde; beroende på uträkningssätt hamnar exploateringstalet på mellan 0,27 och 0,31; jag har här tillämpat principen för nettoexploateringstal, se Rådberg *Doktrin och täthet i svenskt stadsbyggande 1875–1975* (1988)

SKISSER

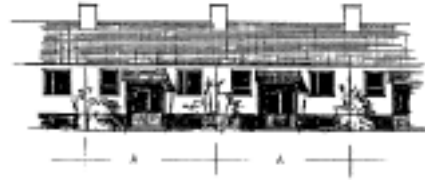
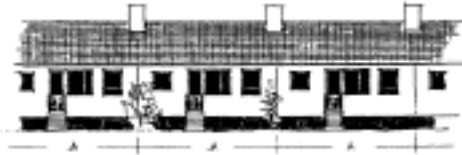
I arkiven sparas tyvärr ofta bara de ritningar som dokumenterar det som faktiskt utförts. Detta gör det svårt att följa arbetsprocessen från dess första början. För Skönstaholm finns det dock en del skisser och studier arkiverade i Gatu- och Fastighetskontorets Arkiv.

Perspektiv, ej utförda hustyper

Fasadstudier, ej utförda hustyper
Skala 1:500 (Originalskala 1:100)

Utgång med B

Utgång med C

Tre fasadstudier för hustyp A. Skala 1:400 (Originalskala 1:100)

Slutlig version hustyp A. Skala 1:400 (Originalskala 1:100)

Fasadstudier för hustyp G och gavel av typ Gs. Notera skillnaderna mellan skissen och slutlig version för gaveln. Skala 1:400 (Originalskala 1:100)

Var är arkitekten? Erik F. Dahl, huvudarkitekten Nils Sterners assistent, flyttade in i huset Skönstaholmsvägen 44. Här sitter hans hustru Gunlög till höger om trappan och deras två små flickor på den och en okänd gäst längst till höger. Foto Sune Sundahl

Årsberättelse för grannskapsklubben Skönstaholm
verksamhetsåret 1.7.1952–30.6.1953

Styrelsen har under verksamhetsåret bestått av advokat Gösta Bergquist, ordförande, riksdagsman Folke Nihlfors, vice ordförande, redaktör Olle Bengtzon, sekreterare, fru Greta Nilsson, kassaförvaltare, arkitekt Lennart Uhlin och fru Inger Carlberg, klubbmästare, tillsyningsman Hans Larsson, materialförvaltare, samt arkitekt Erik F. Dahl och civilingenjör Sverker Myrenberg.

Suppleanter har varit fru Karin Johnsson, protokollsekreterare, samt arkitekt Lars Malm.

Tredje suppleantplatsen har varit vakant, sedan köpman Ernst Natander förklarat sig icke kunna åtaga sig uppdraget.

Klubben är genom styrelsesuppleanten Malm representerad i Hyresgästföreningens i Stockholm sektion för södra Enskede.

Medlemsantalet utgjorde vid verksamhetsårets slut 149.

Klubben har förutom konstituerande årsmöte hållit tre allmänna sammankomster. Styrelsen har sammanträtt åtta gånger.

Under verksamhetsåret har ordnats gemensam kräftfest, Luciatåg, julfest för barn, karneval, skidtävling, majbål och midsommardans. Under hösten hölls vidare ett söndagssamkväm med dans. Livlig hobby- och studieverksamhet har bedrivits.

Inom klubben har följande sektioner bildats: bridgesektion, foto-sektion, schacksektion, bordtennissektion och tennissektion.

Klubben har ingått som medlem i Södra Enskede medborgarhusförening och tecknat en andel i detta andelsföretag.

Efter dessa kalla fakta är det kanske på sin plats att inleda denna första årsberättelse med en:

Förhistorisk avdelning

Det kan med visst fog påstås, att hyresgästföreningens sektion i Gubbängen-Hökarängen givit upphov till grannskapsklubben. Hyresgästföreningen hade en av de sista dagarna i maj 1952 kallat de hyresgäster, som då flyttat in i Skönstaholm, till ett möte i Morgongården. Därvid påtalades en del brister inom området och framhölls vikten av att hyresgästerna för att snarast få dessa brister avhjälpta anslöt sig till hyresgästföreningen. Under mötet ifrågasattes från flera Skönstaholmsbor, om det inte vore lämpligare med en egen sammanslutning för invånarna i Skönstaholm, vilken kunde arbeta både för nytta och trevnad. Tanken utvecklades ytterligare vid "eftersnack" under hemväg från mötet.

Resultatet av detta blev att hrr Bergquist, Malm, Uhlin och Bengtzon sände ut ett upprop med inbjudan till ett möte i garaget den 9 juni, vid vilket även trädgårdsarkitekt Walter Bauer redogjorde för den kommande trädgårdsplaneringen inom området.

Detta möte blev mycket talrikt besökt. En interimsstyrelse bestående av advokat Gösta Bergquist, fru Greta Nilsson, fru Inger Carlberg, arkitekt Erik F. Dahl och redaktör Olle Bengtzon tillsattes och fick i uppgift, dels att ordna en festlighet vid midsommar och dels att förbereda bildandet av en förening inom området.

Inför midsommar utsändes ett nytt upprop, där programmet för en improviserad festlighet skisserades. En del virke från byggena låg kvar inom området, och interimsstyrelsen hade fått byggmästarnas löfte att låna formbräder för att bygga en dansbana. I uppropet väddades till några starka karlar att biträda vid dansbanebygget kvällen före midsommarafton. Minst 50-talet kom. Det blev allmän förbrödring mellan hammarslagen och på några timmar stod där en fin

dansbana målad och grann med estrad och t.o.m. elektrisk belysning. Alla överbjöd varandra att dra sitt strå till midsommarstacken.

Tidigt på midsommaraftons morgon vandrade fruar och barn ut i skogarna och plockade blomster. Karlarna fällde – med parkavdelningens höga tillåtelse – en stor gran som midsommarstång och högg en hel skog av aspar och björkar.

Klockan 14 kallades alla barn till samling längst ned på Skönstaholmsvägen. Skönstaholms eget spelmanslag Sten Carlberg och Arvid Sundin klände med hjälp av Erik Elgstam i med Järdebylåten, och barntåget, anført av folkdräktsklädde S. B-son Kindestam, vandrade genom hela området till den lövade dansbanan, där stängen restes. Så blev det dans och lekar, saft och kakor, ballonger och fiskdamm till det var tid för middag.

På kvällen var det de äldres tur. Det blev dans på banan till solen gick upp – och ännu längre.

Däremellan gjorde vi besök hos varandra i stugorna och träffade massor av vänner "som vi aldrig hade sett förr".

När de tappraste på morgonen slutade med sillfrukost, var grannskapet Skönstaholm ett faktum.

Midsommarexperimentet manade till efterföljd och redan i slutet på augusti mötte vi upp till kräfts-kiva. Men därmed är vi inne i "historisk tid".

Om vilken klubbens protokoll kan förtälja...

Föreningsangelägenheter

Klubben har utvecklat stor aktivitet för att påskynda färdigställandet av bostadsområdet och åstadkomma förbättringar av olika slag. En

rad uppvaktningar har gjorts hos olika myndigheter. Bland åstadkomna resultat kan nämnas refuge på Nynäsvägen för att underlätta skolbarnens passage till Sköndalsskolan; iordningställande av den hårdgjorda planen i områdets mitt, avsedd som kombinerad lek- och festplats; uppsättande av diverse skyltar samt brevlåda inom området.

Under vintern gjorde hrr Malm och Bengtzon en utredning om skolförhållandena inom Hökarängen. De kom därvid fram till att nuvarande skollokaler är underdimensionerade. Tillsammans med hyresgästföreningarna för stadsdelen och Hökarängens föräldraförening gjorde klubben med anledning av detta en uppvaktning hos borgarrådet Ragnar Tomson med begäran om skyndsamma åtgärder för att åstadkomma ökade skollokaler.

Uppvaktningen föranledde en snabbutredning inom folkskoledirektionen, vilket redan under sommaren resulterade i förslag om en helt ny skola på 16 klassrum. Avsikten är att den skall byggas vid Söndagsvägen söder om Morgongården. Den beräknas vara färdig höstterminen 1955 och torde komma att heta Skönstaholmsskolan.

Energiska försök har gjorts för att få en lekskola inom område – förslagsvis i skollokalerna över garaget efter småskolans slut på eftermiddagarna. Ännu vid verksamhetsårets slut hade detta inte lyckats. Underhandlingar pågår dock och barnavårdsdirektören har personligen tagit sig an saken.

Upprepade aktioner har gjorts för att få till stånd den planerade garagebyggnaden – hittills dock utan resultat.

Klubben har vidare utövat rent praktisk verksamhet genom arrangerandet av kollektiv anskaffning av bland annat blomsterlökar, brasved

och färg för målning av källargolven. Tack vare god anslutning har betydande prisrabatter kunnat utverkas.

Hobby- och kursverksamhet

Redan under hösten 1952 påbörjades kurser i porslinsmålning, matlagning, sängklädesvård, vävning och bokbinderi. Bridge- och bordtennissektionerna inledde också sin verksamhet. Efter juluppehållet tillkom sömnadskurs, språkkurser (engelska och franska) samt fotokurser. Vidare ordnades motionsgymnastik, såväl manlig som kvinnlig grupp, av vilka dock den förra så småningom självdog. Undervisning i plastisk dans för barn var anordnad redan under höstterminen under ledning av danskonstnärinnan Hertha Wegeleben, som under våren även ledde en dansgrupp. Schacksektionen igångsatte under våren en turnering och bridgesektionen påbörjade ungefär samtidigt sin andra turnering, vilken spänner över närmare ett år. Tennissektionen, som bildades under våren, har arbetat på att få till stånd en tennisbana i anslutning till området och därvid uppvaktat direktören för Stockholms stads idrotts- och friluftsstyrelse samt stadsträdgårdsmästaren. I avvaktan på detta projekts genomförande har sektionen under sommaren genom klubbordförandens förmedling fått disponera en tennisplan vid en privatvilla i Trångsund.

Sammanlagt torde hobby- och kursverksamheten omfattat 350 deltagare.

Lokalfrågan har lösts dels genom att man träffats i varandras hem (tex språkkurser och bridge), dels genom utnyttjande av fyra skyddsrum inom området (bordtennis, vävning, bokbinderi, porslinsmålning etc.), dels genom förhyrandet av Morgongården (plastisk dans). I ett källarutrymme har fotosektionen inrett ett fotolaboratorium. Till det skyddsrum, som används som bordtennislokal, har klubben som gåva fått motta ett pingisbord.

Kursdeltagarna visade smakprov på vinterns flit vid en Vårsalong i garaget i anslutning till säsongens sista allmänna klubbmöte. Porslinsmålare, väverskor, bokbindare och sängklädesfabrikanter hade ordnat trevliga utställningar, och fotosektionen presenterade en kollektion Skönstaholmsbilder, huvudsakligast resultat av en vårlig fotopromenad genom området.

Fest och förströelse

Den lyckade feststarten midsommaren 1952 resulterade som sagt i att klubben samlades till fest igen redan i slutet på augusti. Det skedde i kräftans och i någon mån surströmmingens tecken. Efter enskild utspisning i stugorna – med eller utan gäster – kallades till samling i garaget med ett praktfullt fyrverkeri – bekostat med pengar som inflöt på en improviserad auktion på midsommarfesten. Dansen gick sedan på salong "Kräftan" tills det var dags att öppna nattklubben "Kaggen". Med andra ord ännu en "helafton" med god tillslutning och bästa stämning.

Den 2 november ordnades som mera stillsamt mellanspel söndagsdans i Morgongården. Under Roland Eiwords radioerfarna ledning fick klubbens medlemmar själva svara för underhållning i beprövad karusellstil.

Luciamorgon red Skönstaholms första Lucia, fröken Britta Frodlund, genom området med stort och festligt följe – till i synnerhet barnens stora förnöjelse.

Söndagen den 14 december restes mitt på torget under manstark medverkan en inom området fälld julgran, medan fruarna tillverkade julpynt i garaget. Varpå det blev gemensam samling kring glöggpannorna.

Till julstämningen bidrog Hans Larsson vidare genom att sätta upp två mindre granar och en transparang vid entrén till området.

Söndagen den 11 januari var det tid att dansa ut granen. Det blev en barnens fest. Från torget gick långdansen upp i garaget, där julgransplundringen fortsatte med lekar, fiskdamm och en uppskattad trolleriföreställning.

Den 7 februari blev det de äldres tur att roa sig. Maskeraden "Karneval i garaget" blev vinterns evenemang. Områdets konstnärliga för-
mågor hade förvandlat garageväggarna till oigenkännlighet. Samma strävan hade tydligen också de deltagande medlemmarna och deras gäster haft, och det var svårt att gissa vilka som döljde sig under de fantasifulla maskerna. Några ungdomar framförde med Nils Torsén som primus motor en kabaréunderhållning, och den materiella välfägnaden utgjordes av potatissallad, korv med mycket senap + fatöl. Det behöver väl knappast tilläggas att stämningen var hög och att det blev både morgon och förmiddag den andra dagen, innan karnevalsyran lade sig.

"Skidans dag" i Skönstaholm debuterade den 15 februari. Föret var prima och ett 50-tal barn ställde upp i olika klasser. Segrare i de olika klasserna blev: Staffan Engström, Eva Simonsson, Ronald Tufvasson, Ulla Bergquist, Willy Fogelberg, Marianne Hallenborg, Gunnar Björkman, Agneta Lagerberg, Björn Tufvasson.

Valborgsmässoafton firades med majbål på ängen – hopsamlat vid en allmän "städardag" på området söndagen före. För övrigt hänvisades till enskilda övningar och i åtskilliga källare dansades våren in.

Midssommarfirandet hade ju redan hunnit bli en tradition och gick efter i stort sett samma program som förra året.

Dansbanan var ett problem nu när det inte längre fanns virke kvar från byggena – men löstes genom ett välvilligt erbjudande av Nils E. Eriksson att ställa nya formluckor till förfogande. Samma tjänstvilighet visades åter vid byggandet av banan, som restes på den festplats området genom klubbens hänvändelse till Stockholms stads parkavdelning fått färdigställd just till midsommar. Tillslutningen vid midsommarfirandet var ännu större än första året och dansen gick på den lövade banan ännu långt efter det att solen gått upp. Traditionen med barntåget genom området upprätthölls även, och det följdes av mer eller mindre vilda tävlingar nere på ängen.

Något som i hög grad bidragit till att klubbfesterna blivit så lyckade är den utomordentligt förnämliga dansmusik, som alltid kunnat bjudas. För det har klubben att tacka områdets egna flitiga spelmän Sten Carlberg och Arvid Sundin men även de musikerkollegor dessa båda lockat hit – främst då Jocke Johansson, som generöst låtit sitt välljud flöda vid alla större fester. Garaget har visat sig vara en trivsamt festlokal, och klubben i övrigt står i tacksamhetsskuld till garageägarna, som alltid beredvilligt upplåtit sina garageplatser för den gemensamma trevnaden.

Ekonomi

Som framgår av bifogade Balansräkning har det första verksamhetsåret givit ett ekonomiskt överskott – inbegripet inventarier – på 1.797 kr och 47 öre.

Förutom medlemsavgifter har klubben fått motta gåvor på sammanlagt

1.050 kr, för vilket styrelsen uttalar klubbens tack. Samme donator har också lämnat generösa bidrag till klubbester.

Klubbkassan har reserverats för administrativa utgifter och sådana arrangemang (tex fyrverkeri, Lucia och juldekorationer), av vilka alla klubbmedlemmar kunnat ha glädje. Den klubbens verksamhet, som bedrivits av sektioner eller i kursform och endast berört en del av medlemmarna, har bortsett någon mindre hjälp till start varit ekonomiskt självbärande. Likaså har klubbens ester – med undantag för barnfesten – i huvudsak varit självbärande. Tillsammans har klubbestererna, även inbegripet barnfesten, givit ett ekonomiskt överskott, främst tack vare auktionerna vid midsommarfesterna. I övrigt hänvisas till bifogade Vinst- och Förlusträkning.

Skönstaholm den 16.9.1953

Gösta Bergquist

Folke Nihlfors Olle Bengtzon Greta Nilsson Hans Larsson

Lennart Uhlin Inger Carlberg Erik F. Dahl Sverker Myrenberg

Karin Johnson Lars Malm

Våren 1952, Skönstaholmsvägen 14, här har familjen Malm just flyttat in. Hus nummer 8 i bakgrunden.
Foto Sune Sundahl

Historien om Skönstaholm 4

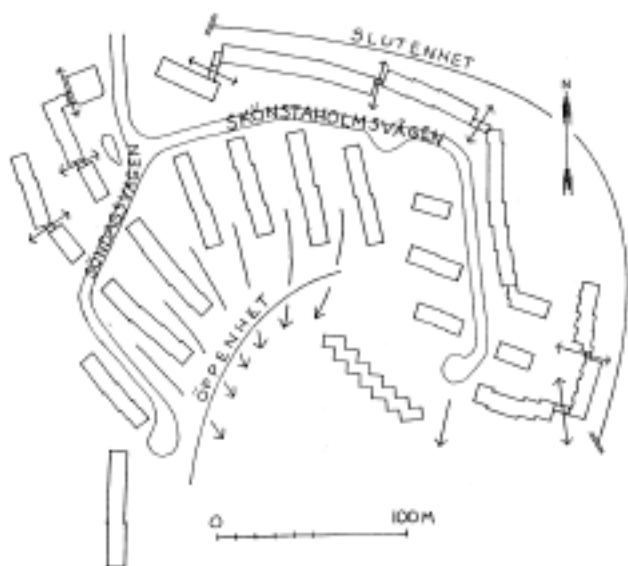
Vi som bor i Skönstaholm och dagligen vistas här, vi blir kanske en smula hemma-blinda.

I det fjärde kapitlet i Historien om Skönstaholm ser Klas Lundkvist med den utanförstående expertens ögon på vårt vackra radhusområde. Han sätter här också in Skönstaholm i sitt arkitekturhistoriska sammanhang: Folkhemsarkitekturen.

Skönstaholms kvaliteter i stadsplan och hus

SLUTENHET OCH ÖPPENHET I SAMSPEL

Den kanske största kvaliteten i stadsplanen ligger i sambandet mellan slutenheten mot norr och öppenheten mot söder. Längs de två gatusträckningarna är gaturummet intimt och slutet. Mest tydligt är detta längs Skönstaholmsvägens norra och östra sida där huslängorna bildar en skyddande mur mot norr. Husmuren mot norr och öster är inte kontinuerlig utan bryts upp, men utan att splittras, av portikerna som länkar ihop huskropparna. Portikerna ger ett mjukt samband mellan områdets in- och utsida. Genom att huslängorna söder om Skönstaholms- och Söndagsvägarna är nord-syd orienterade men något olika vinklade i relation till vägarna upplever man inte öppenheten och utblicken ut över det öppna landskapet direkt utan successivt då man passerar fram söderut mellan de nord-syd orienterade huslängorna (hus 2, 3, 8–12) eller passerar de sista husen längst ner på Skönstaholmsvägen eller Söndagsvägen.

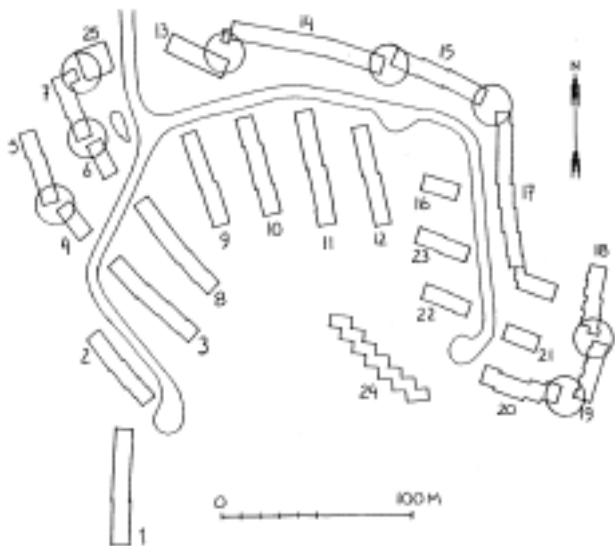
ÖPPET-SLUTET . Skala 1:4000

Det öppna landskapet mot söder, perspektiv av
Lisa Bauer. Ur: PLAN nr 1/1951 sid. 16

PORTIKERNA MELLAN HUSEN

En karaktäristisk och miljöskapande detalj är de länkar eller portiker som finns mellan husen i områdets nordvästra, norra och östra delar. Den "mur" som bildas genom sammanlänkningen av husen ger området en skyddad karaktär mot norr och nordost som står i kontrast mot öppenheten i söder. Portikerna utgör smitvägar in i och ut ur området samt ger visuell förbindelse mellan det inre skyddade rummet och det yttre mer oskyddade rummet. Portikerna finns på följande ställen.

Orienteringsplan. Portikernas lägen markerade med cirklar.
Skala 1:4000

Mellan hus 6 och 7, sett från öster

Mellan hus 15-17, sett från söder.
Foton författaren 1993

FÄRGSÄTTNING

Husen är spritputsade (puts med grov struktur) och slätputsade. De spritputsade långfasaderna är avfärgade i varma jordfärger: brunt, rostrött, gult, grågrönt samt olika grå nyanser. På flera längor skiftar färgen för varje lägenhet eller så grupperas lägenheterna 2 och 2 med hjälp av färgsättningen.

Band av neutralt ljusgrå slätputs i varje lägenhetsgräns delar in längorna och håller isär de olika lägenheternas individuella färgfält.

Hus 17, från väster. Foton författaren 1993

Hus 3

Gavlarna är slätputsade, oftast ljusgrå: Undantag finns dock: tex så är hus 3:s sydostgavel mörkbrun vilket ger extra effekt åt det vildvin, som täcker hela gaveln, även de årstider då det inte grönskar. Alla hörn är slätputsade och gavlarnas slätputs går över hörnen och sträcker sig en liten bit in på långfasaderna.

Färgerna kan skifta på olika fasader som hör till samma lägenhet. Detta är utnyttjat mest tydligt på hus 24 (sick-sackhuset).

Flera av husen har slätputsade dörrömfattningar och överstycken. I några fall (framförallt hus 24:s sydfasad) förekommer även slätputsade fönsterömfattningar. I de flesta fall möter den grova spritputsen fönster- och dörrkarmarnas snickerier direkt.

Snickerierna är genomgående vita. Entrédörrarna har olika kulörer: bruna, blå, svarta, gröna. Dörrarna vid uteplatserna är vita (den panelade

fönsterbröstningen vid uteplatserna har dock varit i någon kulör, jmf äldre svartvita bilder). Balkongerna på gavlarna till lägenhetstyp Gs har ursprungligen haft olika kulörer.

BYGGNADSDETALJER

Bland alla de kvaliteter som fångat mitt intresse i Skönstaholm är byggnadernas detaljer av största vikt. I vissa fall är detaljerna mycket enkla och avskalade, ja nästan asketiska. Det gäller vissa av avskärmningarna mellan uteplatserna och en del räcken av smidesjärn.

Hus 13, hustyp D. Foton författaren 1993

Hus 14, hustyp A

Bland fönstertyperna finns det en rad variationer. Speciellt vackra är de fönster som på ett burspråksliknande sätt skjuter fram 10 centimeter från fasadlivet.

En av de mest karaktäristiska detaljerna för Skönstaholm är balkongerna på södergavlarna. Balkonger är annars mycket lite använda på Skönstaholmshuset, det är egentligen bara hustyp D som har regelrätta balkonger. Balkonger är ju på sitt vis onödiga då alla lägenheter har egen markkontakt. Gavelbalkongerna är egentligen inte mycket till balkonger. Utöver att vara en vädringsmöjlighet till vardagsrummet i lägenhetstyp Gs är de framför allt en arkitektonisk accent eller dekoration.

Hus 3, gavellägenhet på hustyp Gs

Perspektiv av Lisa Bauer. Arkitekturmuseet, Walter Bauers samling, projektnummer 437

LANDSKAPS- OCH TRÄDGÅRDSPLANERINGEN

Starkt bidragande till Skönstaholms kvaliteter är att ett par av landets ledande trädgårdsarkitekter anlätades: Walter Bauer och Erik Anjou. De utformade hela den yttre miljön, undantaget torget som Gatukontorets Parkavdelning under Erik Glemmes ledning stod för. Allt gjordes med största omsorg. Vissa kompromisser fick dock göras: några vägar belades inte som tänkt med gatsten utan grusades och all skiffer och kalksten ersattes av betongplattor.

Det mest utmärkande för Skönstaholms landskaps- och trädgårdsplanering är hur väl områdets karaktär och förutsättningar (topografi, befintlig växtlighet) utnyttjats. Som en utgångspunkt för arbetet gjordes sommaren 1950 en inmätning av alla befintliga träd och slutliga huslägen anpassades efter detta.

Ett ambitiöst växturval gjordes med ett 10-tal arter fruktträd, ett 10-tal arter träd, närmare 40 arter buskar, drygt 20-tal arter klätterväxter och till detta rosor, tulpaner och liljor. Bland de mest använda arterna kan nämnas:

buskar: Häggmispel, Rosenkvitten, Blå- Rosen- och Skogs- och Prakttry, Måbär, Fläder, Spireor och Syren.

klätterväxter: Klematis (flera olika arter), Murgröna, Kaprifol (flera olika arter), Vildvin och Rådhusvin.

Växtvalet gjordes så att mer vilda växter valdes kring husen uppe på berget och kulturväxter ner mot åkern. Varje länga gavs sin egen karaktär genom ett enhetligt buskmaterial. Genom val av snabbväxande buskar och klätterväxter fick området snabbt en omfattande grönska. Klätterväxternas grönska kom snabbt att täcka hela fasader. Tidvis har dock skötseln av växtligheten varit eftersatt vilket lett till en viss förvildning och att växtligheten tidvis fått breda ut sig för mycket. Gränserna mellan det ickeprivatiserade uterummet och de enskilda uteplatserna är i dag ganska påtagliga genom de i många fall väl uppväxta trädgårdarna kring uteplatserna.

SAMMANFATTNING AV OMRÅDETS KVALITETER

- Samspelet mellan byggnader, topografi och växtlighet.
- Sambandet mellan slutenheten och öppenheten i stadsplanen genom olika hustyper, deras placering och sammanlänkande portiker.
- De många hustyperna och variationerna i färger, detaljer, fönstersättningar och takvinklar ger inte en splittrad upplevelse då husen yttre hålls samman av ett gemensamt arkitektoniskt formspråk.
- Det konsekventa utnyttjandet av väderstrecken innebär att samtliga lägenheter har uteplatser mot söder-väster. Att vissa lägenheters uteplatser ligger mot gatan kompenseras av andra kvaliteter som utblicken över och kontakten med gatan.

Inte bara Skönstaholm – Folkhemsarkitekturens kvaliteter

Skedet vid krigsslutet 1945, efter att funktionalisternas första entusiasm ebbat ut och krigsårens påtvingade återhållsamhet var över, innebar en utveckling och framväxt av en arkitektur som innehöll både en reaktion gentemot den renlärliga funktionalismen och ett återanvändande av tidigare epokers stilelement och traditioner.

Under drygt ett decennium utvecklades en speciell svensk arkitekturstil som under åren haft en rad olika beteckningar. ”New empiricism” eller ”new humanism” – beteckningar som myntades av engelska arkitekter som arbetade i eller hade kontakt med Sverige under andra halvan av 1940-talet – kom att användas i den svenska debatten. Av de samtida belackarna kallades den ”40-talssnusk” men den har i de senaste årens arkitekturdebatt fått namnet *Folkhemsarkitektur*. Denna epok och stil varade fram till det sena 1950-talet då den ersattes av storskalighet och rationaliserat byggande.

I denna tradition arbetade en rad så olika arkitekter som t ex Backström

& Reinius, Bröderna Ahlsén, Gunnar Leche, Nils Tesch, Ernst Grönwall och Ralph Erskine. Det är i denna kvalitetsmedvetna tradition Skönstaholms arkitekter Nils Sterner och Erik F. Dahl hör hemma.

I debatten var dessa Folkhemsarkitekter mer tillbakadragna än funktionalisterna. Undantaget var Leif Reinius som i sin roll som redaktör för Byggmästaren hade en strategisk position. De renläriga funktionalisterna, vars arkitektur och arkitektursyn pressats tillbaka av den mer jordnära folkhemsarkitekturen, var mer aggressiva i debatten. Funktionalisternas kärntrupp i debatten i slutet av 1940-talet utgjordes av professor Nils Ahrbom, arkitektur- och konstkritikern Gotthard Johansson och den unge Lennart Holm (senare bland annat chef för Planverket).

Funktionalisterna beskyllde Folkhemsarkitekterna för att vara intellektuellt ohederliga, ”idyll” användes som skällsord, ”new empiricism” omtolkades till ”new escapism” och klassisk är Nils Ahrboms avsågning av Gunnar Leche (stadsarkitekt i Uppsala):

Vill man se de flesta av 40-talsarkitekturens meningslösheter koncentrerade till en plats och förvånas över dess stundom hysteriska lekfullhet, bör man bege sig till Tuna backar i Uppsala. Det blir en oförglömlig utflykt.

På Kooperativa Förbundets Arkitektkontor som var ett starkt fäste för de mer renläriga funktionalisterna sa man ”rita något skojigt” då man menade hus med tex burspråk eller starka fasadfärger.

KARAKTÄRISTISKA KVALITETER

Vad var då karaktäristiskt för denna arkitektur? Eva Rudberg, som kanske är den arkitekturhistoriker som tydligast lyft fram Folkhemsarkitekturens kvaliteter, sammanfattar så här:

Ofta sökte man sig tillbaka i arkitekturekvisitan — men utan att vara historiserande — och lät burspråk, takfötter, socklar, tegelornamentik, takvinklar och

fönsteromfattningar sätta sin prägel på huskropparna. Känslan för material fick en renässans, och tegel och grovputsade ytor i kraftiga jordfärger och mönster ger den här tidens bebyggelse en viss tyngd och sinnlighet i stark kontrast till 1930-talets ljust slätputsade, lätta, nästan immateriella byggnader.

1940-tals arkitekturen är till skillnad från 1930-talets funktionalism mer taktil än visuell. Material och volymkänsla spelar en viktig roll. Efter 1930-talsfunkisen rena ljusa färgskala vågar man på nytt använda starka färger både på hela fasader och på detaljerna. Konstnärlig utsmyckning kommer till användning som en integrerad del i arkitekturen.

Byggnaderna och stadsplanerna har en rumslighet utan axialitet och symmetri. Stadsplanerna består ofta av sekvenser av rum med ständigt nya vinklar och utblickar och stadsrummet blir därigenom omväxlande att röra sig igenom.

EN SVENSK ARKITEKTURSTIL?

Var denna arkitekturepok specifikt svensk? Ja mycket talar för det. Sverige hade i och med att man inte varit med i kriget unika förutsättningar för att komma igång med ett omfattande byggande vid denna tid. Krigsårens isolering och brist på byggnadsmaterial hade lagt grunden för mer praktiska lösningar och jordnära formspråk. Fanns det då inga förebilder? Jo givetvis. Jag vill kort peka på Danmark (bl a den danska tegeltraditionen som vid denna tid vidareutvecklades av Kay Fisker), Tyskland (bl a Bruno Tauts färgstarka bostadsområden i Berlin på 1920-talet) och Österrike (delar av det som byggdes på 1920-talet inom ramen för den sociala bostadspolitik i Wien).

Den svenska modellen som utvecklades under efterkrigstiden följdes med stort intresse ute i Europa. Inga bara ur politisk-ideologiskt perspektiv utan även den svenska efterkrigsarkitekturen blev en förebild för omvärlden.

Framför allt i England och Italien ritades bostadsområden med klara influenser av svensk folkhemsarkitektur. Här kan man finna stjärnhus, punkthus och radhus som till sitt formspråk är svenska. Under en kort och unik period kom Sverige att exportera arkitekturidéer till omvärlden till skillnad från det dominerande, omvända förhållandet.

LANDSKAPS- OCH TRÄDGÅRDSPLANERINGEN

En faktor som starkt bidrar till att områden från denna tid upplevs så positivt är den ofta väl utförda landskaps- och trädgårdsplaneringen. Bostadsområden och tillhörande bostadskomplement blev under 1940- och 1950-talen den viktigaste arbetsuppgiften för trädgårds-/landskapsarkitekter.

Vad består då kvaliteterna av i landskaps- och trädgårdsplaneringen vid denna tid. Eva Rudberg skriver i sin bok *Folkhemmets byggande under mellan och efterkrigstiden*:

Hos många av 1940- och 1950-talens bostadsområden ligger utomhuskvaliteterna just i de lummiga, generösa gårdarna med den fint utnyttjade terrängen och tillvaratagandet av träd, klippor och andra naturinslag. Det var ofta de hantverksmässiga byggmetoderna som gjorde den här anpassningen möjlig. Men förutsättningen låg också i ett engagerat arbete från skickliga trädgårds- och landskapsarkitekter, som visste ett ta fasta på ett områdets karaktär och insiktsfullt komplettera det med lämplig växtlighet. Walter Bauer tillhör de mest framstående och anlitade vid den här tiden, tillsammans med sin tecknande hustru Lisa Bauer.

Denna generella beskrivning av kvaliteterna gäller i högsta grad för Skönstaholm. Inte minst därför att det var just Walter Bauer, tillsammans med sin kollega Erik Anjou, som stod för landskapsplaneringen.

Här är vi vid Skönstaholmsvägens slut vid den tid Curt Eiworth berättar om. Notera den späda häggplantan vid gaveln till Skönstaholmsvägen 82, till vänster om barngruppen. Det är embryot till den väldiga hägg som i decennier skulle komma att dominera platsen med sin gigantiska krona som en portal över vägen, tills den högs ned år 2000. Foto Bengt Nyberg

Ishockey, racerbilar och tjejer

Hur såg Skönstaholm ut för en ung grabb på femtiotalet?

Curt Eiworth, son till den legendariske radio- och tevemannen Roland Eiworth, var i nedre tonåren när familjen flyttade in i längan längst bort i sydväst, hus nr 1. Här drömmer sig Curt tillbaka till femtiotalet och försöker minnas hur det var.

Hur var det att växa upp i Skönstaholm när området var nytt? I efterhand minns jag det som — behagligt. Och kul.

Familjen, förutom föräldrarna bestående av undertecknad samt en odräglig lillebror, flyttade till Söndagsvägen 110 från Kistvägen i Gubbängen 1952. Jag var 15 år, han tio år yngre. Några år senare flyttade vi in i 114, huset på gaveln.

Även på den tiden var tonåren besvärliga. Skönstaholm blev en känslomässig oas, ett ställe där man kunde vila ut mellan känslostormarna, slicka riktiga och inbillade sår och sedan gå ut i omvärlden med nytt mod.

Det pinsamma är att jag inte längre hittar sammanhängande, kronologiskt ordnade minnesbilder. Det enda jag får fram är snapshots, snabba klipp ur historiens tidslinje. Och ännu pinsammare: jag är inte längre säker på alla namn.

Det är ju tyvärr så att vandringen längs minnenas breda aveny alltför lätt blir ett desperat stapplande i glömskans dimmiga gränder. Det man minns från ungdomen stämmer sällan med andras verklighet.

Men några blixtbilder:

- Mycket sen vickning i Eiworths kök. Alla längans karlar var kvar utom arkitekten Bryde som hade gått hem och lagt sig. Jag kom hem sent efter en tillställning hos en klasskamrat, lagom för att kommenderas hjälpa till att

lyfta in familjen Brydes Fiat 500 mellan två träd. Den passade precis, var omöjlig att rubba. Jag minns inte hur han fick loss den, bara att alla inblandade dagen efter satte upp oskyldiga och förvånade miner och beskärmade sig över samhällets förfall.

- Vi ungdomar bildade en klubb och fick disponera en lokal i källaren under affären. Det blev aldrig någon riktig fart men då och då lyssnade vi till musik, dansade, hade någon enstaka fest. Mitt emot ingången bodde en kille som jag vill minnas hette Tord Olsson (har jag fel och om han läser detta ber jag om ursäkt).

Han var lång och stor och hans mamma bjöd ofta alla på kvällste med smörgåsar eller bullar.

- Tennisbanan byggdes nere på fältet inte långt efter det vi flyttat in. Själv var jag bara intresserad av ishockey, racerbilar och tjejer men grannens fem år yngre pojke Hasse Pettersson utvecklades till en tennisekvilibrant av imponerande mått. Det hade jag god nytta av inför mitt första reportageuppdrag utanför Stockholm. Timmarna innan jag åkte ner till Båstad för att skriva om Davis Cup lyckades han lära mig lite regler och termer. Det blev min räddning.

- Lillebror kommer inspringande och gråter. De ”stora” grabbarna har djävlats och jagat honom. Jag går ut och lyckas med basröst undra vem det är som burit sig illa åt. En av grabbarna Schönberg i andra gavellägenheten lovar med darrande stämma att aldrig göra så mer. Det var min första och sista insats som torped. Schönbergarna och jag blev sedermera goda vänner under den tid vi bodde kvar på gatan och jag köpte min första egna skrivmaskin genom deras förmedling. Jag undrar vad de gör nu.

- Studentskivan: härlig fest som pågick långt in på nattkröken. Mycket folk. Grannar, kompisar, släktingar, spridda skurar av ungdomar som hört ryktas om partaj, klasskamrater, barndomsvänner.

Städning dagen efter: på vinden hittade mamma några tomma champagneflaskor, två par nylonstrumpor, en högklackad oxblodsfärgad damsko samt en bh.

Det kallar jag fest.

- Min pappa var biloman, ju exklusivare desto bättre. Det ena märkliga ekipaget avlöste det andra på parkeringen nere vid vändplan.

Där stod under en kort period en Jaguar MkVII (tror jag), årsmodell 1948 eller -49. Det var något fel på den, den läckte kylarvatten hela tiden. En gång skar motorn med förödande ekonomiska konsekvenser. Den var oerhört vacker med stora strålkastare och hade en jättelik motorhuv som slutade — eller började — med en magnifik kylare. Bara skinn och ädelträ i inredningen, förstås.

Pappa körde in den till en verkstad nära jobbet varje morgon, hämtade den på eftermiddagen och sade alltid när han kom hem: ”Den spann som en katt hela vägen”. Vi hade den i två månader innan han gav upp.

En annan skatt var en Pontiac -56 cabriolet. Den fick jag ibland låna som belöning för att ha serverat på någon middagsbjudning eller skjutsat hem sena gäster. Då åktes det nedcabbat även om det snöade...

- Vi var ett ganska tajt gäng under några år: Gunnel och Göran Boström bodde i ena änden av den långa som gick upp från Nynäsvägen mot grusplanen där dansbanan låg (jo det byggdes en dansbana till nån midsommarfest). I andra änden bodde familjen Söderberg med barnen Nils-Olof (han gick dessutom i en parallellklass i Enskede gymnasium), Mats, Karin och Gunnar.

Gunnel spelade piano i vårt dixieband, jag lirade klarinett. Nisse köpte ett trumset och blev med i orkestern. De andra musikerna kom utombys ifrån och jag minns att vi lyckades få låna en lokal med piano uppe i Sköndal.

Vi spelade på en, säger en skoldans, sen splittrades gänget. Jag hade kontakt med Söderbergs några år efter det jag flyttat från Skönstaholm. Många

år senare hörde Nisse av sig — då bodde han i Skåne och var sjukpensionerad efter en bilolycka. Mats var officer i flygvapnet och Karin hade gift sig och flyttat till Schweiz.

- Jag hade nära kontakt med ett par andra Skönstaholmsbor i många år — som arbetskamrater. Olle Bengtzon var redan en skrivande legend när jag började på Expressen. Hans son Bengt, ett frö som mest såg till att vara i vägen för oss äldre i Skönstaholm, började också så småningom på tidningen. Han utvecklades snabbt till en genialisk och av de flesta uppskattad tidningsmakare, numera odödliggjord i thrillerlitteraturen. Det är han som står modell för Liza Marklunds deckarreporter Annika.

- Brita Frodlund (jag tror hon stavar med ett "t") och hennes man Hasse träffade jag också under många år när jag smet ut från tidningen för att klippa mig på arbetstid. De drev frisersalongen på Gjörowellsgatan under några år där halva redaktionen blev några hårstrån kortare. Vi pratade då gamla minnen men aldrig att jag berättade för Hasse att jag var tonårsbe-tuttad i hans vackra Brita under den tid då våra kontakter inskränkte sig till att hon hälsade glatt och vänligt de få gånger vi träffades och jag bara titta-de trånande efter henne.

- Jag passerade Söndagsvägen under en förlängd hundpromenad härom året. När jag strosade längs den gamla huslängan undrade jag lite förstrött om någon av de gamla grannarna fortfarande bodde kvar — men jag våga-de inte riktigt gå fram och titta på dörrskyltarna. Mest var jag faktiskt nyfiken på om mina gamla väggmålningar i källaren ännu fanns kvar. Utan-för 114 stötte jag på Sten Carlberg. Han övertog gavelhuset när mina för-äldrar flyttade till Göteborg i början på 60-talet.

Sten kände naturligtvis inte igen mig förrän jag presenterade mig. Det hade ju ändå gått 43 år sedan vi senast sågs. Det var på min studentfest då

han och hans dåvarande hustru gratulerade med mängder av mynt insnittade i en stor kaktus.

Vi pratade lite om den tid som varit tills han ursäktade sig — han måste gå in och vila. Jag hade då ingen aning om att han var svårt sjuk. Senare fick jag veta att han gått bort en vecka efter det vi träffats.

En klassisk Bengt Nyberg bild. Vintern 1953 har Torsdagsvägen ännu inte bytt namn till Skönstaholmsvägen. På bilden ryms nästan alla bilar som fanns i området vid denna tid.

Byggarbetsplatsen våren 1951, hus 5 och 4 med hus 3 i bakgrunden. Foto K. Hammer, Stockholms Stadsmuseum

Historien om Skönstaholm 5

Nu har Klas Lundkvist kommit fram till vår tid på sin skönstaholmsodyssé.

Här resonerar han kring bevarandefrågor, byggnadsminnesförklaring (K-märkning), social gemenskap med mera.

Skönstaholm i dag och i morgon

BYGGTEKNIK

Skönstaholmsradhusen platsbyggdes i traditionell teknik. De ursprungliga intentionerna om att använda rationell teknik med prefabricerade delar övergavs i och med att Fastighetskontoret tog över projekteringen i egen regi. Grundläggning och bjälklag är av betong. Bärande ytterväggar av 25 cm lättbetongblock. Takstolar av trä och taktäckning av taktegel. Isoleringen är av granulerad slagg (bjälklag över källare), koksaska och kutterspån (mot kallvind) samt rockwool (där bostadsrum följer yttertakets lutning).

BYGGNADSTEKNISKT SKICK

Det övergripande intrycket är att området som helhet är väl bibehållet och bra skött. Då bygget genomfördes med flera olika byggmästare är kvaliteten dock olika i olika delar av området. Problemen i byggskedet gjorde också att husen då de var klara hade en rad småfel.

Det man ser i dag är puttskador, vilka förekommer mest på gavlarna och framför allt på den del av gavlarna som bildas där huskropparna förskjuts i höjddled. Fuktskador har förekommit i källare och grunder mycket beroen-

de på att många har inrett sina källarutrymmen. Källarna fungerade väl så länge de inte värmdes upp som bostadsrum och kläddes in med täta ytskikt. Dessa skador är nu åtgärdade.

Det ursprungliga tegeltaket byttes ut i mitten av 1980-talet och tegelpannorna ersattes med betongpannor samt nya plåttäckningar av lägre utförandekvalitet än de ursprungliga.

Husen har med sina bärande väggar av lättbetong en bra stomme. 25 centimeter lättbetong ger en god isolering och värmebalans även med dagens synsätt. På 1980-talet då energiförbrukning i alla hus skulle ses över gjordes en sk energibalans för Skönstaholmsradhusen. Det konstaterades då att det skulle räcka med en injustering av värmesystemet. Denna justering gav 10% energibesparing och att gavellägenheterna äntligen fick bra värme. Tätning av fönster valdes bort med hänsyn till att flera av husen har lättbetongblock av blåbetong med hög radonhalt. Stadsplanen och husens orientering samt att husen är slutna mot norr och öster och mer öppna mot söder och väster bidrar till den goda energibalansen.

BEVARANDEFRÅGOR

Alla byggnader och områden behöver förnyas på olika sätt: funktionellt (tex ökad tillgänglighet), tekniskt (inre och yttre ytskikt, installationer). I all ombyggnad finns en inbyggd konflikt mellan förnyelse och bevarande. Detta kanske blir mest tydligt för hus och områden med stora tidstypiska kvaliteter. Här krävs att man går varligt fram med de nödvändiga åtgärderna. Kvaliteterna får inte spolieras. Detta är också andemeningen i lagstiftning: Plan- och bygglagen (PBL) och Kulturminneslagen (KML).

PBL:s generella "varsamhetsparagraf" (3 Kap 10 §) säger att alla ombyggnader och ändringar ska utföras varsamt så att byggnadens särdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara.

I PBL 3 Kap 12 § slås fast att byggnader som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär inte får förvanskas och i 3 Kap 13 § sägs att dessa särskilt värdefulla byggnader ska underhållas så att deras särart bevaras.

I *Kulturhistoriskt värdefulla miljöer*, ett av deldokumenterna i den 1999 antagna Översiktsplanen för Stockholms stad redovisas *Stadsdelar och områden där särskild uppmärksamhet behöver ägnas åt kulturhistoriska värden*. Här är Hökarängen med som ett av exemplen på *SMALHUSSTAD*. (Enligt min mening borde Hökarängen här stå under *TUNNELBANESTAD 1950-talets ABC-städer* vilket också överensstämmer med indelningen i Stockholms Byggnadsordning. Tidsgränsen mellan Smalhusstad och Tunnelbanestad/1950-talets ABC-städer ligger ur stadsbyggnadshistorisk synpunkt runt 1945).

Detta innebär att Stockholms stad tagit ställning till att Hökarängen som *område* är särskilt värdefullt och utgör ett så kallat "§ 3:12-område". Utöver detta är vissa enskilda byggnader inom stadsdelen klassificerade som särskilt värdefulla, dock inte Skönstaholmsradhusen.

Stockholms Stadsmuseum har 1990 utarbetat antikvariska riktlinjer för Hökarängens flerfamiljshus och radhus. I riktlinjerna sägs:

För att bibehålla bebyggelsens kulturhistoriska värde och yttre karaktär skall följande tillämpas vid underhåll och upprustning:

Fasader med grov puts och slammade fasader bibehålles, alternativt utförs putsarbeten lika befintligt. Bandindelningar och fönsteromfattningar i slätputs utförs lika befintligt. /.../

Utvändig tilläggsisolering får ej förekomma.

Den ursprungliga färgsättningen bibehålles med fältindelning och färgvariationer.

Karosseripanel under fönster eller under skärmtak bevaras, alternativt utföres lika befintlig.

Ursprungliga fönster bevaras. Eventuella nya fönster utföres i trä lika befintliga. Ursprunglig kulör bibehålles.

Smidda blomlådehållare bevaras.

Ursprungliga entrédörrar och dörromfattningar samt skärmtak bevaras. Eventuella nya entrédörrar utföres i trä lika ursprungliga. /.../

Balkongers form och räcken bibehålles, alternativt utföres lika ursprungliga. Inglasning av balkonger får ej förekomma.

Tegeltak och takfot av trä bibehålles.

Vad betyder då dessa riktlinjer för Skönstaholm? Vid ombyggnad och renovering ska riktlinjerna fungera som vägledning vid prövning av bygglov enligt PBL. Tex så är omläggningen av taken med betongpannor i stället för tegelpannor som skedde i mitten av 1980-talet inte acceptabel eller möjlig om den skulle föreslås i dag.

Huruvida skyddet enligt PBL och de antikvariska riktlinjerna är tillräckligt då det gäller Skönstaholmsradhusen har ännu inte kommit att prövas i praktiken.

SKÖNSTAHOLM SOM TÄNKBART BYGGNADSMINNE?

Om tillämpningen av PBL, genom vad lagen säger direkt (3 Kap 10–13 §§) eller genom planbestämmelser, med eller utan stöd av antikvariska riktlinjer, inte räcker till för att ge en byggnad eller bebyggelseområde tillräckligt skydd kan länsstyrelsen besluta om en byggnadsminnesförklaring enligt Kulturminneslagen (3 Kap 1 §). Kulturminneslagen ställer hårda krav för att byggnader överhuvudtaget ska kunna diskuteras som ett eventuellt byggnadsminne:

Gytterp, arkitekt Ralph Erskine, radhus byggda samtidigt som Skönstaholm. Byggnadsminnesförklarade och varsamt upprustade. Foto författaren 1997

Örebro, radhus liknande de i Skönstaholm där ursprungliga kvaliteter förvanskats vid modernisering. Foto författaren 1995.

En byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde får förklaras som byggnadsminne av länsstyrelsen.

Ett objekt kan vara ”synnerligen märkligt” av en rad olika skäl: t ex att det är arkitekturhistoriskt värdefullt, att det visar på tidigare sociala förhållanden eller är representativt för sin tid. Tanken är att byggnadsminnesförklaring ska användas för att bevara ett ur riksperspektivet representativt byggnadsbestånd som allsidigt speglar hela vår historia och samhällsutveckling och detta gäller även vår nutidshistoria.

Det är intressant att ställa frågan om Skönstaholmsområdet är ett *tänkbart* byggnadsminne? Om det är något radhusområde som skulle kunna uppfylla grundkravet (”synnerligen märklig”) för att kunna diskuteras som byggnadsminne så ligger Skönstaholm bra till. Här föreligger en rad kriterier, som tillsammans, gör att området mycket väl kan ses som ”synnerligen märkligt”.

- Tillkomstmotiven — sociala kriterier, bredda intresset för bostadsformen.
- Kvaliteterna i området.
- Representativitet — det finns få samtida (i det här fallet efterkrigstiden) radhusområden av denna storlek och sammanhållen karaktär. Friluftsstaden i Malmö är den enda konkurrenten ur denna aspekt men här räcker inte kvalitetskraven om man ser på lägenhetslösningarna, Skönstaholm har på denna punkt en avsevärt högre kvalitet. Andra möjliga radhusområden är kvarteret Atlantis i Vällingby ritat av Höjer & Ljungqvist (men det faller som jag ser det på att det är ett ganska litet område med 29 lägenheter), Riksrådsvägen i Bagarmossen av L och C E Geisendorf samt några tidiga projekt av Ralph Erskine: (Gästrike Hammarby och Gyttorp; det sistnämnda området byggnadsminnesförklarat 1998).

Några avslutande reflexioner

TILLKOMST OCH KVALITETER

Jag tror man ska se Skönstaholm som ett modellområde för de tankegångar om radhuset som Stadsplanekontorets programskrift *Det framtida Stockholm* uttryckte 1945:

Men förutsättningarna för att åstadkomma intressanta och trivsamma miljöer är minst lika stora, om man bygger tvåvånings radhuslängor som om man arbetar med trevånings hyreshuslameller. Tvåvåningshuset ger, framför allt genom sin mindre skala, möjligheter att skapa bostadsområden av en speciellt intim och mänsklig prägel, samtidigt som bebyggelsen underordnas och icke dominerar i förhållande till den omgivande naturen.

Att det av Stockholms stad 1946 beslutade försöket med hyresradhus sköts framåt i tiden ett par omgångar — det gick sex år från första beslutet 1946 till sista inflyttningen 1952 — gjorde att projektet utvecklades. De i och för sig goda tankarna på att utnyttja ett rationaliserat byggande med ”fabriksmässig standardproduktion” av radhusen övergavs vilket gjorde att projektet vann i kvalitet. Den fortsatta planeringsprocessen innebar även förbättringar av stadsplanen. Om man ser på den första stadsplanen för radhusen inom veckodagsområdet är husens placering där betydligt mer schematisk än på den genomförda stadsplanen. Att man fick ett nytt markområde med en mer varierad terräng bidrog ytterligare till projektets utveckling.

Då Fastighetskontoret och dess arkitekter tog över projekteringen i egen regi kunde man utveckla ett mer genomarbetat förslag där stadsplan och hus projekterades parallellt. Nils Sterner som hade en lång erfarenhet som arkitekt, både som husprojektör (hyreshus, offentliga byggnader, villor) och som stadsarkitekt (Sundbyberg 1935–45) kunde tillsammans med sin yngre kollega Erik F. Dahl omsorgsfullt arbeta igenom projektet utifrån tidens

förebilder och efterkrigstidens diskussioner om grannskapstankar. I en omväxlande topografi kunde en rad olika hustypslösningar prövas.

Den mer ambitiösa projektering som Fastighetskontoret genomförde ledde, kombinerat med att byggandet av Skönstaholmsradhusen kom att ske under ett par år med extremt hög inflation och en stark ökning av byggkostnaderna, till att boendekostnaderna blev för höga för den viktiga målgruppen barnrika familjer med lägre inkomster. Skönstaholmsradhusen blev visserligen inte nämnvärt mycket dyrare än andra bostäder byggda under samma tid. Men för en barnfamilj, som bodde i en tvårummare byggd på 1930- eller 1940-talen och som ville eller behövde flytta till en 3:a eller 4:a byggd 1950–52 blev merkostnaden ofta för hög. Detta medförde att framför allt familjer ur främst medelklass och övre medelklass flyttade in i Skönstaholm (akademiker, ingenjörer, tjänstemän, fria yrken).

SOCIAL GEMENSKAP

Storleken på området — 150 lägenheter — har genom åren och i många andra sammanhang visat sig vara en lämplig enhet för dels gemenskap och överblick, dels som underlag i planeringen av barnstugor och annan service i nya förorter. 150 lägenheter är också tillräckligt för att olika undergrupper ska kunna uppstå och ger möjligheter att finna likasinnade inom området för t ex fritidsaktiviteter.

Genom Grannskapsklubben utvecklades gemensamma traditioner och en samhörighet växte fram. Den avgränsade enheten gav en stor styrka. En identitet med det egna området växte fram. Erfarenheterna av detta borde bekräfta tankegångarna att det är riktigt att människor får bo tillsammans med eller i närheten av sina likar (i huset, längs gatan, i kvarteret, i bostadsgruppen) och utifrån detta få en trygghet och styrka som grund för integration och samverkan på andra håll i samhället. Skönstaholmsbornas samverkan inom ramen för ett boende i hyresrätt torde vara unik i sitt slag.

Självfallet har områdets specifika sociala sammansättning med människor ur samma sociala skikt och med en sammanlagd stor kompetens och med breda kontaktytor bidragit till detta.

RADHUSETS FRAMTID OCH UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Radhus som kollektiv boendeform

I Danmark har radhusen en helt annan roll än i Sverige och synen på radhus är en helt annan. Den i Sverige vanliga synen på radhuset som en småborgerlig bostadsform finns inte utan radhuset har istället setts som "väns-terns bostadsform". Inte minst viktigt har varit att kollektiva bostadsformer ("Bofælleskaber") ofta ordnats i form av olika radhus och radhusliknande bostadstyper. I boken *Bofælleskaber — En eksempelsamling* (1988) är nästan $\frac{2}{3}$ olika radhusexempel (av totalt 31, de övriga är parhus, kedjehus eller andra typer av låg bebyggelse). Varför skulle inte radhus vara något även för svenska kollektivhus?

Ekologiskt byggande och boende i radhus

Intresset för ekologiskt byggande har tidigare ofta gällt framför allt ekoby- ar på landet och hur ekologin ska kunna föras in i den täta staden. Under de senaste åren har ekologiska lösningar för förorter i nära anslutning till storstaden kommit att bli allt vanligare.

Radhuset skulle kunna vara en naturlig form för stadsnära ekologiskt byg- gande och boende utifrån en rad aspekter:

- markbesparande jämfört med småstugor/villor och genom tätheten ges bättre underlag för kollektivtrafik och bättre möjligheter till service
- kommer inte (åtminstone inte i samma utsträckning som vid byggande av

- större flerfamiljshus) i konflikt med behoven och intressena av att bevara obebyggda områden som gröna lungor eller som rekreationsområden
- enkel byggteknik, grundläggning med mindre påverkan på marken, enklare stommar vid låg bebyggelse
 - enklare att välja överblickbara tekniska system (ventilation, avlopp) än i stora flerbostadshus
 - storleken på områden kan väljas ganska fritt, allt utifrån vilka tomter som finns tillgängliga och till vilken storlek man tror är den bästa för olika lösningar
 - samarbetet kring de ekologiska frågorna (sophantering, kompostering, odling, samutnyttjande, tjänstebyten, skötsel/underhåll av hus och område) ger en naturlig grund för en gemenskap byggd på gemensamma intressen
 - möjligheter till olika typer av förvaltnings-/inflytandeformer (hyresrätt, bostadsrätt, eget ägande, kooperativ eller kombinationer av dessa)

Flera exempel finns på områden med denna inriktning: Ekobyn Tuggelite utanför Karlstad är kanske mer att se som ett landsbygdsboende än ett förortsboende. Här finns 16 lägenheter i radhus med kompletterande kvartershus. Området Understenshöjden i Björkhagen omfattar 44 lägenheter i radhus är projekterat och byggt av SMÅA och HSB i samarbete med de boende. Kullön i Vaxholm är ett annat exempel som blev färdigbyggt år 2000 och där man försökt ta tillvara erfarenheter från Understenshöjdens problem med krånglande, oprövade tekniska lösningar.

Möjligheterna att kombinera ett ekologiskt planerat radhusområde med mer kollektiva lösningar framstår ur många aspekter som intressant. Gemensamma måltider, inköpssamordning, bilpool, tjänstebyten — allt ligger i linje med ett ekologiskt och resurssparande vardagsliv. För radhuset som boendeform ligger de intressanta utvecklingsmöjligheterna i just *kombinationen* av de tre faktorerna:

- nya förvaltningsformer (utvecklad hyresrätt, kooperativ, varianter på bostadsrätt)
- kollektiva boendeformer
- ekologiskt boende

Skönstaholms Husmodersförening

Husmodersföreningarna hade till syfte att "samla kvinnor till gemensamt arbete för hem och samhälle".

Man ville bland annat värna om familjen, kämpa för kvinnans jämställdhet och föra konsumentens talan.

Efter kriget var det en riksspridd och synnerligen aktiv rörelse.

I Skönstaholm på femtiotalet var många, de flesta, kvinnor kvar i hemmet med barnen under dagen när männen åkt in till sina arbeten. Kvinnorna bildade en förening. Här berättar två av dem som var med, Ulla Dietsch och Ingrid Vallander, lite om vad man gjorde.

Skönstaholms Husmodersförening bildades den 1 september 1955 på initiativ av Margit Nihlfors. Hon var ordförande från starten till den 22. februari 1960. Då övertog Britt-Lis Rohlin ordförandeskapet fram till september 1961. I september 1961 valdes Ingrid Vallander till ordförande. Föreningen — med de medlemmar som så önskade — gick upp i Farsta Husmodersförening i november 1961. Föreningen var 1955 till 1961 mycket livaktig – hade månadsmöten med många intressanta föredragshållare.

En barnfilmklubb — skött av Nina Lind — hade barnfilm i Morgongården. Gymnastik för barn ordnades också i Morgongården. Då fanns det ingen

← Ensemblen samlad på Morgongårdens scen vid uppsättningen av Lysistrate.

Övre raden från vänster: Ingrid Thorsén, Gun Lagerberg, Gertrud Bölin, Ulla Engström, Märtha Nyberg. Nedre raden från vänster: okänd, Annalisa Hammerby, Kerstin Ullerud, Ethel Eriksson. Fotografen okänd

gymnastiksal i Skönstaholmsskolan. Föreningen hade kurser i vävning, handarbete, batik, korgflätning, kasperdockstillverkning, porslinsmålning och keramik. En kurs i dramatik under ledning av Gustaf Värnberg resulterade i uppförande av två skådespel – det antika *Lysistrate* av Aristofanes, skådespelarna hade själva sytt sina dräkter – det blev succé, scen Morgongården, Inga-Maj Nordqvist innehade huvudrollen. Han satte också upp *Kvinnorna* av Clare Boothe Luce där Gun Lagerberg hade huvudrollen. Bland de agerande i teatercirkeln fanns: Gertrud Bölin, Barbro Burman, Ulla Ekeström, Lizzie Ericsson, Ethel Ericsson, Ulla Engström, Inger Carlberg, Anna Lisa Hammerby, Gun Lagerberg, Inga Maj Nordqvist, Märtha Nyberg, Anna Greta Sellin, Ingrid Thorsén, Ulla-Brita Ulle, Kerstin Ulle-rud, Ulla Waering.

För att nämna några program så var ”Hatt Rune”, då mycket känd hattmakare, i föreningen och lärde ut att sy hattar. En person från Jensens Silver höll föredrag, en Fru Stuge från Vegetariska Föreningen hade ett program och vi tillagade vegetariska rätter. Föreningen hade Mannekänguppvisningar, ibland med plagg medlemmarna själva sytt.

Ethel Eriksson hade kurser och var mycket delaktig när dräkterna till *Lysistrate* syddes och i Kasperdockskursen. Som exempel: på möte den 8 september 1955 deltog 26 medlemmar. En utflykt till Svindersvik, det Grillska sommarresidenset i Nacka, i april 1957, samlade 25 medlemmar. I november 1961 upplöstes alltså Skönstaholms Husmodersförening, men togs upp i Farsta Husmodersförening där Ingrid Vallander var ordförande en tid och Ulla sekreterare 1957–58.

Lysistrate själv: Inga-Maj Nordqvist (till vänster). Fotografen okänd →

Midsommar 1952. Nybyggarna reser stången mitt i byn de just tagit i besittning. Notera figuren på balkongen i bakgrunden. Det är mannen bakom verket, arkitekten Erik F. Dahl, som gått ut för att beskåda det. Han tänder pipan. Han är nöjd. Det blev bra, mycket bra, trots alla problem. Och invånarna ser ut att ha roligt. Foto Bengt Nyberg

Den okända byn i söderort

Jenny Lundberg-Lydka studerade etnologi vid Institutet för folklivsforskning vid Stockholms Universitet med professor Åke Daun som handledare.

Denna text är hämtad ur en uppsats om Skönstaholm hon byggde på intervjuer med skönstaholmare och studier i vårt historiska arkiv.

Vitsippor. En mängd vitsippor är det första intagande intrycket som jag har av att nalkas Skönstaholm och dess invånare. Vägen över "skogen" från Hökarängen till Skönstaholm är en bit av naturen som sparades när området bebyggdes och är en naturlig park som i alla fall dagtid genomkorsas av många människor.

På den här första promenaden mötte jag ett antal människor vilka både gav ögonkontakt och log! Tre av dem hade jag korta vardagssamtal med. Det är sådant som händer i Stockholms södra förorter. Intrycket av meddelsamma och vänliga människor har sedan bara förstärkts. Det är slående att varje gång jag besökt Skönstaholm för att intervjua någon som bor här eller läsa i Grannskapsklubbens arkiv har jag blivit involverad i ett möte med någon för mig främmande person.

Vad är intressant med Skönstaholm?

Som etnologistuderande skall jag bidra med den utanförståendes intryck och vad som framkommit i intervjuer. Varför trivs man i ett bostadsområde? I Skönstaholm trivs man och lovordar sitt boende. De som inte gör det har redan flyttat så rösterna som talar genom texten är ett urval av nöjda människor.

Områdets storlek har betydelse för den närhet och sociala kontroll som fortfarande finns och områdets fysiska karaktär underlättar interaktionen mellan människorna. Människorna som befolkat husen från början måste tillskrivas ett stort värde som kulturbyggare i ordets bokstavliga betydelse. Invånarnas sätt att handskas med sitt boende och sin närmiljö genom åren skiljer nog Skönstaholm från de flesta andra hyresområden. Det är märkligt men också intressant att Skönstaholm som är så speciellt, inte är välkänt bland människor ens i söderförort.

Intervjupersoner

Jag har under hösten 1998 och våren 1999 intervjuat 16 personer som antingen bor i Skönstaholm idag eller som har bott här. Intervjupersonerna har varit av olika kategorier. De som kan kallas "pionjärer" – personer som flyttade in som första hyresgäster, personer som vuxit upp i området samt några på senare år inflyttade personer. En person intervjuades eftersom han växt upp i Hökarängen men inte i Skönstaholmsområdet.

Områdets kitt

I och med att Grannskapsklubben bildades grundlades den faktor och det sammanhållande kitt, som invånarna kunnat verka i och genom. I protokoll går att utläsa hur Grannskapsklubbens aktiviteter till antalet och typ har förändrats genom åren. Grannskapsklubben speglar på det viset det förändrade samhället. Aktiviteter som strömmat genom Grannskapsklubben var många och olika de första åren. Därefter har aktiviteternas antal blivit färre fram till 1962. Viss ökning ses igen 1993 och man kan undra om det är de pensionerade Skönstaholmarna som nu tar vid och står för gemensamma aktiviteter? De omtyckta luncherna i lokalen är ett exempel. Idag kan det vara svårare att uppnå en känsla av gemenskap då man inte behöver varandra så konkret som i områdets begynnelse. Grannskapsklubbens *betydelse* kan därför kanske ha ökat även om behovet inte ser likadant ut.

Invånare, som både tidigare och fortfarande hjälper och stöttar varandra, är föräldrar som har små barn.

I yngre familjer och framförallt bland kvinnorna förekommer det att man umgås i form av ”köp-party”. Det kan vara Tupperware eller porslin eller skönhetsprodukter som säljs. Men det är med Grannskapsklubbens telefonkatalog man får tag på varandra!

Ideologiska tankegångar?

Som utomstående trodde jag att pionjärerna omfattades av någon ideologisk inriktning av något slag. Inte nödvändigtvis politisk men på något sätt formaliserade grundläggande värderingar. De jag talat med förnekar det bestämt. Istället är det en naturlig sak för dem att ta del av det samhälle som de lever i och att påverka det som är möjligt. Det har varit självklart att skapa en god miljö för barnen och då inbegriper man även andras barn i området. Inte endast de egna. Citaten är från intervjuer med pionjärer.

”Det har funnits människor på området som har varit socialt medvetna på ett särskilt sätt”

”...det är viktigt att det finns så många resurspersoner. Det är de som vill och kan ställa upp och arrangera någonting för andra! Inte bara för sig själv utan för andra och finner ett nöje i att göra detta!”

”Det var vackert här. Man var som på landet men ändå nära stan. Det var inga andra motiv. Inte alls några sociala aspirationer. Rent praktiskt. Vi var unga då och unga människor runt omkring. Det var därför som vi hamnade här.”

”Vår tro är väl att det man gör, gör man tillsammans. Tillsammans står man ju väldigt mycket starkare än om man står enskild. Och att samarbeta det tror jag på.”

Gränser och myter

Radhusområdet omgärdas av Skogen, med gångvägen, som i viss mån är en farlig plats. Nynäsvägen är en annan gräns. I intervjuerna betonas dock gränsen mot veckodagsområdet starkast. De intervjuade personerna trivs i Skönstaholm. Några är rent lyriska över att bo här. Andra har en mer sammansatt bild. Livet i dagens Skönstaholm vilar på ett antal förutsättningar och omständigheter av vilka jag endast tar upp några. En omständighet är myten om de boende i Skönstaholm som en "utvald" grupp. Människor utanför området verkar ha haft en bild av att Skönstaholmsborna är en utvald grupp i den bemärkelsen att inte vem som helst fick flytta in. Och det är sant. Vissa kriterier fanns. Som till exempel att det endast var barnfamiljer som kunde beredas en bostad men det kriteriet uppfyllde många familjer i Hökarängens så myten om utvaldhed handlar om att vissa människor fick tillgång till något som andra människor uteslöts ifrån. Underförstått finns värderande tankegångar. De inflyttande "pionjärerna" var en grupp tjänstemän, många med universitets eller högskoleutbildningar och med karriären framför sig. De kunde förvänta sig en högre inkomst inom en snar framtid och avskräcktes inte av den höga hyran som de kunde bära om än med viss möda till att börja med. Det gällde inte för de flesta av Hökarängens övriga invånare och framförallt inte för Skönstaholms närmaste grannar som utgjordes av de i vardagligt tal kallade "nödbostäderna" (egentligen benämns de "genomgångsbostäder"). Genomgångsbostäderna "hade vatten och avlopp men wc fanns i källaren, vardera avsett för två familjer. Dessa lägenheter uppläts till familjer som betraktades som "katastroffall"."(Göran Sidenbladh, 1981). Nödbostäderna och dess invånare fanns närvarande i Skönstaholmarnas vardag i den bemärkelsen att avgränsningen skedde som starkast mot dem. Gränsen mellan Skönstaholm och resten av världen går vid affären. Här kommer man via gatan eller via gångvägar in i området. Anekdoter och förställningar om "de andra" levde

på bägge sidor om den osynliga geografiska gränsen. Det gick en del historier om folket i genomgångsbostäderna som att dom hade höns inomhus. Att det hände "otäcka saker i källarna"

Det var barnen i bägge grupperna som hade kontakt med varandra då de gick i samma skola. Dessa två gruppers barn lekte vanligtvis inte med varandra. Skönstaholmsbarnen hade en gemensam fritid inom sitt bostadsområde och uppmanades också i vissa fall att inte leka med genomgångsbostädernas barn. Föreställningarna om det okända levde. Skönstaholmsbarn kunde också vara tvungna att försvara sitt område på så sätt att "de andra" skulle förstå att de var "vanliga". Problemet uppstod eller snarare tydliggjordes när någon började beblanda sig med den andra sidans människor.

En Skönstaholmare uttryckte sin tanke på att den sociala avskildheten kanske ändå bidragit till den inre gemenskapen. Det var inte bara grönskan som skiljde Skönstaholm från omgivningen utan även det sociala avståndet.

"Vi hade ju inga sociala kontakter med veckodagsområdet. För vår del var det inte någon aggression eller något sådant. Det var bara det att vi hade just ingenting med dom att göra! Nu efteråt när jag blivit bekant med folk har jag begripit att från deras sida så var det så att de verkligen kände sig — att här var det så fint folk att de kunde man inte ha att göra med"

Trygghet

Trygghet är något som de boende uttrycker sig uppleva i sitt bostadsområde och det gäller både senare inflyttade som uppvuxna barn som reflekterar över barndomens känsla av bostadsområdet. I detta sammanhang kommer det fram att man inte började låsa sina dörrar förrän det omtalade "Hökarängsmordet" hade inträffat. Det skakade och förändrade en del attityder. De uppvuxna barnen kan idag reflektera över sin tid som barn och talar då

om de vuxna som stora inslag i livet. Barnen levde inte i en separat värld även om de hade möjligheter att skapa egna aktiviteter själva utan vuxna. Nej de vuxna var närvarande och det var inte endast de egna föräldrarna utan det var farbror Myrenberg även omtalad som farbror Sverker, och andra vuxna vilka medverkat till en omsorgsfull miljö för barnen och ungdomarna.

Trygghet upplever även de äldre som flyttat in senare än pionjärerna. Har man skapat ett nätverk och känner till sina medboende kan Skönstaholmarna förlita sig på att andra kommer att fråga efter dem. Om någon inte varit synlig så görs efterfrågningar tills det står klart om vederbörande kan behöva hjälp eller inte. Det är inte bara personen utan radhuset som står under uppsikt. Tidningar och post, som skvallrar om frånvaro, tas om hand.

Synliga och osynliga regler

Många av de intervjuade talade om Skönstaholmsandan. Den är något speciellt. Men den går inte att uttala. Den finns men är svår att förklara. På något sätt hänger den ihop med umgängesformerna. Boende i Skönstaholm bryr sig om varandra. En Skönstaholmare respekterar grannars privatliv. I balansgången mellan att konkret bry sig och fråga efter varandra så hålls distansen uppe. När man vistas på sin uteplats bör man inte tilltala grannen om grannen kommer ut på sin. Möjligen hälsa. Man skall då respektera varandras område och hjälpas åt att upprätthålla gränserna eftersom man är så nära. I den sociala kontrollen finns även tillrättavisningarna och utslutningen som den andra sidan av samma Skönstaholmsanda.

Varför trivs man?

Det första inflyttningsåret kan vara den tid som var mest betydelsefull för skapandet av Skönstaholmsandan. Då kom alla invånarna, skaparna av den kommande sociala gemenskapen och de var ju faktiskt utvalda efter vissa kriterier.

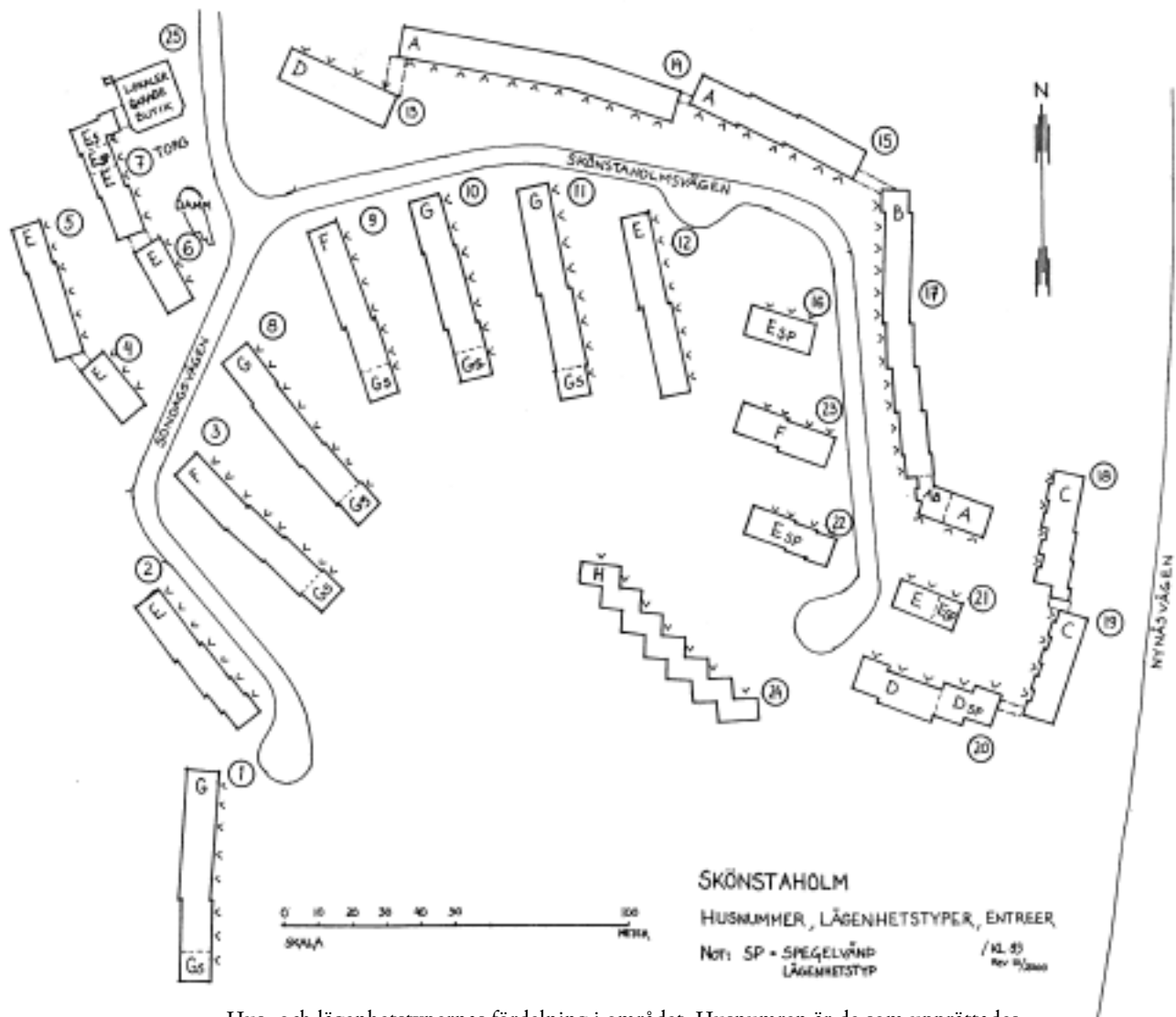
”Vi var en ganska homogen befolkningsgrupp som bodde här. Vi var jämgamla, vi hade alla barn och på den tiden fanns inte TV. Vi hade inte råd med fritidshus. Det fanns något 10-tal bilar här. Nu är det säkert 150 bilar till här. Och det fanns inte fritidsbåtar heller. Vi var hänvisade åt varandra för den trivsel vi ville ha och det vi kunde åstadkomma själva. Vi ägnade oss mycket åt varandra och hade gemensamma trivselarrangemang på olika sätt.”

”Skönstaholm är en by i härligaste form. Jag tror att det blir en by när det är så här avskilt. Det är slutstationen på vägen. Här är ingen genomfartstrafik. Det här är vårt. Det är vår by det här.”

Det finns också en del personer som mycket aktivt sökt sig till Skönstaholm. Rekord i ansträngning torde den familj ha som involverade nio andra personer i ett seriebyte för att komma till Skönstaholm. Någon väntade på sin tur i den interna kön i sju år innan det blev klart med inflyttning. En stark önskan att bo på en plats bidrar säkert till att trivseln kan infinna sig.

Kvinnornas betydelse för områdets socialt omsorgsfulla karaktär har inte särskilt uppmärksammats men det har säkert betydelse att det hemarbete som hustrurna i de olika familjerna gjorde under dagarna måste ha bidragit till den gemensamma fritidens kvalitet. Det var möjligt för hela familjen att delta i evenemang inom området eftersom det fanns tid. Idag då bägge parter i en familj yrkesarbetar sker vardagens sysslor inom ramen för den gemensamma fritiden. Även det får konsekvenser för bostadsområdets aktiviteter.

Den senaste gången jag besökte Skönstaholm regnade det och jag cyklade. På väg ut från området, nästan vid affären, mötte jag en man. — Hej, sa han när han tittade utforskande på mig. — Hej, sa jag när jag mötte hans blick och tänkte att här blir en främmande person sedd och uppmärksammad på ett trevligt sätt. Kanske ett uttryck för Skönstaholmsandan?

Hus- och lägenhetstypernas fördelning i området. Husnumren är de som upprättades vid projekteringen och används även i dag i olika sammanhang. Skala 1:2000

Historien om Skönstaholm 6

Klas Lundkvist avslutar här sin långa och spännande historia med att presentera Skönstaholms alla lägenhetstyper.

De är ju så många som åtta, nio om man räknar den speciella gavellägenheten som en egen typ.

Hur kom det sig och hur ser de ut?

Hus- och lägenhetstyper

Mångfalden av lägenhetstyper hade två orsaker; dels intresset att pröva olika bostadsstorlekar och planlösningar passande för olika familjetyper, boendevanor och ekonomiska förutsättningar, dels att arbeta med olika typer ur terränganpassningssynpunkt. Enplanslösningar uteslöts av exploaterings- och byggkostnadsskäl.

Hus- och lägenhetstyperna kan indelas i tre huvudkategorier

- I. 2-våningshus (typ B)
- II. Sluttnings-/suterränghus (typ A, C och D)
- III. 1 1/2-planshus (typ E, F, G, Gs och H)

I. 2-VÅNINGSHUS (TYP B)

Denna renodlade 2-våningsmodell används normalt på ganska plan mark. Här används hustypen längs en gatusträckning med stora nivåskillnader och

där lägenheterna förskjutits i både höjd- och sidled samt att hela längan vinklats något på ett par ställen, hustypen är även kompletterad med källare under en mindre del av huskroppen. Entré- och uteplats i västerläge mot gatan. Utgång åt öster till uteplats/trädgård. Typ B förekommer bara i hus 17.

II. SLUTTNINGS-/SUTERRÄNGHUS (TYP A, C OCH D)

Sluttnings-/suterränglösningarna används då huskropparna ligger längs med höjdkurvorna och är av två huvudtyper:

1. Sluttningshus i 2 våningar där det undre planet är suterrängvåning
Typ A: Entré- och uteplats i söderläge mot gatan. Utgång till uteplats/trädgård åt norr. Typ A förekommer i hus 14, 15 och 2 av hus 17:s lägenheter.
Typ C: Entré- och uteplats i västerläge på överplanet. Utgång till uteplats/trädgård på bottenplanet åt öster). Typ C Förekommer i hus 18 och 19.
2. Sluttningshus med $\frac{1}{2}$ -planslösning
Typ D: En så kallad $\frac{1}{2}$ -planslösning vilket innebär att varje våningsplan har en yta som är hälften av bottenytan och att våningsplanen är förskjutna ett halvt våningsplan i förhållande till varandra (se sektionsritning i lägenhetspresentationerna). Entré mot norr och en halvtrappa ned utgång åt söder till uteplats. Typ D Förekommer i hus 13 och 20.

III. $1\frac{1}{2}$ -PLANSHUS (TYP E, F, G, GS OCH H)

$1\frac{1}{2}$ -planshusen är av två huvudtyper:

1. *Typ E, F, G och Gs* som har de för området karaktäristiska taken där de två takfallen har olika vinkel. Det branta takfallet, med takkupor, har vinkeln 54° och det flackare har vinkeln 36° . Typ F, G och Gs har samma principsektion och husdjup: 910 cm. Typ E har ett mindre husdjup: 860 cm.

Typ F och G är olika då det gäller vardagsrummets placering. Typ F har vardagsrummet på bottenplanet och typ G på överplanet. Typ Gs är en speciell gavellägenhet mot söder och finns på längor med F och G lägenheter.

För anpassningen till terrängen är lägenheterna inom varje länga, som i de flesta fall omfattar 7–8 lägenheter, i sin tur grupperade i delar om 1 till 4 lägenheter och varje sådan del är då något förskjuten i sid- och höjddled. I några fall är även längorna vinklade / ”knäckta”. På de mest bergiga stäl-lena används korta längor av dessa typer (typ E och F; hus 16, 21, 22, 23).

Entréerna är orienterade mot norr — nordost — öster och uteplatserna mot syd — sydväst — väster.

2. *Typ H* är en radhuslänga som ”dragits isär” så att det mellan lägenheterna bildas en skyddad uteplats mot söder i vinkeln mellan den egna lägenheten och grannens. Genom denna lösning har gavlarna blivit huvudmotivet för radhuslängans fasader. Lägenheterna är även successivt förskjutna i höjddled och huskroppen är lätt vinklad på två ställen. Denna typ förekommer endast i hus 24. Ursprungligen var det dock tänkt att även hus 1 (längst ner i områdets sydvästra hörn) skulle vara av denna typ, men detta ändrades då kostnaderna skulle pressas under byggets gång.

SPECIALLÄGENHETER

Bland Skönstaholmslägenheterna finns även 3 ”speciallägenheter”:

- I hus 7, mot centrumhuset är ett planerat områdeskontor sammanslaget med en lägenhet av typ E.
- I hus 17 i vinkeln mellan längan öster om Skönstaholmsvägen (typ B) och den korta invinklade längan (typ A) finns en speciell lägenhet som kan betecknas som typ AB.

- I hus 24 är lägenheten längst ner mot söder en variant av längans lägenheter av typ H. Inom samma planyta har ytterligare ett sovrum placerats in på bottenplanet. Köket har fått frukosthörna mot söder. Sydfasaden som ligger helt fri har en terrass. Enligt Olle Bengtzon, som tidigare bott i lägenheten, ritade Nils Sterner denna speciella lägenhet med tanken att han själv skulle bo där. Detta blev nu inte fallet. Även arkitekt Carl Nyrén har bott i denna lägenhet.

Lägenheternas planlösningar

En strävan i planlösningsarbetet var att till samma plan koncentrera: kök, matvrå/-rum, lekrum, småtvättsutrustat badrum samt ett eller flera sovrum. Detta för att underlätta husmoderns dagliga arbete vilket också motsvarade tidens ideal för hur en bra bostad för barnfamiljer borde se ut. Detta var dock svårt att uppnå i ett par av de minsta lägenheterna (typ B och E).

Det tydligaste mönstret i planerna är de små smala arbetsköken, välutrustade för sin tid, med matvrå/matplats/matrum i omedelbar anslutning. I typ B och E är kök och matvrå i stort sett ett och samma rum med endast ett kort väggparti som rumsavdelare (denna vägg har senare monterats ner av flera boende). I de övriga typerna kan man stänga mellan kök och matplats.

Ett annat tydligt mönster är matrummets centrala plats och funktion av hall och kommunikationsutrymme. Från matrummet når man ofta även uteplatsen.

I flera lösningar (typ D, G och Gs) har vardagsrummet placerats på överplanet och skiljt i plan från köket. Detta med motiveringen om viss avskildhet mellan barn och vuxendel. I dessa lösningar har kök och matrum förlagts mot trädgårdssidan vilket då fört med sig att passagen genom huset

kan ske över ett ”oömmare” utrymme (matrummet i stället för vardagsrummet).

I lägenheter från denna tid är måtten knappa, framfört allt gäller det passage- och dörrmått. Kombinerat med de hinder trapporna utgör är tillgängligheten begränsad. Det är mycket svårt att anpassa lägenheterna till dagens tillgänglighetskrav.

LÄGENHETSEXEMPLENS UPPLÄGGNING:

Textdelen: i beskrivningen av de olika våningsplanen kommer entréplanet först (oberoende av om det är över- eller bottenplanet)

Planillustrationerna: kommer i ordningen: överplan — bottenplan — källarplan

Orientering av sektioner och planer:

Sektionerna har väster/söder åt vänster

Planerna har norr/öster uppåt

Använda förkortningar på planerna:

KLK Klädkammare

KPR Kapprum

FRD Förråd

MATK Matkällare

Skala 1:200

Planerna och sektionerna är renritade av författaren. Fasaderna är original. Ritningar från dels Byggnadsnämndens/Stadsbyggnadskontorets bygglovarkiv, dels Gatu- och Fastighetskontorets arkiv.

LÄGENHETSTYP A

Typ A: 2 plan i sluttning; botten- och källarplan (suterräng-våning) + överplan

Förekommer i hus: 14, 15 och 17

Antal: 20

Lägenhetsyta: 3 rum och kök + matrum, 86 kvm

Orientering: entré och uteplats åt söder, sekundärentré och skyddad uteplats åt norr

Planlösning:

- *botten- och källarplan:* från entré och kapprum når man vardagsrum, trappan till överplanet och förvaringsutrymmen
- *överplan:* över matrummet som fungerar som hall nås 2 sovrum, kök och bad. Från matrummet utgång till trädgård

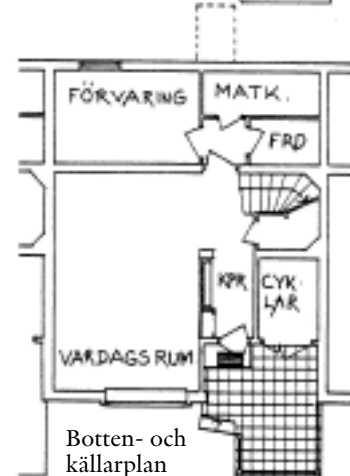
Skillnader och likheter jämfört med de andra lägenhetstyperna: vardagsrum på nedre plan

Kvaliteter: samlad plan, små kommunikationsytor, bra förvaringsmöjligheter (trots mindre yta/ingen källare), cykel/utförråd vid entrén

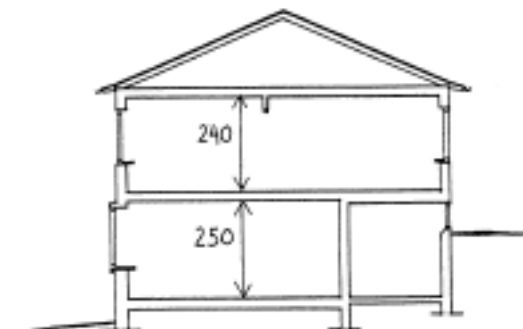
Brister/svagheter: toalett saknas på bottenplanet, kök och vardagsrum på olika plan, öppen spis saknas

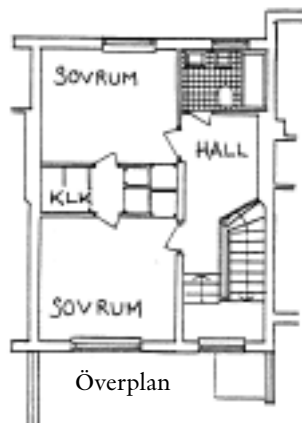
Överplan

Botten- och källarplan

Sektion

Överplan

Bottenplan

LÄGENHETSTYP B

Typ B: 2 plan + källare under del av huset

Förekommer i hus: 17

Antal: 13

Lägenhetsyta: 3 rum och kök + matvrå, 83 kvm

Orientering: entré och uteplats åt väster, sekundärentré och uteplats åt öster

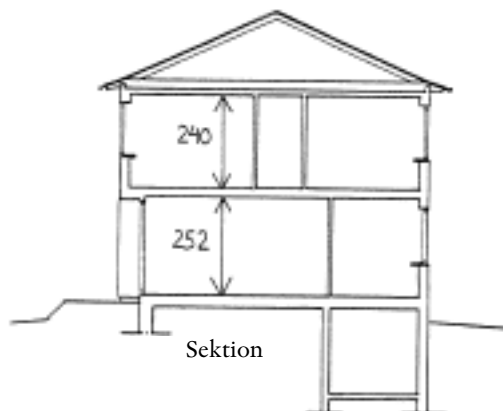
Planlösning:

- *bottenplan:* entrén/kapprummet ligger några steg lägre än bottenplanet. Via hallen når man kök och vardagsrum samt trappan upp. Matvrå vid köket. I öppen anslutning till vardagsrummet ett halvrum
- *överplan:* över hallen nås (neutralt) 2 sovrum och badrum. Kläd-kammare mellan sovrummen
- *källarplan:* förrådsutrymmen, matkällare

Skillnader och likheter jämfört med de andra lägenhetstyperna: vardagsrum på nedre plan

Kvaliteter: samlad plan, bra förvaringsmöjligheter (trots mindre yta/halvt källarplan), kläd-kammare, öppen spis, arbetsrum eller extra sängplats (sovalkov) möjlig i halvrummet vid vardagsrummet

Bristar/svagheter: toalett saknas på bottenplanet, liten matvrå

Sektion

LÄGENHETSTYP C

Typ C: 2 plan i sluttning; botten- och källarplan (suterrängvåning) + överplan

Förekommer i hus: 18 och 19

Antal: 8

Lägenhetsyta: 4 rum och kök + matrum, 98 kvm

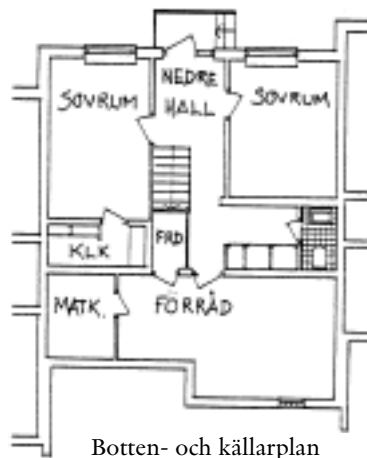
Orientering: entré och uteplats åt väster, sekundärentré och trädgårdssida åt öster (utsatt läge mot Nynäsvägen)

Planlösning:

- *överplan:* från entrén kommer man in i en långsträckt hall som övergår i matrummet. Från hallen når man vardagsrum, kapprum, badrum, kök och trappan ner. Överplanets sovrum nås via vardagsrummet eller matrummet
- *botten- och källarplan:* från den nedre hallen nås (neutralt) 2 sovrum, toalett, förrådsutrymmen samt utgången till trädgården

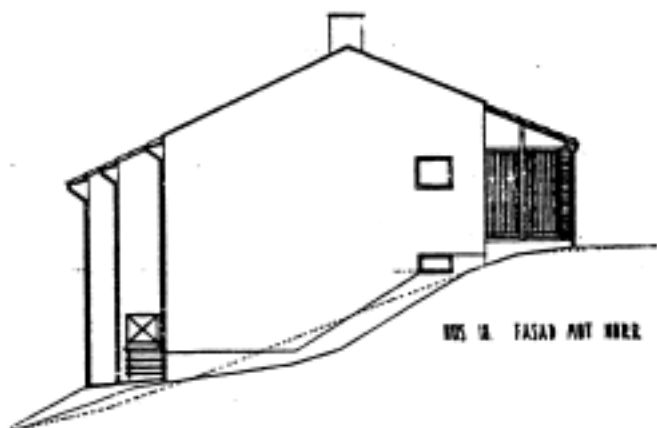
Överplan

Botten- och källarplan

Sektion

Skillnader och likheter jämfört med de andra lägenhetstyperna: entré på överplanet, vardagsrum på övre plan

Kvaliteter: genomblick från entré, bra förvaringsmöjligheter (trots mindre förådsyta/inget separat källarplan), öppen spis, extra rumshöjd i vardagsrum

Brister/svagheter: matrummet litet, kök och vardagsrum långt från varandra, kapprum en bit från entrén

LÄGENHETSTYP D

Typ D är en så kallad halvplanslösning med 3 halva bostadsplan och 1/2 plans källare med halvtrappor mellan våningsplanen

Förekommer i hus: 13 och 20, förekommer både rät- och spegelvänd

Antal: 9

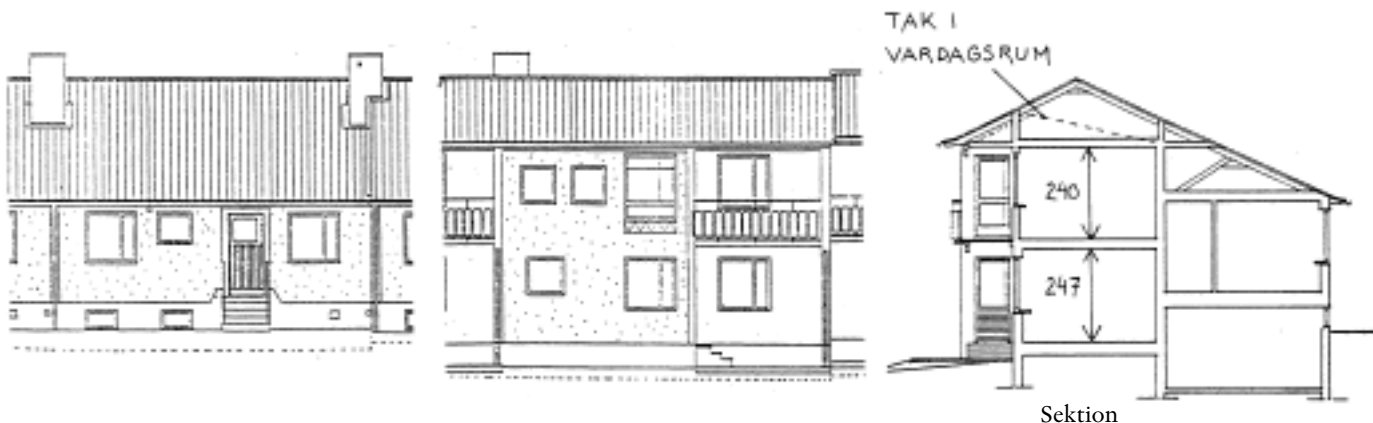
Lägenhetsyta: 5 rum och kök + matrum, 101 kvm

Orientering: entré mot norr, uteplats och balkong åt söder

Planlösning:

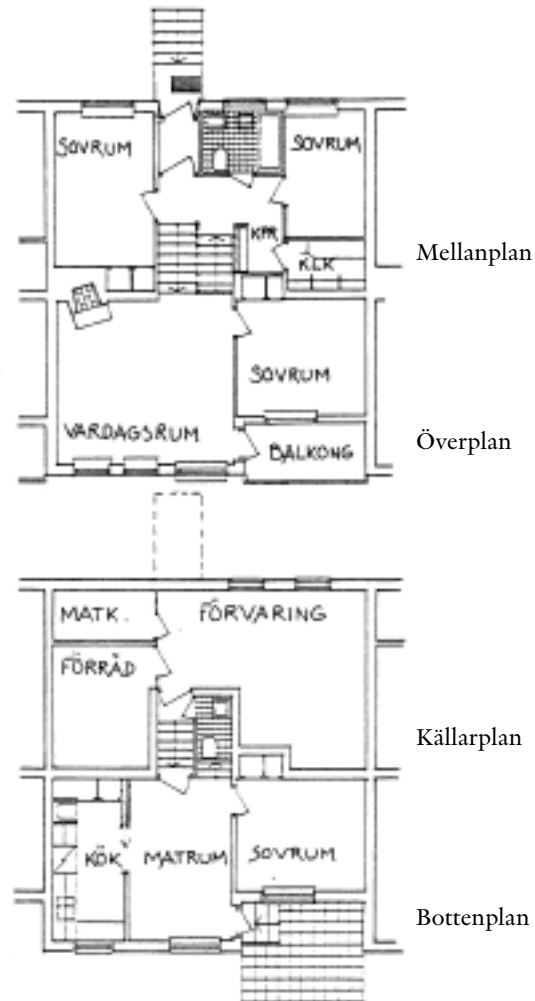
- *mellan-(entré-)plan:* från entrén kommer man in i hallen, härifrån når man (neutralt) 2 sovrum, badrum, kapprum och trapporna till över- och bottenplanen. Klädkammaren innanför kapprummet
- *överplan:* (en halvtrappa upp från entréplanet) vardagsrum med utgång till balkong. Sovrum nås via vardagsrummet
- *bottenplan:* (en halvtrappa ner från entréplanet) matrum med utgång till uteplats. Kök och 1 sovrum nås över matrummet
- *källarplan:* (en halvtrappa ner från bottenplanet) förvaring, matkällare och toalett

Skillnader och likheter jämfört med andra lägenhetstyperna: vardagsrum på övre plan, balkong

Kvaliteter: genomblick från entrén (1/2 plan upp respektive ner), samlad plan, små kommunikationsytor, bra förvaringsmöjligheter, öppen spis, extra rumshöjd i vardagsrum

Brister/svagheter: toalett på källarplanet, kök och vardagsrum på olika plan, 1/2 planlösningen något rörig

LÄGENHETSTYP E

Typ E: 1 1/2 plan. Tillhör gruppen E, F, G och Gs med de för området karaktäristiska olika branta takfallen (36° och 54°)

Förekommer i hus: 2, 4, 5, 6, 7, 12, 16, 21 och 22, förekommer både rät- och spegelvänd (här redovisas den spegelvända varianten)

Antal: 41 (42 med special lägenhet i hus 7)

Lägenhetsyta: 3 rum och kök + matplats, 81,5 kvm

Orientering: entré mot norr-nordost, uteplats åt väster-sydväst

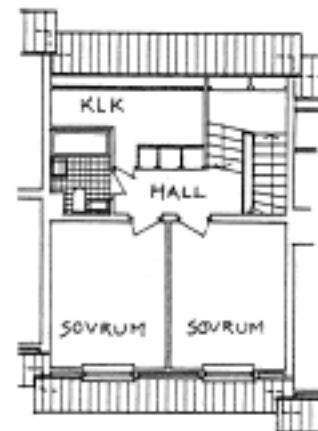
Planlösning:

- *bottenplan:* entrén/kapprummet ligger några steg lägre än bottenplanet. Via hallen når man vardagsrummet, matplatsen och trappan till överplanet. Köket innanför matplatsen. I öppen anslutning till vardagsrummet ett halvrum
- *överplan:* via en liten övre hall nås (neutralt) de två sovrummen, bad och förvaringsutrymmen. Vind med lägre takhöjd under det flackare takfallet. Garderober på vilplanet i trappan
- *källarplan:* förrådsutrymmen, matkällare, utgång till den sammanbindande källargången (med uppgång på gaveln)

Skillnader och likheter jämfört med de andra lägenhetstyperna: vardagsrum på nedre plan

Kvaliteter: samlad plan, små kommunikationsytor, direkt förbindelse kök-varldagsrum, bra förvaringsmöjligheter, arbetsrum eller extra sängplats (sovalkov) möjlig i halvrummet vid vardagsrummet

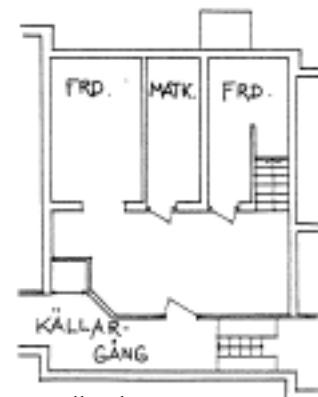
Brister/svagheter: ingen toalett på bottenplanet, öppen spis saknas

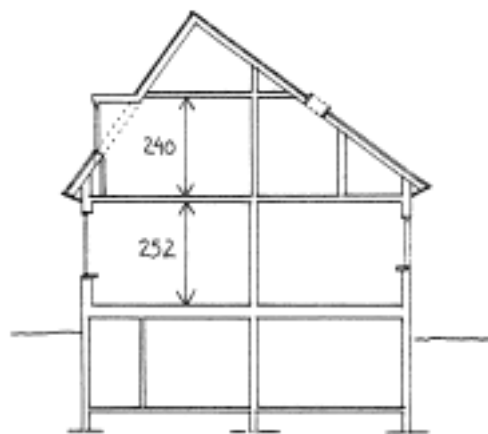
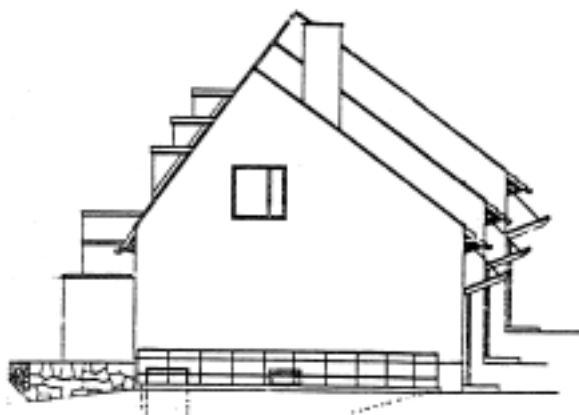
Överplan

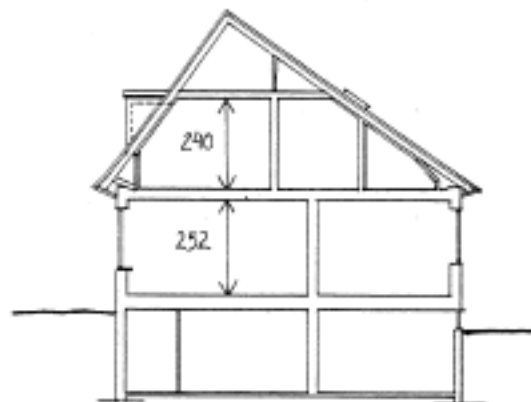
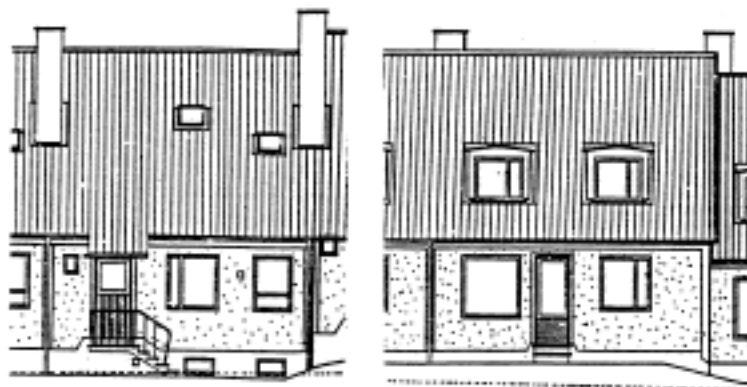
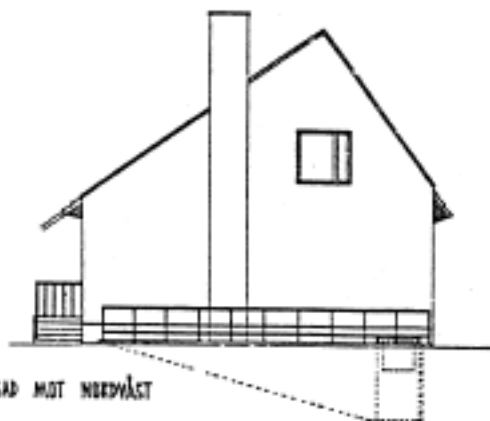
Bottenplan

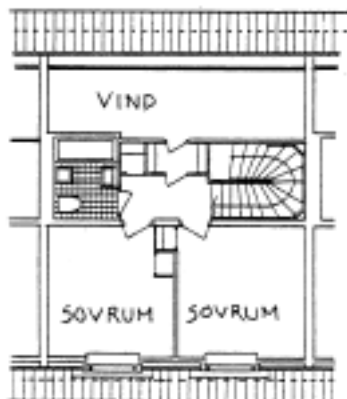
Källarplan

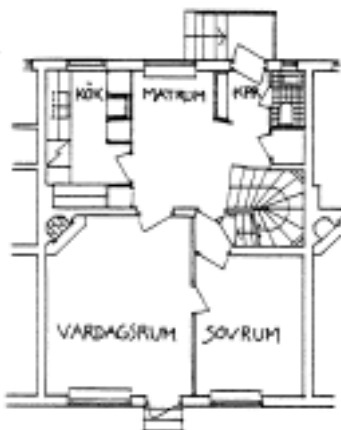
Sektion

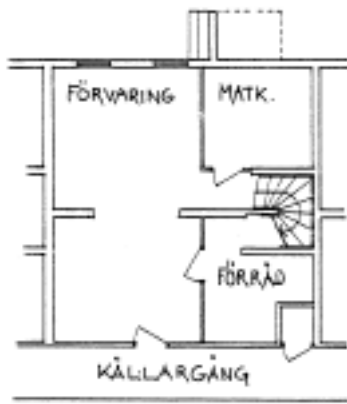
Sektion

Överplan

Bottenplan

Källarplan

LÄGENHETSTYP F

Typ F: 1 1/2 plan: Tillhör gruppen E, F, G och Gs med de för området karaktäristiska olika branta takfallen (36° och 54°)

Förekommer i hus: 3, 9 och 23

Antal: 17

Lägenhetsyta: 4 rum och kök + matrum, 88,5 kvm

Orientering: entré mot norr-öster, uteplats åt väster-söder

Planlösning:

- *bottenplan:* toalett vid entrén, från entrén kommer man över kapprummet till matrummet (som är en utvidgad hall) och utgör lägenhetens kärna. Härifrån når man kök, vardagsrum, trappan till överplanet samt via en liten passage (där källartrappan kommer upp) sovrummet (nås även indirekt via vardagsrummet)
- *överplan:* via en liten övre hall nås (neutralt) de två sovrummen, bad och förvaringsutrymmen, vind med lägre takhöjd under det flackare takfallet
- *källarplan:* förrådsutrymmen, matkällare, utgång till den sammanbindande källargången (med uppgång på gaveln)

Skillnader och likheter jämfört med de andra lägenhetstyperna:
vardagsrum på nedre plan

Kvaliteter: samlad plan, små kommunikationsytor, öppen spis, bra förvaringsmöjligheter (källaren)

Brister/svagheter: matrummet som kommunikationsyta kan värderas både negativt (ingen lugn matplats) och positivt (lägenhetens centrum eller knutpunkt)

LÄGENHETSTYP G

Typ G: 1 1/2 plan: Tillhör gruppen E, F, G och Gs med de för området karaktäristiska olika branta takfallen (36° och 54°)

Förekommer i hus: 1, 8, 10 och 11

Antal: 27

Lägenhetsyta: 4 rum och kök, 92,5 kvm

Orientering: entré mot öster-nordost, uteplats åt väster-sydväst

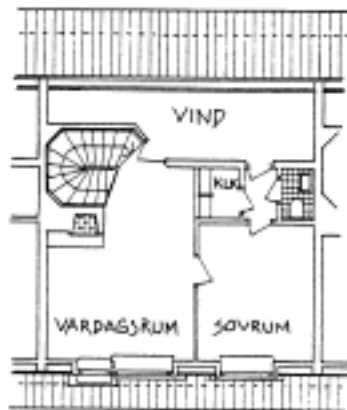
Planlösning:

- *bottenplan:* badrum vid entrén. Från entrén kommer man över kapprummet till matrummet (som är en utvidgad hall) och utgör lägenhetens kärna. Härifrån når man kök, 2 sovrum och trappan till överplanet
- *överplan:* trappan kommer direkt upp i vardagsrummet, från vardagsrummet når man sovrummet, toalett innanför sovrummet, vind med lägre takhöjd under det flackare takfallet nås via vardagsrummet eller sovrummet
- *källarplan:* förrådsutrymmen, matkällare, utgång till den sammanbindande källargången (med uppgång på gaveln)

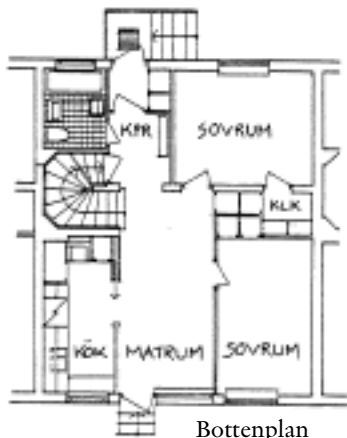
Skilnader och likheter jämfört med de andra lägenhetstyperna: vardagsrummet på överplanet

Kvaliteter: genomblick från entré, öppen spis, extra rumshöjd i vardagsrum

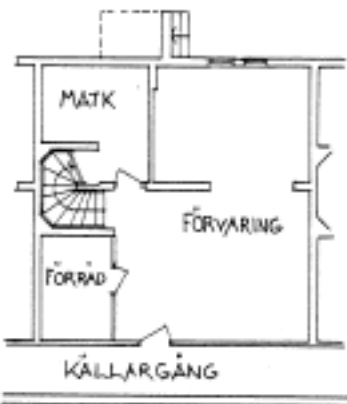
Brister/svagheter: toaletten på överplanet svårtillgänglig från vardagsrummet (över sovrummet eller vinden), kök och vardagsrum på olika plan

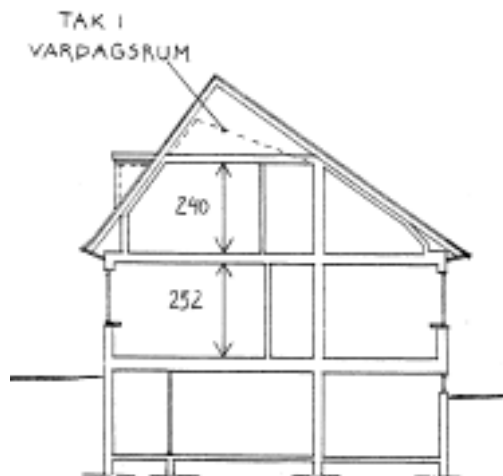
Överplan

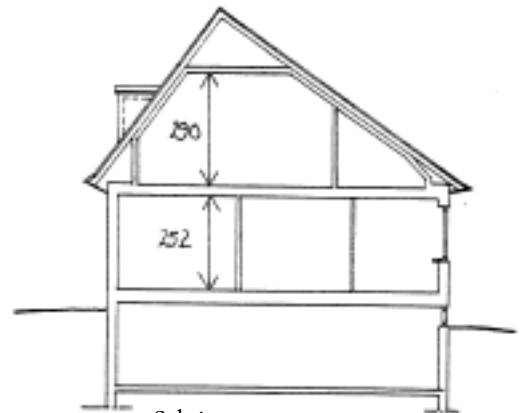
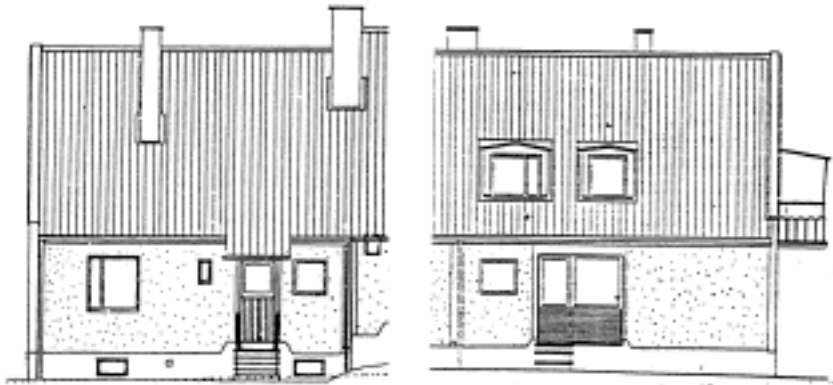
Bottenplan

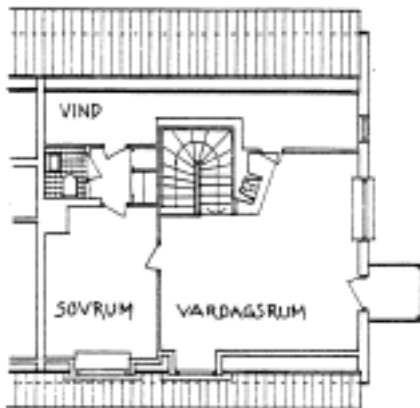
Källarplan

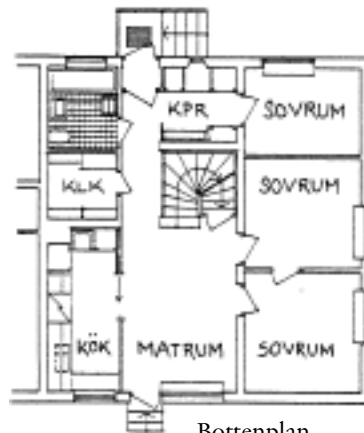
Sektion

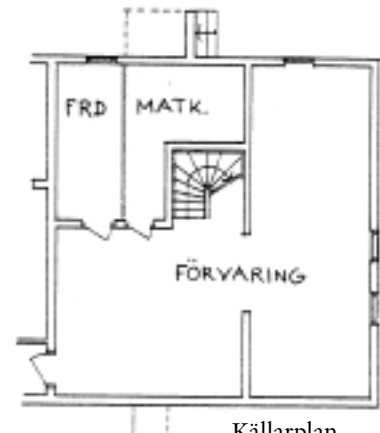
Sektion

Överplan

Bottenplan

Källarplan

LÄGENHETSTYP Gs

Typ Gs: 1½ plan: Tillhör gruppen E, F, G och Gs med de för området karaktäristiska olika branta takfallen (36° och 54°). Gavellägenhet mot söder eller sydost i längor med typ F och G

Förekommer i hus: 1, 3, 8, 9, 10 och 11

Antal: 6

Lägenhetsyta: 5 rum och kök + matrum, 106 kvm

Orientering: entré mot öster-nordost, uteplats åt väster-sydväst

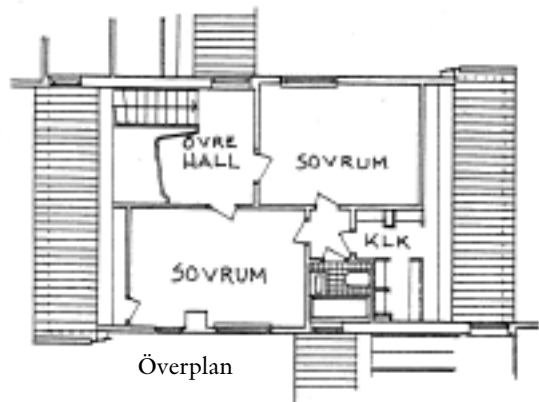
Planlösning:

- *bottenplan:* från kapprummet nås 1 sovrum, badrum och matrummet. Matrummet (som är en utvidgad hall) utgör lägenhetens kärna. Härifrån når man 2 sovrum, kök, klädkammare och trappan till överplanet
- *överplan:* trappan kommer direkt upp i vardagsrummet, från vardagsrummet når man sovrummet, toalett innanför sovrummet, vind med lägre takhöjd under det flackare takfallet nås via vardagsrummet eller sovrummet
- *källarplan:* förrådsutrymmen, matkällare, utgång till den sammanbindande källargången (med uppgång på gaveln)

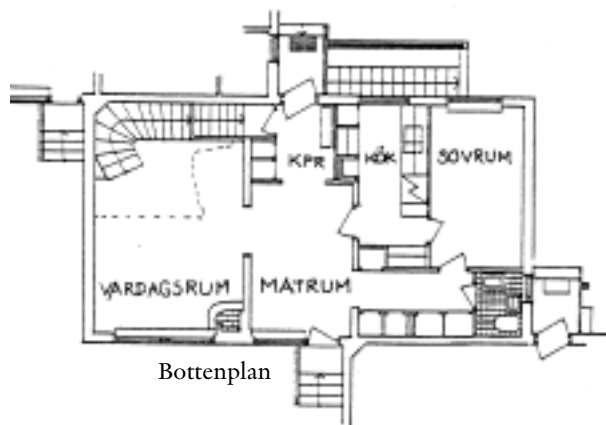
Skillnader och likheter jämfört med de andra lägenhetstyperna: vardagsrum på överplanet

Kvaliteter: genomblick från entré, öppen spis, balkong, extra rumshöjd i vardagsrum

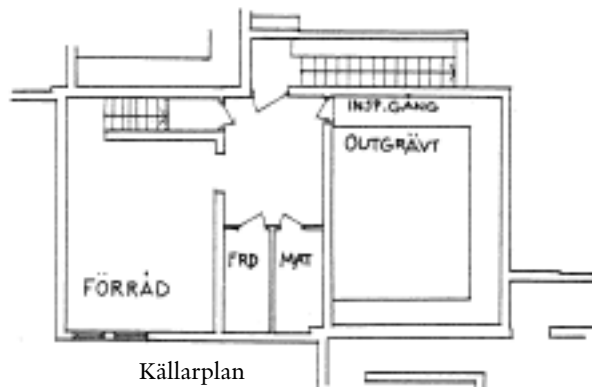
Brister/svagheter: toaletten på överplanet svårtillgänglig från vardagsrummet (över sovrummet eller vinden), kök och vardagsrum på olika plan

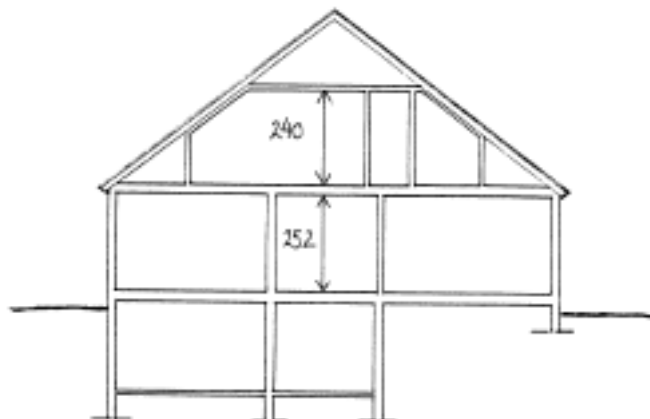
Överplan

Bottenplan

Källarplan

Sektion

LÄGENHETSTYP H

Typ H 1 1/2 plan

Förekommer i hus: 24

Antal: 6 + 1 specialvariant längst ner mot söder

Lägenhetsyta: 4 rum och kök + matrum, 101 kvm

Orientering: entré mot norr, uteplats åt söder

Planlösning:

- *bottenplan:* från kapprummet kommer man till matrummet som bildar kärnan och utgör kommunikationsutrymmet över vilket man når vardagsrum och kök, innanför matrummet en passage, med garderober, som leder till toalett och 1 sovrum (nås även via köket), uteplatsen nås via matrummet, trappan till överplanet i vardagsrummet
- *överplan:* från den övre hallen, som har öppet samband med vardagsrummet nås 2 sovrum, badrummet ligger innanför sovrummen
- *källarplan:* matkällare och förvaring, drygt halva källarplanet utgrävt

Skillnader och likheter jämfört med de andra lägenhetstyperna: speciell lägenhetstyp anpassade till de förskjutna huskropparna

Kvaliteter: genomblick från entrén, öppen spis, bra förvaring

Brister/svagheter: toaletten på bottenplanet ocentralt placerad, badrummet kan inte nås neutralt

Centrumhuset

Ursprungligen var det tänkt att centrumbyggnaden (Hus 25) på det lilla torget vid infarten till området skulle ha följande funktioner: värmecentral, några närhetsbutiker och ett utrymme för centraltvättstuga. Redan i de första bygglovhandlingar hade tvättstugan utgått och ersatts av 7 garageplatser.

I de ursprungliga bygglovhandlingarna (1 december 1950) var vinden angiven som fritidslokaler. Då skollokalerna var underdimensionerade för hela Hökarängen så behövdes kompletterande lokaler snabbt. Vindsvåningen ritades om för två klassrum innan huset hade hunnit byggas klart (bygglov 1 juni 1952).

Butikslokalerna i bottenvåningen ut mot det lilla torget var uppdelade efter tidens principer med separata butiker för mjölk och specerier. Den tredje butikslokalen var inte avsedd för någon speciell butikstyp men kom redan från början att innehålla en sybehörsaffär, senare en damfrisering.

Byggnaden gavs en annan och mer påkostad utformning än vad som var vanligt för en panncentralbyggnad, detta p g a byggnadens funktion av centrum för området och därmed följande krav på en yttre formgivning anpassad till omgivningen. Arkitektoniskt gavs byggnaden en karaktäristisk utformning med olika branta takfall i samma anda som radhuslängorna. Takteglet lades i ett rutmönster med omväxlande röda och svarta tegelpannor.

När oljepannorna på sjuttioalet skrotats och ersatts med fjärrvärme ritade Lars Malm om Centrumhusets källarplan till gemensamhetslokal för skönstaholmarna.

Sektion, planer och fasader i skala 1:400

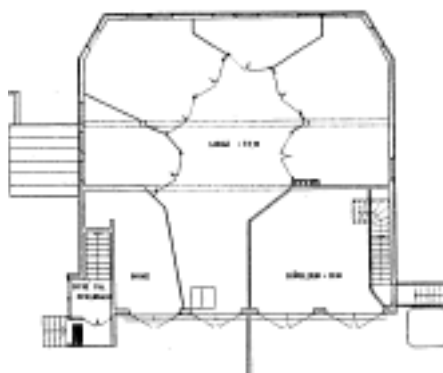
Sektion

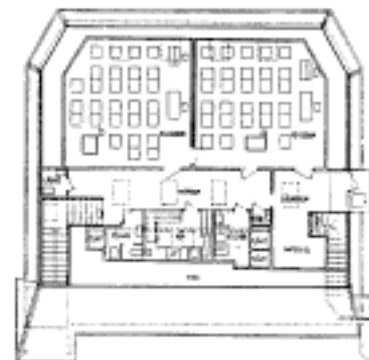
Bottenplan (butiker)

Källarplan (panncentral)

Övre plan (garage)

Vindsplan (skollokaler)

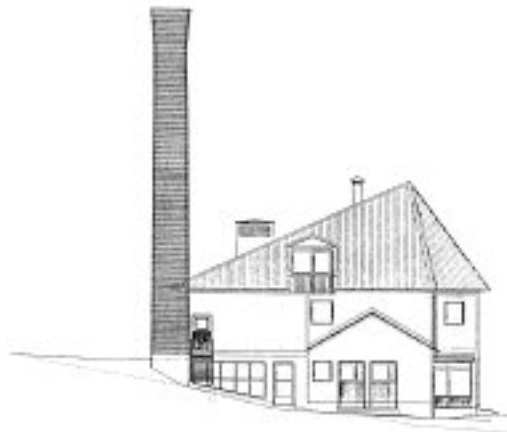
Fasad mot sydost (mot torget)

Fasad mot nordost (mot Söndagsvägen)

Fasad mot nordväst

Fasad mot sydväst (mot hus 7)

Ur Grannskapsklubbens annaler

Lars Malm berättar om midsommarfirandet i Skönstaholm, om bestyren kring resandet av julgran på torget och om hur det gick till när Grannskapsklubben såg till att Skönstaholmsskolan byggdes.

Grannskapsklubbens allra första verksamhetsberättelse, som Lars citerar ur i sin berättelse om midsommarfirandet, finns återgiven i sin helhet på annan plats.

Om midsommar i Skönstaholm 1952–1969

Midsommarfesten var på sin tid en av årets stora begivenheter i Skönstaholm. Det kan man förstå.

1952 befann vi oss i den yttersta utposten av staden. Söderut fanns bara fält och skogar — Farsta började byggas först flera år senare. Och vi som hade flyttat hit var alla unga familjer med barn. Det var ett krav att man hade barn för att få lägenhet i området. Sammanlagt fanns här mer än 250 barn, medan det bara fanns ett fåtal bilägare. Det var heller inte många som hade fritidshus eller båt. Ingen hade TV. Att ordna en midsommarfest blev en första uppgift för den interimstyrelse som förberedde grannskapsklubben.

I klubbens första årsberättelse 1952–53 kan vi se hur det började:

”Inför midsommar utsändes ett upprop, där programmet för en improviserad festlighet skisserades. En del virke från byggena låg kvar inom området, och interimstyrelsen hade fått byggmästarnas löfte att låna bräder för att bygga en dansbana, i uppropet vädjades till några starka karlar att biträda vid dansbanebygget kvällen före midsommarafton. Minst 50-talet kom. Det blev allmän förbrödring mellan hammarslagen och på några timmar

stod där en fin dansbana målad och grann med estrad och till och med elektrisk belysning. Alla överbjöd varandra att dra sitt strå till midsommarstacken.

Tidigt på midsommaraftons morgon vandrade fruar och barn ut i skogarna och plockade blomster. Karlarna fällde — med parkavdelningens höga tillåtelse — en stor gran som midsommarstång och högg en hel skog av små aspar och björkar.

Klockan 14 kallades alla barn till samling längst ner på Skönstaholmsvägen. Skönstaholms eget spelmanslag Sten Carlberg och Arvid Sundin klämde med hjälp av Erik Elgsten i med Gärdebylåten, och barntåget, anfört av folkdräktsklädde S.B-son Kindestam, vandrade genom hela området till den lövade dansbanan, där stängen restes. Så blev det dans och lekar, saft och kakor, ballonger och fiskdamm tills det var tid för middag.

På kvällen var det de äldres tur. Det blev dans på banan tills solen gick upp — och ännu längre. Däremellan gjorde vi besök hos varandra i stugorna och träffade massor av 'vänner som vi aldrig hade sett förr'. När de tappreste på morgonen slutade med sillfrukost, var grannskapet Skönstaholm ett faktum.”

Den 13 juni 1953 höll styrelsen för grannskapsklubben extra möte för att planera midsommarfirandet. Det beslöts att ”festen skulle finansieras med 2-kronorsbidrag från deltagande familjer samt med en auktion på skänkta föremål”. Vad som i övrigt beslutades framgår av årsberättelsen:

← Nybyggarna gick man ur huse för att fira sina första midsomrar i Skönstaholm. Här har man just startat tåget från Skönstaholmsvägens slut. Lägg märke till sädesfälten söder om byn. Skönstaholm var stadens sista utpost mot landsbygden. I tätén för tåget går Skönstaholms egna musikanter, två virtuoser på högsta nationella nivå, som skulle komma att glädja skönstaholmarna med sin musik genom decennierna, till vänster på dragspel Arvid Sundin, på gitarr Sten Carlberg. Vid det här tillfället har de inkallat två kollegor, Erik Elgstam och Jocke Johansson, att hjälpa dem. Foto Bengt Nyberg

Gösta Ullerud och Folke Nyberg samlade in pengar till midsommarfirandet genom att gå runt i byn med ett positiv och bjuda upp till dans. Det kostade 1 krona att dansa, 2 att låta bli... Foto Bengt Nyberg

”Innan klubbmedlemmarna skingrades till regnig semester gick midsommardansen på av Nils E. Eriksson välvilligt utlånade bräder. Den lövade stången, för året av ny förbättrad modell, stod som vanligt mitt på den hemsnickrade banan och samma trägna musikanter spelade tills regnet kom. Långt dessförinnan hade midsommarfirandet traditionsenligt inletts med barntåg till Gärdeby-låtens toner, lekar, skämttävlingar, saft och kakor. Lennart Uhlin skötte än en gång med bravur och med gott ekono-

miskt resultat auktionsklubban — trots att han nu hade emigrerat från grannskapet — och valdes vid ett i hast improviserat extra klubbmöte till klubbens förste och ständige hedersledamot”

Nils E. Eriksson, ”Dansbaneeriksson”, så småningom också hedersledamot i klubben, hyrde i sin verksamhet ut sk formluckor av trä till byggmästare. Det var sådana vi fick låna, varje år nya och fina, och därtill virke till räcken och musikestrad.

Arrangemangen var rätt arbetskrävande. En första rationalisering gjordes 1956 då Hans Larsson, Skönstaholms maskinist och tillsynsman, ledde bygandet av en flyttbar musikestrad i två delar.

Estraden var tung. Tungt var också Sten Carlbergs piano — egentligen var det nog hans svärmors. Det släpade vi ner över terrassen från Skönstaholmsvägen 64, och upp igen i natten, när dansen var slut. Vi som bar hade aldrig någon god kontakt med svärmor, som ibland var här ute till middsommars, och så småningom förstod vi att det inte var lämpligt med flera transporter. Ett par år fick vi sen låna ett mini-piano av Folke Nyberg, som ju var mera lätthanterligt.

Även Folke var av förklarliga skäl något orolig för sitt piano. En gång regnade hela dansen bort och banan stod tom. I en paus i regnet fick jag så se Harald Ståhlberg, till vardags den korrekta byråchefen i Kungl. Lantbruksstyrelsen, med en handduk torka av pianot där det stod under estradens lilla tak. Då dyker plötsligt Folke upp. Minnesvärd var Haralds gest när han dolde den urvridna handduken bakom ryggen.

Lennart Uhlin höll auktion, det gjorde han i några år. Det var en variant på vad som senare kallades loppmarknad. Folk lämnade in överblivet lösöre till försäljning och behållningen gick till festen. En skicklig auktionist kan ju göra de mest udda ting begärliga så det flöt in en hel del pengar. Blå gjorde Jocke Johansson regelmässigt av med sitt gage på att ropa in en cykel, som återkom år från år.

Jocke var pianist och dragspelare i Sten Carlbergs band, i vardagslag en framstående ljudtekniker på Radiotjänst. Han bodde här inte. Vi har ju allt ifrån början haft lyckan att ha den högklassiga musik som är en förutsättning för en bra fest. Förutom Sten och Jocke bestod bandet av en basist som hette John Jändel. Han var också skicklig att gå på styltor. I midsommarnatten gick han en gång tvärs över dansbanan med räcken och allt. Senare introducerades Hasse Tellemar och Stickan Holm av Sten, men det kanske snarare var till garagefesterna, som var en annan begivenhet.

Årsberättelserna skildrar midsommaridyllen, så t ex 1956:

”Midsommar gynnades också av flödande sol — en sällsynt företeelse detta regnår, Den lövade stången restes på dansbanan som vi återigen kunnat bygga tack vare Nils E. Erikssons välvilliga bistånd. För femte gången ledde Jocke Johansson barntåget med Gärdebylåtens toner, och under kvälens glam tilldelades han högtidligen ”hedersmedalj” — komponerad på dansande fot av Per Engström. Gösta Ullerud och Folke Nyberg bidrog som marknadsförsäljare både till den glada stämningen och till ett gott ekonomiskt resultat”

Gösta Ullerud och Folke Nyberg finns på foto i klubblokalen, Gösta spelande positiv och Folke utbudande något som kostar pengar. De vandrade mellan terrasserna där folk satt och stärkte sig inför kvällen. Det kostade en krona att dansa med Folke till Göstas musik och två kronor att låta bli.

Dessa första år hade klubben ambitionen att alla fester skulle vara självbärande och man hade som synes varjehanda aktiviteter för att dra in pengar.

1957 var en av gångerna som dansen regnade bort:

”Midsommardansen regnade bort för första gången i klubbens historia. Den hembyggda dansbanan — som Nils E. Eriksson än en gång välvilligt hjälpt oss med — måste på kvällen överges för garaget, men hade dessförinnan gjort god tjänst under eftermiddagen. De yngstas midsommarfirande kunde genomföras i gammal god Skönstaholmsstil. Och barntåget, lekarna och saften är ju ändå det viktigaste.”

Lekarna och saften har stannat i minnet på dem som då var barn. Men också att det hände så mycket till midsommar. All aktivitet kring dansbanan som skulle både byggas och rivas. Vid rivningen fick man betalt för varje spik man lämnade in. Och när de vuxna dansade i midsommarnatten var det spännande att sitta inkrupen under musikestraden och, som det numera heter, kolla läget.

1958 gjorde ”sommarens eviga regnande så långa pauser att programmet kunde genomföras mellan skurarna”. 1959 var ju en pangsommar medan året därpå var så här:

”Regnsommaren 1960 gynnade midsommarfesten med idealväder. Minns ni hur solen slösade över barntåget till Stens och Jockes toner? Efter sedvanliga barntävlingar dansade vi i lövhydda och i den ljumma dagningen ställde de tappraste upp till tennisturnering – med Jocke som omutlig domare. Alla som rest in från sina sommarnöjen för att ännu en gång fira äkta Skönstaholmsmidsommar var storbelåtna”

Till detta finns två kommentarer att göra. En sådan här nattlig tennisturnering förekom inte alla gånger, den fordrar ju verkligen varmt väder. Alla deltagare var mycket ordentligt omklädda i tenniskläder, men spelet var bisarrt. Eftersom vi var många spelades både dubbel och fyrdubbel. I en kort singelturnering belönades varje vunnet game med en sup, något som raskt påverkade rangordningen bland de redan väl beskänkta deltagarna. Om nu inte redan domare Jocke hade skött den detaljen, bla genom att underkänna alla förstaservar. Och i slänten ner mot ängen firades gökotta.

Den andra kommentaren är mera dyster. Det talas i berättelsen om alla dem som har rest in till midsommarfirandet från sina sommarnöjen. Nu kunde man redan börja ana slutet på detta firande.

1958 blev rundeln slutligen färdig och asfalterad. Den hade kommit till efter flera års tjat på stadens parkavdelning. De första åren var det bara ett stycke hjälpligt avplanad mark. Det var mycket arbete med att bygga och riva dansbanan. När sen ”Dansbaneeriksson” hade flyttat 1959 byggdes inte

längre någon bana utan vi dansade direkt på asfalten, även om det inte riktigt var detsamma som förr. Och estraden hade vi ju, men orkade till slut bara bära ut den ena delen.

Numera tycks estraden vara försvunnen men midsommarstången finns kvar i källaren till hus 10, liksom en lång elektrisk kabel – sannolikt livsfarlig efter dagens normer. Ström till förstärkaren för Stens gitarr och till en ensam lampa på estraden togs via luftledning över balkongen till Skönstaholmsvägen 28.

1961 saknades Sten och Jocke, men de var tillbaka 1962, då det firades 10-årsjubileum. Verksamhetsberättelserna börjar bli mycket kortfattade när det gäller midsommarfesten. Det nämns flera olika namn på musikanter, jag undrar om inte Sten också vid den tiden hade skaffat sommarnöje. I varje fall är det allt färre som deltar i firandet.

1968 hade vi kommit så här långt:

”Midsommarafton firades traditionsenligt med blomplockning, lövtäkt och klädning av midsommarstång. Därefter följde barntåg, lekar och tävlingar. Till barntåget hade städslats en musikanter med dragspel, medan de äldre på kvällen fick nöja sig med dans till grammofonmusik”.

Som jag minns det var nu uppslutningen verkligen dålig och barntåget var patetiskt i sin litenhet. Texten om midsommar i verksamhetsberättelsen för 1969 är identisk med den ovanstående, och 1970 står det så här:

”Klubben gjorde i år inga arrangemang för midsommarafton då antalet intresserade visade sig vara mycket ringa”

I fortsättningen ordnades inga gemensamma midsommarfester i Skönstaholm trots några bittra protester. Det var vemodigt att vara med om att lägga ner, men de kändes alltmer trista att arrangera när lusten att delta var så liten. Nya levnadsmönster, nya bilar, båtar, sommarställen, TV-apparater. För att inte tala om att åldersfördelningen i området på bortåt 20 år blivit en annan än 1952.

Under 1990-talet introducerades den nutida ersättningen för midsom-

marfirandet i Skönstaholm — grillfesten på rundeln. Den ordnas i början av juni, innan folk har hunnit flytta ut på landet. Den har blivit mycket populär och lockar bortåt hundra deltagare, barn och vuxna.

Om hur julgranen kom till torget

Det första midsommarfirandet i Skönstaholm är mångomtalat. 1952, då grannskapsklubben föddes. Inte långt därefter var det jul igen, och det måste ju också firas.

Redan till midsommar hade vi fått fälla en gran i närheten som stomme till stängen och nu vände vi oss på nytt till stadsträdgårdsmästaren Holger Blom. Det stötte inte på några svårigheter att få hugga ännu en gran. Skönstaholm var omgivet av vad som på stadsplanekartorna kallades park, men som i verkligheten var en skog där ingen avverkning skett på länge.

Distriktets överträdgårdsmästare, så hette det på den tiden, kom ut och vi stämplade en snygg gran. Söndagen före julhelgen fälldes den och bars hem till torget.

Hans Larsson, Skönstaholms maskinist och tillsynsman, hade ställt i ordning en sladd med många lampor på som vi virade runt granen och så reses den under råd och tillrop från kringstående om hur det bäst skulle gå till. Elektrisk ström fick vi enkelt från garaget.

Över Söndagsvägen vid torget sattes upp en illuminerad skylt, det kallades transparang, där det stod "God HeIg". Även den var tillverkad av Hans Larsson. Den omgavs av ett par mindre granar från samma skog som den stora.

Den illuminerade skylten sattes inte upp mer än ytterligare något år, men julgranen blev tradition. Varje år kom överträdgårdsmästaren ut i början av december och godkände den gran som vi hade tänkt fälla.

Med tiden hade ju parkavdelningen hunnit rensa upp i skogen, och vi själva huggit alla lämpliga granar in på knuten. Vi fick söka oss längre bort, så småningom återstod bara det lilla kärret vid Örbyleden, nära kyrkan (där

det nu ligger ett nytt bostadshus). Där var inte alla granar så vackert vuxna, vilket medförde en del smälek för dem som offrat sig för att ta hem dem.

Hemtransporten gick till så att en tolv, femton man bådades till söndagen före jul. Glättigt samtalande gick de mot avverkningsplatsen, möjligen något mindre glättiga ju längre bort den låg. När sen granen var huggen och skulle hem, började allvaret. Somliga var medvetna och fattade posto nära toppen, för andra fanns så småningom plats bara vid rotändan, som för det mesta var rätt tung.

Så bar det iväg, en grön volym med många fötter. När Skönstaholm var i sikte brukade det göra ont i axlarna och ur grönskan höjas starka röster för att göra paus och lika starka för att fortsätta när vi ändå var nästan framme.

Vid ett sådant tillfälle hördes Folke Nybergs ljusa stämman inne i grenverket: "Grabbar! Ni måste bära lägre. Jag når inte ner med fötterna" — en replik som tål att tänka på i många sammanhang.

Avstånden blev som sagt större och urvalet sämre. Enligt klubbens protokoll gjorde vi några trevare om hjälp med gran hos Stockholmshem och hos parken redan på 60-talet. Men som jag minns det hände ingenting förrän

Illustration Sven Ljungman

överträdgårdsmästaren ledsnade och frågade varför vi inte begärde att få en kommunal gran, med belysning och allt. Och det gjorde vi.

Efter lite mer än tjugo års skogsvandringar kom vi så med på stadens granlista. Och visst var det bekvämt. Och snygga granar får vi för det mesta, redan i mitten av november.

Om tillkomsten av Skönstaholmsskolan

Johanna fick börja i klass 1q(!) i Hökarängens folkskola. Till sin förtrytelse fick hon inte gå i en "riktig skola" som hon hade gjort i Fredhäll, där vi bodde förut, utan i en sk paviljong på skolgården. Det här var våren 1952.

Till hösten flyttades Johanna till skolan i Skarpnäck, dit hon åkte buss från en hållplats nere på Nynäsvägen. Den hette Lugnet. Nästa vår var skolan färdig i Sköndal, där det i tegeltext på väggen står den kortaste av rimmade verser: abc/1953.

Dit knallade åttaåringen, tvärs över Nynäsvägen, och tyckte inte att det var så märkvärdigt. Det tyckte inte heller skolförvaltningen. Den hänvisade till att barnen från hela trakten i 50 års tid hade gått i Södertörns gamla skola utan att någon hade förolyckats på Nynäsvägen. Skolan låg där nu Farsta centrum ligger.

Unga föräldrar kände större oro och började fråga sig om allt kunde ligga rätt till med skolplaneringen. När frågan fördes vidare till överlärare Nilsson i Sköndal fick vi svaret att detta var något som vi inte skulle lägga oss i. Han varnade oss, det kunde tas illa upp av folkskoledirektionen och drabba våra barn.

Hökarängen var ett av de första områdena i Stockholm som byggdes ut sedan bostadsbyggandet praktiskt taget legat nere under andra världskriget. Bostadsbristen var verkligen kännbar. De allmännyttiga bostadsföretagen hade nyligen börjat sin verksamhet. I Hökarängen byggde de 83% av alla

lägenheterna, fem av sex. Bostadsförmedlingen var nystartad och anvisade i första hand allmännyttans lägenheter. Och angelägnast var det att förmedla bostäder till familjer med barn.

Och hit kom alltså barnen. 1952 fanns här 6.500 barn under 15 år. Det är nästan lika många som Hökarängens hela befolkning 40 år senare. Det var ett exempel på följderna av så kallad suboptimering. Det fattas beslut som vart och ett är hedervärt och bra; samhälleligt ansvar för bostadsförsörjningen; koncentrerad utbyggnad och trafikunderlag för den nya tunnelbanan; en bostadsförmedling med många behjärtansvärda förturer, inte minst egna lägenheter åt barnfamiljerna. Men ingen var beredd på de sammanlagda följderna av dessa högvärderingar och alla inblandade stod handfallna inför resultatet.

Trots att vi insåg att det med så många barn måste bli fråga om extraordinära åtgärder för att klara skolgången, var vi några som tyckte att det var egendomligt att det inte fanns någon skola i östra Hökarängen, ens planerad. Skulle där finnas en skola var det ju nu.

På den tiden reglerades skolbyggandet mycket detaljerat av staten. Skolor byggdes med statsbidrag. Nya skolor skulle dimensioneras med utgångspunkt från att varje årskull skolbarn skulle anses vara genomsnittligt 15 promille av befolkningen. Det fanns också regler för hur denna skulle beräknas, man räknade med en boende per "eldstad", ett begrepp som preciserades till 25 kvadratmeters våningsyta. Och våningsytan framgick av de i detalj redovisade stadsplanekartorna.

Med den bakgrunden var det lätt att räkna ut att det fattades 15 klassrum i Hökarängen, även vid sk normalt barnantal. Och 15 klassrum var just vad planerna borde ha kalkylerat för östra Hökarängen. Att så inte hade skett fick skyllas på brådskan under tillblivelsen. Bostadsbristen var som sagt katastrofal. 250 planerade radhus i Veckodagsområdet blev plötsligt på samma mark till 1000 lägenheter i genomgångsbostäderna. 150 radhus

byggdes istället i Skönstaholm, där det tidigare inte var planerat att bygga något alls.

Lätt och lätt. Det tog ju sin stund att räkna, bl a hade inte alla uppgifter om de inflyttande hunnit in i den officiella statistiken, så min Kerstin och jag satt och prickade av barn för hand på mantalskontoret. Och innan det var klart blev det hela en liten utredning, illustrerad med ett diagram över antalet barn i olika åldrar, som skulle komma att chockera många.

Grannskapsklubben Skönstaholm var angelägen om att agera. Där fanns barn i alla hushåll, i många två eller fler. Med det milt sagt avmätta bemötande som vi hade fått från skolan, sa vi oss att här gällde det att gå högre upp. Och för detta ville vi ha stöd av flera.

I Hökarängsskolan höll man på att starta en föräldraförening. Det fanns en interimstyrelse, som hade skickat ut kallelse till ett möte där föreningen skulle bildas. Olle Bengtzon och jag gick till mötet, där det visades intresse för att stödja oss. För säkerhets skull såg Olle till att jag blev invald i den nya styrelsen.

Interimstyrelsen fanns ju och tanken var väl att den formellt skulle utses på detta möte. Men när det begärdes förslag till styrelseledamöter ropade Olle omedelbart mitt namn. Vi kände knappast någon i församlingen och Olle hade inte ens barn i skolan. Nå, sen ropades undan för undan namnen upp på interimstyrelsens medlemmar, det blev för många kandidater och det gick till votering. Den som fick flest röster var ju jag som ropades upp först.

På vägen därifrån förvånade sig Olle över att jag inte visste hur val går till i demokrattisk ordning.

Hyresgästföreningen stöttade oss också. De hade ofrivilligt varit faddrar till Grannskapsklubben året innan och jag var klubbens representant i styrelsen för Sektionen Södra Enskede. Ordförande var Axel Larsson, ”Svarta Lasse” kallad. Vi sammanträdde i hans kök i Sköndal.

Det fanns en konkurrerande hyresgästförening, Intresseföreningen Hökarängen-Gubbängen, som hävdade att banden var för starka mellan Hyresgästföreningen och allmännyttan för att hyresgästernas intressen verkligen skulle bevakas. Men i skolfrågan fanns inga delade meningar. Även de ställde upp.

I slutet av februari 1953 skrev Expressens förortsredaktör Olle Bengtzon tre stora artiklar där han värtaligt skildrade aktuella svårigheter i Hökarängen och de kommunala förvaltningarnas brist på beredskap att göra något däråt. Tidningen summerade artiklarna i en ledare som framför allt betonade samhällets skyldigheter när det gällde barnen och kritiserade nedgörande folkskoledirektionens sätt att bara hanka sig fram med nödlösningar termin för termin.

Det var utan tvivel av stort allmänt intresse att på detta sätt få belyst konsekvenserna av storskalig samhällsplanering. Å andra sidan var det en händelse som såg ut som en tanke, att publiceringen skedde just några dagar innan vi uppvaktade kulturborgarrådet Ragnar Tomson i stadshuset.

Där ställde vi alla upp, Grannskapsklubben, Föräldraföreningen, Hyresgästföreningen och Intresseföreningen. Vi överlämnade vår utredning med begäran om en ny skola med 15 klassrum och krävde vidare att ”vederbörande myndigheter erhåller stöd och uppmuntran till omedelbara säkerhetsåtgärder för det stora antal småbarn som för sin skolgång är tvingade att passera den starkt trafikerade Nynäsvägen”.

Hela stockholmspressen var där och kulturborgarrådet var idel öra. Han utbad sig to m vårt stöd om det skulle bli svårigheter att få byggnadstillstånd för skolan. Regeringen var vid denna tid mycket restriktiv med tillstånd till annat än bostäder och den hade annan partifärg än Tomson, som var folkpartist.

De tre kvällstidningarna hade trespaltiga referat med foton samma dag och de fyra morgontidningarna något mindre artiklar dagen därpå. Då

skrev också Expressen i ett ledarstick: "Borgarrådets hållning står i fördelaktig kontrast till de negativa uttalanden som tidigare från folkskoledirektionens sida gjorts om Hökarängen och som Expressen starkt kritiserat".

Med dagens synsätt var Hökarängen mycket generöst planerat. Det stötte inte på några svårigheter att få en tillräcklig skoltomt i ett parkområde mellan daghemmet och Lördagsvägen. Skolan ritades i stor hast av arkitekten Lennart Brundin.

På nyåret 1955 var vi så på nästa uppvaktning, nu hos Gunnar Sträng, som var socialminister och den som hade hand om byggnadstillstånden. Vid det tillfället var det kanske bra att vi hade "Svarta Lasse" med oss. Han hade haft kontakter med Sträng inom rörelsen och man upplevde samförståndet dem emellan.

Uppvaktningen gick så bra att det blev byggnadstillstånd också till gymnastiksalen, den första i Stockholm efter kriget. Sköndalsskolan saknade gymnastiksal ännu i många år, liksom också Hökarängsskolan.

Så byggdes Skönstaholmsskolan, jag vet inte om namnet sattes till Grannskapsklubbens ära. Den stod färdig 1956, lagom till att lilla syster Kajsa skulle börja.

Skönstaholm i våra hjärtan

Olle Bengtzon var med om att bilda Grannskapsklubben.

Han bodde från början i Skönstaholmsvägsbacken nr 69 och flyttade i början av sextioalet till nr 96, nedanför vändplanen. När barnen var utflugna och hustrun Gun hade dött, flyttade han 1994 in till innerstan.

Från tidigt femtiotal till en bit in på åttiotalet var han tidningen Expressens bostads- och samhällskribent. Stridbar, kunnig, idérisk stred han med stort socialt patos för ett samhällsbygge på humanistisk grund. Alltid på medborgarnas sida, mot byggmaffia och rigida byråkrater och mot kortsynta politiker och arkitekter som satte den egna karriären framför medborgarnas intressen.

”Stadsbyggandets, samhällsbyggandets och arkitekturens stimulator och väckarklocka” har han kallats.

Naturligtvis har han betytt mycket för Skönstaholm. Men Skönstaholm har också betytt mycket för Olle. Han var ända till sin död våren 2009 vitalt engagerad i Skönstaholms öde. Olle är död, men den anda han så oförtröttligt var med om att skapa lever vidare. Här ser han tillbaka på fem decennier i Skönstaholm.

MIN SINNEBILD av Skönstaholm kan inte tolkas i ord — detta trots att jag kunde följa tillblivelsen, bodde där i mer än 40 år och nu sedan snart ett decennium har utifrånperspektiv.

Inte heller låter sig Skönstaholm jämföras med något av de otaliga bostadsområden jag haft som yrkesuppgift att kritiskt granska runt hela Sverige, ute i Europa och andra världsdelar.

Efter 50 år lever Skönstaholm obeskrivbart i våra hjärtan.

”Han går som ett åskmoln mot rådande vind”. Så har den stridbare Olle Bengtzon träffande beskrivits. Här är den allestädes närvarande Expressenreportern uppflugen på en steg, ivrigt sökande en ny vinkel att skildra sitt kära Skönstaholm ur. Foto Bengt Nyberg

HÖSTEN 1950 flyttade Gun och jag till Gubbängsvägen. Det var veckan innan spårvägslinje 18 började trafikera de nya T-banespårarna till provisorisk ändstation invid Hökarängens halvfärdiga centrum.

Vi upplevde hur Gubbängen fullbordades med butiker, post, apotek, biograf och ensamt höghus — rest med den första klättrande Lindénkranen som ständigt rasade och hivades upp igen. Gubbängens läroverk var ännu inte byggt och på ängen nedanför den kulle, där Söderledskyrkan sedermera skulle resas, drev olika föreningar hela somrarna ett tivoli med tvivelaktigt rykte. Ordningssvakerna var mindre nogräknade än på Grönan och buller- och berusningsnivån hög.

Våren 51 lockade mig Carl Adam Nycop från Åhlén & Åkerlund, där jag jobbat fem år, till då 7-åriga Expressen. Min arbetsuppgift blev från början att följa och skildra Stockholms snabba utveckling med nya ytterstadsdelar i syd och väst och jag hade onekligen åskådningsexempel på hemmaplan.

Och inte bara experimentbygget med klätterkran som Sven Wallander envist drev som mäktig och framsynt chef för HSB. Hökarängen fick landets första bilfria affärgata, stadsplanlagd av David Helldén som också ritade den smäckra höghusskrapan med ungarbostäder — tyvärr från början stympad med fyra våningar av brandmyndigheten.

Östra Hökarängen med veckodagsområdet, som då redan var byggt, gav rikt stoff. Utifrån sett verkade bostadslängor med ett par små butikscentra och samlingslokaler kring Morgongården inbjudande. De ansvariga arkitekterna, Ernst Grönwall och Georg Varhelyi, hade ägnat yttre detaljutformning god omsorg. Innandömet var milt sagt annorlunda.

Den som drastiskt berättade om sin tillfälliga hemvist vid Måndagsvägen var den revolutionäre och djupt lärde prästsonen från Mörlunda, Per Meurling, som mellan heta debatter med Herbert Tingsten och Ingemar Hedenius livnärde sig på att snabbskriva pornoveller för Pin Up. Han hade nyss fått publicerad sin uppgörelse med *Kommunismen i Sverige* och kunde förtälja hur Seth Person som kommunistiskt fastighetsborgarråd efter valet 46

lyckats vinna Stockholms stadsfullmäktiges jovialiske ordförande Carl-Albert Andersson för den galna idén att snabbt lösa Stockholms bostadskris genom att dela upp 500 planerade 2-rumslägenheter till 1000 enrummare. Badrummet fick bli kokvrå med järnspis i den ena och båda delade på WC och bad i källarna.

De styckade 2-rummarna skulle fungera som "genomgångsbostäder" för hemlösa och förvandlas till normallägenheter, när bostadsbristen var hävd inom fem år som tillskyndarna utlovade. Hyran sattes till 40 kr i månaden för enrummare med riktigt kök och 30 kr för de som hade järnspisvrå.

Per Meurling utvecklade värtaligt hur "urbota dum" hela idén var. Visst fanns åtskilliga som i likhet med honom själv bodde där tillfälligt i väntan på bättre. Andra och de blev fler, predikade han, lockades av låg hyra för att "i stället kunna leva rullan" och de skulle inte bli lätta att flytta på. Det dröjde också mer än 20 år, innan alla hus var återställda till fullgoda bostäder.

SOM NYINFLYTTADE till Gubbängen gick eller skidade Gun och jag ofta den gamla farvägen söderut från Gubbängens gård, vars mangårdsbyggnad då ännu stod kvar och nyttjades som bibliotek till den nybyggda folkskolan. Vägen gick över igenvuxna åkrar som sedan danats till Gubbängsfältet, vidare Söndagsvägen genom veckodagsområdet och ut i ett ännu orört bondlandskap — förbi Lugnet med trädgårdsmästeri, enstaka fritidskåkar, en halvt förfallen gammal lada och ned till Södertörns snickarglada skola som låg exakt vid den nya nedsänkta bilentrén till Farsta centrum.

Fram på nyåret 51 upptäckte vi hur backarna runt grunden efter torpet Bergholm belamrats med en osalig röra av byggmaskiner och arbetsbodar — till synes utan någon ordning eller reda. Där skulle byggas radhus, sades det, och i stadens egen regi. Vilket väckte min journalistiska nyfikenhet.

Alltså stegade jag upp till Nils Sterner, som efter att ha vunnit uppmärksammade arkitekttävlingar sedan 1945 var chefsarkitekt vid fastighetskontorets husbyggnadsavdelning. Hans uppgift var att utveckla byggande på

stadens egen mark med nya bostadstyper och kommunala institutioner, medan stadsbyggnadskontoret svarade för stadsplanering såväl översiktligt som i detalj.

På förhand visste jag att Sterner var ivrig förespråkare för radhus och fick en livfull föreläsning om radhusboendets många fördelar. Han erinrade om att den kände stadsbyggnadspolitikern Yngve Larsson (1881–1977) som bostadspolitisk enmansutredare redan 1920(!) rekommenderat det ”radstå-ende byggnadssättet i högst två våningar efter engelsk förebild”. Stockholmsutställningen 1930 hade visat föredömliga radhuslösningar och Per Albin-husen i Ålsten från 30-talet var också lyckat exempel. Men därefter hade nästan inga radhus byggts i Stockholm.

Därför hade Sterner, berättade han, redan som nytilträd chefarkitekt föreslagit att staden själv skulle låta bygga radhus som gott föredöme. Han beklagade fördröjningen — som andra berör i denna skrift — men var nu glad över kunna presentera vad han hoppades skulle bli en förebild och få många efterföljare.

Nästan upprymd kallade Sterner in Erik F. Dahl, som var handläggare för projektet, och tillsammans bredde de ut ritningar och skisser över ritborden. Lika levande demonstrerade de Walter Bauers planer för yttre planering och plantering med sköna perspektivskisser av Lisa Bauer. Deras entusiasm var smittande och jag minns att de färgrika skisserna påminde mig om radhusen *Onkel Toms Hütte* av Bruno Taut som jag charmats av vid mitt första besök i Berlin vårvintern 1951 och som under alla år förblivit mitt favoritobjekt.

Skönstaholm, som området med 150 bostäder och litet centrumhus döpts till, syntes planerat med omsorg och kärlek och verkade verkligen lovande. Både Dahl och Sterner förklarade också att båda tänkte sig att själva flytta in i Skönstaholm — även om Sterner senare ångrade sig.

På min avslutande fråga varför det rädde ett så obeskrivligt kaos på byggs-platsen blev båda först pinsamt tysta. Men Sterner svarade sedan med ett mångtydigt leende att det finns krafter som inte låter sig styras.

Ytterligare pressad förklarade han att tanken under planeringen varit att 150 radhus kunde vara ett rationellt objekt för ett erfaret byggföretag och att något av stadens kommunala bostadsbolag skulle förvalta radhusen som hyreslägenheter. Nu hade dock en nyttillträdd borgerlig majoritet i Stadshuset bestämt att radhusgruppen skulle styckas upp på flera av de småbyggare, som tidigare livnärt sig på att spekulationsbygga och sälja ett par hyreslängor om året men nu med ökat byggande och växande objekt var på väg att rationaliseras bort. Därav den stora oredan på byggplatsen där alla trängdes med var sina upplag och bodar...

Politikerna hade också dikterat att fastighetskontorets förvaltningsavdelning, som mest hade erfarenhet av rivningshus men inte av nybyggen, skulle leda projektet och stå som ägare, medan drift och skötsel skulle lejas ut till Stockholms och landets då största kommunala bostadsföretag Stockholmshem. Det verkade onekligen trassligt men varken Nils Sterner eller jag kunde då ana att oskickliga tjänstemän och konkursade fuskbyggare i förening skulle stoppa fortsatt byggande av hyresradhus i Stockholm.

Uppdrivna byggkostnader — också på grund av Koreakrisen med brist på material och arbetskraft — tillsammans med statligt lånetrassel utnyttjades som tillhygge mot lågbebyggelse av såväl byggindustri som av vissa politiker som hellre såg stora mångvåningshus än lika ytsnåla radhus. Marknära bostäder med egna täppor verkar "förborgerligande" skrev t ex Riksbyggens dåvarande chefsideolog i en programskrift.

UNDER HÖSTEN 1951 kunde vi på fortsatta promenader se hur omväxlande huslängor reste sig ur all bråten. Veckorna före jul började det lysa ur några fönster i backen som med tiden skulle bli Skönstaholmsvägen. Gardiner sattes upp och nybyggare letade sig fram på ännu obefintliga vägar. Under vintern och våren rullade allt fler flyttlass in bland upplag och byggfuttar.

Som bostadsskribent på Expressen sedan våren 51 var jag inställd på att presentera Skönstaholm som föredömligt alternativ till alla 3-vånings-

En oansenlig liten hussamling strax söder om Stockholm. En by. En värld. Ett mikrokosmos. Skönstaholm

limpor och höga skivhus som också börjat växa upp i Stockholms utkanter. Upprepade besök övertygade mig om att utomhusbilder inte inom överskådlig framtid skulle kunna göra Sterner-Dahls projekt rättvisa. Dock hade Expressen då den suveräne tecknaren Magnus Gerne som kunde ge ritningar liv och innehåll.

Några interiörbilder med nyinflyttade borde dock komplettera och vi gick omkring flera vinterkvällar och tjuvtittade genom upplysta fönster efter möbler och inredning som borde kunna göra sig bra på bild. Vi fann vad vi sökte i det hörnhus, där familjen von Strauss senare kom att bo, innan de efterträdde mig på Skönstaholmsvägen 96. (I 96-an bodde förresten tidigare arkitektnestorn Carl Nyrén och det var den lägenhet Nils Sterner utsett åt sig själv, anförtrrodde han mig långt senare).

Erixon stod det på dörrskylten och vi ringde oblygt på. Och blev entusiastiskt mottagna — inte av någon ättling till målaren X-et utan av en arkitektstuderande och hans dalafödda hustru. De ställde gärna upp på intervju med bilder men försökte samtidigt locka oss att själva söka oss till Skönstaholm. Det blev flera besök med fortsatt övertalning och vi lockades onekligen...

VID DET LAGET på vårvintern 52 var runt hälften av husen inflyttade och fler tingade. Lägenheterna, som förmedlades av bostadsförmedlingen, hade inte varit helt enkla att placera. Dels utgjorde Skönstaholm då Stockholms allra yttersta utkant i sydost och låg inom stadsdelen Hökarängen som inte hade det allra bästa rykte. Dels var bostäderna större än de 2-rummare som helt dominerade nybyggandet. Därtill — och avskräckande för många — var kvm-hyran dubbel jämfört med många äldre bostäder i innerstan.

Vi tittade på skalet till en 3-rummare på 83 kvm, som alltså var outhyrd, på Skönstaholmsvägen 69. Inflyttningshyran hade satts till 266 kr/mån. Vår välplanerade 2-rummare på 66 kvm i Gubbängen kostade 124 kr/mån. 142 kr/mån mer för ett rum till var mycket pengar men ändå funderade vi. Familjen skulle väl med åren växa...

Vi talade med vår hyresvärd, en läkaränka i Bromma (det var vanligt dåförtiden att läkare och andra höginkomsttagare köpte en eller två spekulationsbyggda hyreslängor som pensionsförsäkring).

— Nej, inte ska väl redaktörn flytta, sa den vänliga damen. Snart blir en 3-rums gavellägenhet med öppen spis ledig i grannhuset och den kostar inte mer än 136 kr/mån

Nu blev valet strax svårare. Men vi trodde ändå på det ännu bökiga Skönstaholm och med gemensamma inkomster skulle vi nog klara hyran. Ringde alltså bostadsförmedlingen, där det plötsligt blev tvärstopp.

— Barnfamiljer har företräde, fnös en amper dam.

Min invändning att jag hade delad vårdnad om en 4-årig son från ett tidigare kort äktenskap avfärdade hon med att karlar inte kan vårda barn.

— Och det är ingen idé att klaga, det är jaaaag som bestämmer.

Bostadsförmedlingens chef hade annan uppfattning och ilsket grymtande slängde den arga tanten till oss kontrakt för underskrift. Med kontraktet i gott förvar återvände vi under våren ofta till vår blivande bostad. Ju närmare vi kom utlovat inflyttningsdatum, den 1 juni, desto oroligare blev vi. En vecka innan syntes det helt otänkbart att vi skulle kunna flytta, medan en annan hyresgäst väntade efter oss på Gubbängsvägen.

UNDRENS TID var uppenbarligen inte förbi. Visserligen fick vi ett par månader balansera på plankor över bråddjup till ytterdörren och vår blivande terrass var länge ett djupt hål. Men å andra sidan kunde flyttbilen backa in direkt mot de öppna terrassdörrarna...

Med stor spänning gick vi dagarna före inflyttningen till det möte som Hyresgästföreningens sektion för Gubbängen-Hökarängen kallat till. Morgongården var fullsatt av våra blivande grannar. Mötesordföranden utlovade att alla fel och brister skulle avhjälpas om vi blev medlemmar i hyresgästföreningen — som dock då inte hade förhandlingsrätt mot ägaren Stockholms stad. Vilket ordföranden glömde att informera oss om.

Klagokören inleddes av en energisk man, som presenterade sig som länsstyrelsens skyddsrumsinpektör och med enligt egen uppgift djupt yrkeskunnande. Han hade listat 151 anmärkningar på sin egen lägenhet — från färgfläck på källargolv till sned tegelpanna.

När han väl slutat sin oändliga uppräkningslista blev det mol tyst — tills en medelålders gemytlig man reste sig upp och sa:

— Jag trodde vi hade flyttat hit ut för att trivas och inte för att vantrivas. Vad kan hyresgästföreningen göra för gemensam trivsel? Har föreningen över huvuds taget någon erfarenhet av radhusboende?

Svaret blev nej och på frågan om det var möjligt att bilda en egen sektion för Skönstaholm ja. Mötet ajournerades och skulle fortsätta om ett par veckor. Under tiden uppmanades vi som nyinflyttade att fundera.

Den första årsberättelsen, som återges in extenso på annan plats, berättar om vad som sedan hände. Några radanteckningar må dock tillfogas. Till exempel om klubbens raska födelse.

PÅ VÄG från hyresgästföreningens möte i Morgongården fick jag sällskap med Erik Dahl, som jag ju träffat tidigare, och han presenterade mig för sina arkitektkolleger Lars Malm och Lennart Uhlin som nyss startat kontor tillsammans. Vi talade om någon form av sammanslutning för Skönstaholm och Lars Malm bjöd hem oss ett par dagar senare för att prata vidare. Då föddes idén att inbjuda trädgårdsarkitekten Walter Bauer att komma och berätta om den blivande trädgårdsplaneringen och jag vill minnas Erik Dahl ringde direkt till Walter Bauer som lovade komma redan den 9 juni.

Inbjudan måste alltså ut bums. Lars Malm ansåg dock att kallelsen inte bara kunde undertecknas av arkitekter som särskilt tillsammans med en journalist nog betraktades som löst folk. Han lovade därför vidtala sin dåvarande granne mitt över gångvägen, Gösta Bergquist, som var advokat. Vilket borde inge förtroende.

Men var skulle vi då hålla till? En planerad samlingslokal högst upp i

centrumhuset var ännu inte inredd (och blev sedan i stället provisoriska skolsalar till dess att Martinskolan öppnade förskola). Erik Dahl föreslog att vi kanske kunde använda mellanvåningen som ursprungligen var planerad som tvättstuga men i väntan på ett redan ritat parkeringshus — som aldrig blev till — utnyttjades som garage för sju bilar + två i det kolupplag som byggmyndigheterna krävde trots att oljeledning var installerad från början.

De som redan fått garageplatser lovade köra ut sina bilar i försommarmärmen och garaget fylldes av förväntansfulla nyinflyttade som gladdes åt Walter Bauers löften om blomst och blader och även tillsatte en interimskommitté för att i första hand ordna midsommarfest.

Det ajournerade möte som hyresgästföreningen kallade till några dagar senare var glest besökt. Beskedet blev att någon sektion inte kunde godkännas för Skönstaholm inom hyresgästföreningen, men om vi själva slöt oss samman var en representant välkommen som adjungerad i sektionen för Gubbängen-Hökarängen. Lars Malm har sedan under alla år kommit att vara kontaktman med den ofta omorganiserade hyresgäströrelsen.

När Grannskapsklubben formellt bildades den 3 september 1952 efter den lyckade upptakten med midsommarfest var namnfrågan stort stridsämne. Den folkdansande mormonen Sven B-son Kindestam, som lett midsommarens barntåg, talade ivrigt för byalag. Andra hävdade att det lät föga stadsmässigt och den som med hänvisning till nyare engelsk stadsplanering slutligen frälste församlingen för Grannskapsklubben Skönstaholm var forskaren och sedermera professorn i socialekologi Carl-Gunnar Janson.

I den första styrelsen, där Gösta Bergquist var ordförande och riksdagsmannen Folke Nihlfors vice, invaldes bl a Sverker Myrenberg som sedan under alla år i och utom styrelsen med kraft och ständig omtanke verkat som Skönstaholms oförtröttlige storpappa. Lars Malm, som först var suppleant och efterträdde sin kollega Lennart Uhlin som ordinarie ledamot, är den som genom åren med patos främst drivit grannskapsidén och utsträckt till hela Hökarängen. Självtog jag mig att vara sekreterare under förbehåll

Tåget som startade på sid 169 har här kommit en bra bit uppför skönstaholmsbacken.
Foto Bengt Nybrg

att andra förde styrelseprotokoll då jag genom snabbt växlande arbetsuppgifter aldrig själv rädde min tid.

VILKA VAR DET DÅ som flyttat till Skönstaholm och bildade grannskapsklubb? Naturligtvis måste det vara familjer som värdesatte bra boende om de var beredda att betala dubbel hyra för att flytta långt utanför staden. Annars reflekterade jag inte närmare men fick svaret en försommarkväll 1953, när planteringar kring terrasserna börjat grönska.

Jag hade bjudit hem en journalistkollega på sen middag. Vid torget stod en inhyrd buss parkerad. Det visade sig vara Svenska Dagbladet som invite-

rat sina då få men förnäma läsare att bese Stockholms växande ytterområden.

Till klädedräkt och anletsdrag var de helt avvikande från Skönstaholms vardagsliv. Av uppsynen att döma hade de väntat att möta om inte apor så i alla fall betande kor.

Den häpna tystnaden bröts av en djärv dam som höjde lornjetten och frågade:

— Men snälla, lilla guiden, vad kan det vara för individer som bor så här långt bort från all ära och redlighet?

När guiden, som var påläst, svarade att det var många akademiker, lärare, läkare, advokater, arkitekter, ingenjörer men också officerare, utbrast den högljudda damen:

— Men det är ju inte bara möjligt. Här ute kan de ju inte få något umgänge.

Visst skall erkännas att någon enstaka familj under de allra första åren flyttade till ”finare” adress. Och ännu samma år som jag lämnade Skönstaholm, alltså 1994, varnades jag välment av Östermalmsbor att bjuda till 75-årskalas ”så långt från stan”. Klassamhället lever alltjämt och frodas dessvärre åter raskt — inte minst av alla klippare och fifflare kring Stureplan.

Vi som flyttade in i det unga 50-talet saknade aldrig noblessen och vi umgicks — som framgår av föreningsprotokollen — flitigt med varandra.

NITTONHUNDRAFEMTIOTALET var i mångt och mycket ett omstörtande årtionde — fyllt av förhoppningar efter krigets restriktioner men ändå kvar i gamla vanor och ovanor.

Då var ännu många år kvar innan Bror Rexed 1968 som nybliven chef för medicinalstyrelsen lanserade DU-reformen och trots alla glada garagefester i Skönstaholm titulerade många varandra, även långt efter inflyttningen. Framför allt gjorde många kvinnor det. Både husaga och skolaga var allt-

jämt lagliga. De förbjöds 1966 respektive 1958. Många barn tvångsuppfostrades — ofta till men för livet — att niga och bocka och säga ”tant” och ”farbror”. Hur underligt det än kan låta i dag.

Det skulle ännu dröja länge innan välfärdssamhället byggde ut barnomsorg. Medelklassens småbarnsmödrar — och de var många i Skönstaholm — tvingades vara hemma. Pappaledigt var ännu länge ett okänt begrepp. Några med halvtidsjobb anlidade vad som kallades barnflickor — jag kan tom erinra mig någon enda med barnsköterskeuniform.

Butiksutbudet var rikt i dåtidens nybyggda områden. Vartannat kvarter hade livsmedelsbutik — med en del för mejerivaror så länge mjölk ännu såldes i lös vikt ur stora såar och östes upp i medhavda glasflaskor eller plåtkannor och en annan avskild del för korv, kött, hushållskemikalier och andra varor. (Tidstypiskt är måhända att tredje butiksdörren vid Skönstaholms eget lilla torg ledde till en sybehörsaffär). Många handlade på ”bok och räkning” med rabatt och varorna skickades hem med kvarterets grabbar som tävlade om att få springa skubb.

De ”energiska försök” att få till stånd en lekskola för att ge de yngsta barnen chans att verka i grupp, som nämns i första årsberättelsen, kröntes med framgång efter vissa palavrer med bl a stadsveterinären. Under flera år drevs efter lågstadiets korta skoldag i lokalerna över garaget en uppskattad eftermiddagsförskola med duktiga barnträdgårdslärarinnor. Verksamheten bekostades helt med statliga och kommunala medel via en halvkommunal stiftelse och med Kerstin Malm som grannskapsklubbens ansvariga.

Den febrila fritidsaktivitet som återspeglas i de första årens verksamhetsberättelser har naturligtvis sin grund i att 150 barnfamiljer samtidigt flyttar till ett avlägset och ganska isolerat hörn av Stockholm. Bara något tiotal hushåll hade ännu bil och restiderna var ofta långa. Det blev naturligt att träffas inom området, där barnpassning vanligen lätt kunde ordnas, och skapa ett eget litet lokalsamhälle.

Sockholmshem gjorde som förvaltare allt för att underlätta för oss hyres-

gäster och rätta till allt trassel med fastighetsförvaltningen som inkompetent byggherre vållat. Stockholms hem hade sedan 1937 och till efter kriget byggts upp till Stockholms och landets största kommunala bostadsföretag av banbrytaren för samhällsägt boende Eric Norman. Med sin bakgrund i ideellt arbete inom KFUM och bland ungdomsbrottslingar vann han sig med starkt socialt engagemang alltid om hyresgästernas bästa – stundom i konflikt med andra kommunala förvaltningar. Därmed gav han begreppet allmännyttigt boende en levande innebörd som länge präglade Stockholms hem. Våra goda relationer stärktes också genom att bolagets kamrer och blivande ekonomichef Bengt Westberg tillhörde de först inflyttade i Skönstaholm och alltid beredvilligt ställde upp som god rådgivare.

Som Stockholms hems tillsynsman i Skönstaholm för fastighetskötsel och maskincentral svarade Hans Larsson, en landgången sjöingenjör som seglat på de sju haven som maskinchef och kaptens jämställde. Han regerade med stor pondus över reservförråd och stor maskinverkstad som han flitigt använde för invånarnas bästa.

Avsikten var att han även skulle varit vicevärd och inkasserat hyror på egen expedition närmast panncentralen. Men medan Skönstaholm byggdes centraliserade Stockholms hem som första företag i landet bokföring och hyresbetalning och vicevärdskontoret byggdes samman med grannlägenheten.

Hans Larsson var mycket aktiv i Grannskapsklubbens första styrelse och tills han gick i pension, när driften automatiserades och oljepannorna med tiden ersattes av fjärrvärme. Under de kämpiga inflyttningsåren blev Hans Larsson den högtaktade hustomte som skulle allt bestyra. Han tog också glatt egna initiativ och förmådde leda andras arbete till Skönstaholms och klubbens bästa.

Till första gemensamma julen hade han egenhändigt snickrat ljusstakar till alla fönster i garageplanet. Därtill rest två granar på vardera sidan om infarten med en lysande transparent som välkomsthälsning. Han fixade också belysning till den ståtliga gran som under hans ledning höggs och

bars på starka armar till den plats på torget som sedan blev permanent för Luciafirande. Julgranshämtningen blev kär tradition ända till 1974 då stadens skogvaktare tröttnade på att varje år resa ut och märka ut ny gran för huggning och förde upp Skönstaholm på listan för kommunala julgranar.

Hans Larsson var också beredvilligt behjälplig att leta upp och iordningställa lokaler för Grannskapsklubbens många verksamheter. I alla längor med källargångar fanns utrymmen inredda för skyddsrum. Några hade visserligen företagsamma hyresgäster lagt beslag på för egen räkning. Men andra blev bl a vävstuga, fotoloabb, bokbinderi, ungdomsklubb...

Lika beredvilligt ställde Hans Larsson upp som primus motor för dansbanebygge till de första årens stora midsommarfester. Han skaffade virke och samlade händiga för att snickra bord och bänkar både till utebruk och vid glada garagefester — och därtill en präktig musikestrad för de eminenta musiker med Sten Carlberg och Arvid Sundin i spetsen som förgyllt våra fester. Med åren lades också allt mer möda på att utsmycka garaget till fest med Nils Johansson och Bengt Carlén som outtröttliga kreatörer. Garaget tjänade troget som fest- och samlingslokal i nästan 30 år.

NÄR DET URSPRUNGLIGA reservdelslagret för fastighetsskötseln lades ned någon gång på 60-talet fick klubben överta lokalen som pingis- och styrelserum. Inom styrelsen sneglades sedan länge på de stora rumsvolymer som blivit tomma när oljepannorna skrotades och ersattes med fjärrvärme.

Fram på 70-talet beviljade regeringen särskilda bidrag för samlingslokaler i äldre bostadsområden. Klubben erinrade om att den vindsvåning som Martinskolan sedan länge disponerar ursprungligen varit planerad för gemensamhetslokaler och uppmanade Stockholmshem att söka statsbidrag för att ersätta vad vi en gång mist med att ta till vara de stora pannrumstrymmena.

Stockholmshem — som alltid tillmötesgående — lyckades få med av den

allra sista potten bidrag. Tack vare att många hängivna klubbmedlemmar med liv och lust deltog i byggnadsarbetet kunde klubben förvärva möbler och inredning och skriva evighetskontrakt om upplåtelse av de präktiga klubblokalerna som gemensamt vardagsrum för de med dagens mått ganska trånga bostadslägenheterna. Den 2 februari 1979 kunde klubbens festlokal för första gången tas i bruk.

REDAN FÖRSTA VERKSAMHETSÅRET hade inom klubbens bildats sektioner för bl a schack, bridge, bordtennis och till våren även tennissektion, som först spelade på en privat bana i Trångsund. Vid en uppvaktning hos ishockeybasen Helge Berglund, som då var gatuborgarråd med makt även över park och fritid, utlovades rundhänt och utan förankring hos någon myndighet inte bara att tennisbana fick byggas på ängen utan att parkförvaltningen också skulle sätta in maskiner för att schakta jämn mark. Ett uttryckligt förbehåll var dock att tennisbanan skulle vara öppen även för kringboende runt Skönstaholm. Vilket sedan inte infriades, när tennisfolket valde att bryta sig ur Grannskapsklubben och bilda egen klubb. I viss konkurrens med Grannskapsklubben verkade också under några år en särskild Husmodersförening.

Den smått fantastiska siffran i första verksamhetsrättelsen att kurs- och hobbyverksamhet samlat 350 (!) deltagare har sin förklaring i att det skulle dröja till hösten 1956, innan svensk TV började sända regelbundet några få kvällar i veckan. Det var ännu långt till att TV skulle komma att dominera fritiden.

Inför VM i fotboll 58, som brukar betecknas som genombrott för svensk TV, minns jag starka krav på styrelsen att klubben skulle köpa en gemensam TV och placera i en källarlokal. Styrelsen vacklade men jag lyckades övertyga majoriteten om att TV mycket snart skulle bli påträngande gäst i nästan varje hushåll.

Under 60-talet lamslog sedan som vi vet TV praktiskt taget allt före-

ningsliv och påverkade givetvis också Grannskapsklubbens verksamhet. Det var först med ännu en kanal och dubbla program publiken upptäckte att vi inte bara kunde välja kanal utan också stänga av. In på 70-talet började Sverige åter leva och umgås. Grannskapsklubben, som förvisso aldrig somnat, blomstrade på nytt och kom faktiskt också att skriva ett stycke svensk TV-historia.

Ett par grannar [Christer Andersson, Tord Colton] med intressen i TV-industrin föreslog att klubben kunde utnyttja det antennät, som Stockholms hem installerat, för att sända barnfilmer och även lokala live-inslag. Studio inreddes i en källare och sändningarna startade — liksom inom flera andra hyreshusområden och bostadsrättsföreningar.

Televerket/TV såg sitt monopol hotat, valde Skönstaholm som testfall och stämde klubbsändningarna för intrång. Ärendet gick till högsta instans som fastslog eterns frihet.

DÅ HADE SKÖNSTAHOLM hunnit fylla 25 och Stockholms hem övertagit också ägandet efter allt trassel med fastighetskontoret. Det krävdes under åren många tuffa förhandlingar, där Eric Norman som förvaltare också ställde upp för oss hyresgäster mot sin ägare. Vilket nog är sällsynt men i detta fall ovärderligt.

Fastighetskontoret visste tydligen inget om statlig långivning för nybyggen. Det började med att bostadsstyrelsen, som då granskade varje byggobjekt, 1955 vägrade godkänna de extremt höga byggkostnader, som fastighetskontoret ansågs ha vållat genom oskicklighet, och sänkte kostnadsunderlaget för statliga lån från 10.3 till 9.8 milj. Då detta förväntades påverka vår redan höga preliminärhyra uppmanades Grannskapsklubben att överklaga beslutet men avvisades av regeringen som inte behörig part.

Snart skulle det också visa sig att fastighetskontoret genom att bygga med löpande kommunala medel inte alls kunde utnyttja fördelaktiga statslån. Som kommunal egendom, direktägt av fastighetskontoret och inte via ett

kommunalt bolag, kunde Skönstaholm inte pantsättas och belånas. Därmed gick nybygget också förlustigt de extra Koreasubventioner som satts in för att dämpa effekten av dryga fördyringar.

Fastighetskontorets räknenissar fick nu plötsligt faslig fart på sina snurror. De beräknade ränta enligt stadens kortfristiga låneskuld på hela byggkostnaden och krävde helt huvudlösa hyreshöjningar retroaktivt från inflyttningen. Som jag nu kan minnas skrämde vi som förhandlade dock aldrig hicka på våra grannar. Med Eric Normans stöd och skickligt advokatarbete av vår förste ordförande prövade vi andra lösningar.

Plötsligt ville fastighetskontoret bli av med Skönstaholm. Stockholms-hem kunde inte i efterhand få de gynnsamma statliga lån fastighetskontoret missat och ville inte belasta sitt bostadsbestånd med orimliga kostnader. Norman kom då på att hyresgästerna kanske kunde få fördelaktiga bostadsrättslån och erbjöd att Stockholms-hem kunde fortsätta skötsel och förvaltning. Bostadsstyrelsens ledning var positiv men fann att statliga lån endast kunde beviljas till nybyggen och inte till flera år gamla hus.

Normans och vårt slutbud, som fastighetskontoret till sist godtog under våldsamt gny, blev att riktvärde för Skönstaholms hyressättning skulle vara gällande hyror i jämbördiga radhus som Stockholms-hem låtit bygga för egen förvaltning ett par år efter Skönstaholm. Det innebar visserligen hyreshöjning men rimlig och inte retroaktiv.

Förlusten, menade vi, fick fastighetskontoret ta som välförtjänt dyra lärpengar. Det hindrade dock inte fastighetskontorets räknemästare att under 60-talet gång på gång återkomma med hyreskrav beräknade på hela låneskulden och gällande dagsränta. Lika regelbundet avvisade vi och nu behövde vi inte längre besvara Eric Norman. Det räckte med hyresuppgifter från Blackeberg och ibland lade vi frivilligt på någon tioöring på kvm-hyran mot att t ex få rundelen asfalterad.

Mot slutet av 1960 förhandlade vi tillsammans med Hyresgästföreningen, som sedan några år kunnat teckna förhandlingsavtal även med fastighets-

kontoret och vi fick inskrivet i avtal att Blackebergshyrorna skulle gälla som riktmärke. Owe Belin, som då var ordförande för Stockholms hyresgäster, föreslog att Grannskapsklubben på mycket goda villkor kollektivanslöts till hyresgästföreningen enligt ett avtal som utarbetades av hyresgästernas nu nyligen pensionerade förbundsordförande Jan Danneman. Grannskapsklubben antog enhälligt förslaget på årsmöte 22 nov 1968. Vårt medlemskap betraktades däremot med misstro både av dåvarande förbundsordföranden Erik Svenson och lokalavdelningar i Farsta och Hökarängen, där vi kallades "gulingar".

Det var först i samband med vidgat grannskapsarbete under 80-talets senare del som ett givande samarbete utvecklades med hyresgästernas lokalavdelning för veckodagsområdet. Stor energi och uppoffrande arbete lades ned på att tillsammans med dåvarande socialförvaltning, skola och fritid utveckla samverkande närservice. Stockholmshem engagerade sig också mycket aktivt för den mångsidiga verksamhet som drevs kring Kastanjegården men som nu i viktiga led saboteras av en kortsynt stadsdelsförvaltning.

FEMTIO ÅR är en avsevärd ålder för ett bostadsområde. Medellivslängden för bostäder beräknas i USA till 40–60 år, i många u-länder mycket kortare. Medan vi i Skandinavien och övriga Nordeuropa numera underhåller och bygger om våra bostäder — för mer än vad nya kostar — så de ofta står i flera hundra år.

Att Skönstaholm och Grannskapsklubben ännu är så friskt levande bottnar naturligtvis i goda förutsättningar och medveten detaljutformning. Variation och mångsidighet i såväl hustyper som färgval och grönska tilltalade uppenbart inflyttare och bidrog till trivsel — trots att brutna tak, gavelfönster och takkupor avfärdades som "40-talssnusk" och djupt föraktades av dåtidens tongivande i andra generationen funktionalister. Vi som flyttade in förstod dock ej bättre än att trivas.

Skaparna

Nils Sterner (1904–1990) blev klar med sin arkitektutbildning vid KTH i Stockholm 1929 och arbetade sina första år hos flera av tidens ledande arkitekter, Erik Lallerstedt, Lars Israel Wahlman, Carl Westman, Paul Hedqvist. Därefter var han först stadsarkitekt i Sundbyberg och sedan chefsarkitekt hos Stockholms Stad. Sterner var verksam till slutet av sextioalet. Bland de otaliga projekt han hade ansvar för kan nämnas Centrumanläggningarna i Västertorp och Bagarmossen, de märkliga sjuksköterskebostäderna (runda!) i Beckomberga, Tekniska Nämndhuset på Fleminggatan, restaureringen för Landstinget av Garnisonssjukhuset på Hantverkargatan.

Erik F Dahl (1917–1981) ritade radhus i Stureby med tydliga likheter med Skönstaholm. Han bodde med sin familj i Skönstaholm (Skönstaholmsvägen 44) och var med om att bilda Grannskapsklubben. Han kom senare att flytta sin verksamhet till Norrköping. I Norrköping har han bland annat ritat Centralbadet, Ebersteinska skolan, och Sveriges Televisions hus.

Walter Bauer (1912–1994) är stjärnan bland svenska landskapsarkitekter, beundrad än idag av unga, verksamma kollegor. Bland hans främsta arbeten kan nämnas slottsparkerna vid Drottningholm, Ulriksdal, Strömsholm, Tullgarn och Gunnebo.

Erik Anjou (1919–) hade från andra världskrigets slut till slutet på femtioalet kontor tillsammans med Bauer. Han hade också flera bemärkta samarbeten med Ernst Grönwall. Grönwall stod för husen, Anjou för trädgårdarna i Solhjulet i Sollentuna, punkthus i Vällingby, radhus och höghus i Blackeberg.

Erik Glemme (1905–1959) arbetade ofta i nära samarbete med Holger Blom. Tillsammans skapade de bland annat Norr Mälärstrands strandpromenad, Rålambshovsparken, parken på Observatorielunden, Tegnérunden. Vårt smäckra torg med den vackra lilla dammen och den geniala rundeln mitt i området skapade Blom och Glemme också gemensamt.

Holger Blom (1906–1996) var både arkitekt och landskapsarkitekt. År 1938 utsåg gatunämnden Holger Blom till Stockholms Stadsträdgårdsmästare, en befattning han innehade till 1971. Holger Bloms tid som stadsträdgårdsmästare och park- och stadsbyggnadsideolog kom att innebära en storhetstid för Stockholms parker. Svampen på Stureplan är Bloms verk.

Hos Sterner och Dahl arbetade vid tiden för Skönstaholms tillkomst en ung, nyutexaminerad norsk arkitekt, *Bothild Hagström* (1923–2010). Bothild var deras assistent och fick ansvaret för utformningen av alla våra vackra trappor och öppna spisar. Detaljer som skulle visa sig bli särmärken. När allt var färdigbyggt flyttade Bothild med sin familj in i huset Skönstaholmsvägen 60. Familjen flyttade senare till Söndagsvägen 63.

Jan Gezelius om Skönstaholm:

I huset Skönstaholmsvägen 56 bor Brita och Jan Gezelius.

Jan, född 1923, är en av vårt lands mest uppburna arkitekter. Han har ritat en rad uppmärksammade privatvillor runtom i landet. Bland offentliga byggnader kan nämnas fågel-museet på Ölands södra udde, Museet och entrébyggnaderna vid Eketorps fornborg på Öland och Etnografiska museet i Stockholm.

Vi ber Jan nämna de två finaste egenskaperna med Skönstaholm som han spontant kommer att tänka på. Han utbrister direkt:

”Parken! Jag jobbade en period hos Bauer när jag var ung. Jag såg hans omsorgsfulla arbete på nära håll. Parken är unik. Den kunde man ta betalt för att låta folk få se!

Planekonomin! Måtten, alltså. Fenomenalt gjorda! Jag tror det har att göra med att Dahl var tennisspelare. Alla mått baserar sig på räckvidden, 183 cm. Det här är något jag verkligen har glädje av idag, när jag blivit så skruttig!”

Sextio styrelser

På följande uppslag presenteras alla de som genom åren har svarat för Grannskapsklubbens varierande aktiviteter:

Adventskaffe i början av verksamhetsåret, Luciatåg, hämtning av julgran, julgransplundring, vinterspel, vårfest, maskerad, valborgsfirande, grillfest, midsommarfest, höstspel och höstfest. Därtill allehanda möten, kursverksamheter, gymnastik och simning samt pensionärsluncher. Styrelserna har också genom alla åren haft ett aktivt boinflytande och goda myndighetskontakter.

Ledamöterna i de olika styrelserna har haft olika funktioner, såsom klubbmästare, materialförvaltare, protokollsekreterare, lokalföreståndare, verksamhetskommitterade, festkommitterade, ansvariga för ungdomskontakter, för kultur och bollspel, parkkommitterade, boinflytandekommitterade, lokalkommitterade, välkomstkommitterade, suppleanter. Av utrymmesskäl särmarkeras här endast de befattningar som stått oförändrade genom åren: ordförande, vice ordförande, sekreterare och kassör.

Många skönstaholmsbor har deltagit i styrelsearbetet under årens lopp, genomsnittligt under fyra års tid. En fjärdedel, 27 personer, har varit med i åtta år eller fler; tappra 10 i tolv eller fler, Olle Bengtzon i fyrtio.

INTERIM 1952
ordf Gösta Bergquist
Greta Nilsson
Inger Carlberg
Erik F. Dahl
Olle Bengtzon

1952-53
ordf Gösta Bergquist
v ordf Folke Nihlfors
sekr Olle Bengtzon
kass Greta Nilsson
Karin Johnson
Hans Larsson
Inger Carlberg
Lennart Uhlin
Erik F. Dahl
Sverker Myrenberg
Lars Malm
Ernst Nathander

1953-54
ordf Gösta Bergquist
v ordf Erik F. Dahl
sekr Olle Bengtzon
kass Greta Nilsson
Karin Johnson
Hans Larsson
Sverker Myrenberg
Lars Malm
Åke Adelby
Lage Almhagen
Kerstin Ullerud
Carl Östergren

1954-55
ordf Gösta Bergquist
v ordf Lars Malm
sekr Olle Bengtzon
kass Karin Lagerberg
Karin Johnson
Hans Larsson
Sverker Myrenberg
Åke Adelby
Kerstin Ullerud
Carl Östergren
Gun Thunell
Harald Ståhlberg

1955-56
ordf Gösta Bergquist
v ordf Lars Malm
sekr Olle Bengtzon
kass Karin Lagerberg
Hans Larsson
Sverker Myrenberg
Kerstin Ullerud
Gun Thunell
Harald Ståhlberg
Inger Carlberg
Arne Dietsch
Lars-Olof Holm

1956-57
ordf Gösta Bergquist
v ordf Sverker Myrenberg
sekr Olle Bengtzon
kass Karin Lagerberg
Hans Larsson
Lars Malm
Kerstin Ullerud
Gun Thunell
Harald Ståhlberg
Inger Carlberg
Arne Dietsch
Lars-Olof Holm

1957-58
ordf Gösta Bergquist
v ordf Sverker Myrenberg
sekr Olle Bengtzon
kass Karin Lagerberg
Hans Larsson
Lars Malm
Gun Thunell
Harald Ståhlberg
Inger Carlberg
Lars-Olof Holm
Per Lindquist
Helny Högberg

1958-59
ordf Gösta Bergquist
v ordf Sverker Myrenberg
sekr Olle Bengtzon
kass Nils Thorsén
Hans Larsson
Lars Malm
Harald Ståhlberg
Inger Carlberg
Lars-Olof Holm
Per Lindquist
Ulla-Brita Perhrzon
Margit Svedberg

1959-60
ordf Gösta Bergquist
v ordf Sverker Myrenberg
sekr Olle Bengtzon
kass Nils Thorsén
Hans Larsson
Lars Malm
Harald Ståhlberg
Inger Carlberg
Lars-Olof Holm
Ulla-Brita Pehrzon
Ulla-Brita Ulle
Fred Lönnquist

1960-61
ordf Gösta Bergquist
v ordf Lars Malm
sekr Olle Bengtzon
kass Nils Thorsén
Hans Larsson
Sverker Myrenberg
Harald Ståhlberg
Inger Carlberg
Lars-Olof Holm
Ulla-Brita Pehrzon
Ulla-Brita Ulle
Fred Lönnquist

1961-62
ordf Gösta Bergquist
v ordf Lars Malm
sekr Olle Bengtzon
kass Nils Thorsén
Harald Ståhlberg
Inger Carlberg
Ulla-Brita Ulle
Ulla-Brita Pehrzon
Fred Lönnquist
Svante Hellström
Gösta Backman
Arne Sigward

1962-63
ordf Lars Malm
v ordf Gösta Backman
sekr Svante Hellström
kass Gunnar Olsson
Gösta Bergquist
Olle Bengtzon
Harald Ståhlberg
Ulla-Brita Pehrzon
Ulla-Brita Ulle
Fred Lönnquist
Arne Sigward
Gilla Dahlbeck

1963-64
ordf Lars Malm
v ordf Gösta Backman
sekr Svante Hellström
kass Gunnar Olsson
Gösta Bergquist
Olle Bengtzon
Harald Ståhlberg
Fred Lönnquist
Arne Sigward
Gilla Dahlbeck
Inger Berndal

1964-65
ordf Lars Malm
v ordf Gösta Backman
sekr Svante Hellström
kass Gunnar Olsson
Olle Bengtzon
Arne Sigward
Gilla Dahlbeck
Inger Berndal
Doris Johansson
Iris Berggren
Barbro Malmgren

1965-66
ordf Lars Malm
v ordf Doris Johansson
sekr Svante Hellström
kass Gunnar Olsson
Olle Bengtzon
Arne Sigward
Gilla Dahlbeck
Barbro Malmgren
Thorsten Sjögren
Sten Virdesten
Kerstin Sandén

1966-67
ordf Lars Malm
v ordf Doris Johansson
sekr Svante Hellström
kass Gunnar Olsson
Olle Bengtzon
Arne Sigward
Gilla Dahlbeck
Barbro Malmgren
Thorsten Sjögren
Sten Virdesten
Kerstin Sandén
Bengt Carlén

1967-68
ordf Lars Malm
v ordf Doris Johansson
sekr Svante Hellström
kass Gunnar Olsson
Olle Bengtzon
Gilla Dahlbeck
Barbro Malmgren
Sten Virdesten
Kerstin Sandén
Bengt Carlén
Anita Saat
Per Widmark

1968-69
ordf Lars Malm
v ordf Doris Johansson
sekr Svante Hellström
kass Gunnar Olsson
Olle Bengtzon
Gilla Dahlbeck
Barbro Malmgren
Sten Virdesten
Kerstin Sandén
Bengt Carlén
Anita Saat
Per Widmark

1969-70
ordf Lars Malm
v ordf Doris Johansson
sekr Kerstin Lif
kass Marie-Annie Eriksson
Olle Bengtzon
Gilla Dahlbeck
Barbro Malmgren
Bengt Carlén
Anita Saat
Per Widmark
Ulla Ström
Hans Sandberg

1970-71
ordf Lars Malm
v ordf Doris Johansson
sekr Kerstin Lif
kass Marie-Annie Eriksson
Olle Bengtzon
Gilla Dahlbeck
Barbro Malmgren
Bengt Carlén
Anita Saat
Per Widmark
Ulla Ström
Hans Sandberg

1971-72	1972-73	1973-74	1974-75	1975-76
<i>ordf</i> Lars Malm	<i>ordf</i> Lars Malm	<i>ordf</i> Christer Andersson	<i>ordf</i> Christer Andersson	<i>ordf</i> Christer Andersson
<i>v ordf</i> Doris Johansson	<i>v ordf</i> Doris Johansson	<i>v ordf</i> Doris Johansson	<i>v ordf</i> Kerstin Lif	<i>v ordf</i> Kerstin Lif
<i>sekr</i> Kerstin Lif	<i>sekr</i> Kerstin Lif	<i>sekr</i> Åke Öhlund	<i>sekr</i> Åke Öhlund	<i>sekr</i> Åke Öhlund
<i>kass</i> Marie-Annie Eriksson	<i>kass</i> Marie-Annie Eriksson	<i>kass</i> Anita Saat	<i>kass</i> Anita Saat	<i>kass</i> Anita Saat
Olle Bengtzon	Olle Bengtzon	Olle Bengtzon	Olle Bengtzon	Olle Bengtzon
Gilla Dahlbeck	Gilla Dahlbeck	Gilla Dahlbeck	Gilla Dahlbeck	Gilla Dahlbeck
Barbro Malmgren	Bengt Carlén	Per Widmark	Per Widmark	Lars Malm
Bengt Carlén	Anita Saat	Lars Malm	Lars Malm	Rune Nyhlén
Anita Saat	Per Widmark	Kerstin Lif	Marie-Annie Eriksson	Björn Jarnert
Per Widmark	Christer Andersson	Marie-Annie Eriksson	Rune Nyhlén	Anna-Lisa Löfroth
Christer Andersson	Claes Granfeldt	Rune Nyhlén	Björn Jarnert	Sam Dandemar
Claes Granfeldt	Åke Öhlund	Lilly-Britt Sandberg	Anna-Lisa Löfroth	Barbro Hugo
1976-77	1977-78	1978-79	1979-80	1980-81
<i>ordf</i> Christer Andersson	<i>ordf</i> Christer Andersson	<i>ordf</i> Rune Nyhlén	<i>ordf</i> Rune Nyhlén	<i>ordf</i> Rune Nyhlén
<i>v ordf</i> Kerstin Lif	<i>v ordf</i> Kerstin Lif	<i>v ordf</i> Kerstin Lif	<i>v ordf</i> Jan Carlsson	<i>vo/kas</i> Anita Saat
<i>sekr</i> Anna-Lisa Löfroth	<i>sekr</i> Anna-Lisa Löfroth	<i>sekr</i> Anna-Lisa Löfroth	<i>sekr</i> Anna-Lisa Löfroth	<i>sekr</i> Anna-Lisa Löfroth
<i>kass</i> Anita Saat	<i>kass</i> Anita Saat	<i>kass</i> Anita Saat	<i>kass</i> Anita Saat	Olle Bengtzon
Olle Bengtzon	Olle Bengtzon	Olle Bengtzon	Olle Bengtzon	Sam Dandemar
Rune Nyhlén	Rune Nyhlén	Christer Andersson	Sam Dandemar	Carl-Fredrik v Mentzer
Sam Dandemar	Sam Dandemar	Sam Dandemar	Carl-Fredrik v Mentzer	Jan Carlsson
Barbro Hugo	Barbro Hugo	Barbro Hugo	Rolf Edrén	Rolf Edrén
Carl-Fredrik v Mentzer	Carl-Fredrik v Mentzer	Carl-Fredrik v Mentzer	Agneta Wiklund	Agneta Wiklund
Jan Carlsson	Jan Carlsson	Jan Carlsson	Pyttan Asplund	Pyttan Asplund
Rolf Edrén	Rolf Edrén	Rolf Edrén	Lena Krona	Lena Krona
Agneta Wiklund	Agneta Wiklund	Agneta Wiklund	Anita Lindgren	Roger Gellerstam
1981-82	1982-83	1983-84	1984-85	1985-86
<i>ordf</i> Sam Dandemar	<i>ordf</i> Christer Andersson	<i>ordf</i> Arne Dietsch	<i>ordf</i> Arne Dietsch	<i>ordf</i> Olle Bengtzon
<i>v ordf</i> Anita Saat	<i>v ordf</i> Anita Saat	<i>v ordf</i> Agneta Wiklund	<i>v ordf</i> Agneta Wiklund	<i>v ordf</i> Agneta Wiklund
<i>sekr</i> Anna-Lisa Löfroth	<i>sekr</i> Anna-Lisa Löfroth	<i>sekr</i> Anna-Lisa Löfroth	<i>sekr</i> Anna-Lisa Löfroth	<i>sekr</i> Anna-Lisa Löfroth
<i>kass</i> Lena Krona	<i>kass</i> Lena Krona	<i>kass</i> Roland Hallenberg	<i>kass</i> Roland Hallenberg	<i>kass</i> Roland Hallenberg
Olle Bengtzon	Olle Bengtzon	Olle Bengtzon	Olle Bengtzon	Rolf Edrén
Carl-Fredrik v Mentzer	Carl-Fredrik v Mentzer	Rolf Edrén	Rolf Edrén	Pyttan Asplund
Jan Carlsson	Rolf Edrén	Pyttan Asplund	Pyttan Asplund	Lena Krona
Rolf Edrén	Agneta Wiklund	Lena Krona	Lena Krona	Roger Gellerstam
Agneta Wiklund	Pyttan Asplund	Roger Gellerstam	Roger Gellerstam	Björn Lindegren
Pyttan Asplund	Roger Gellerstam	Björn Lindegren	Björn Lindegren	Ulf v Strauss
Roger Gellerstam	Björn Lindegren	Angelica Norlander-	Angelica Norlander-	Barbro Björkman
Björn Lindegren	Roland Hallenberg	Hederby	Hederby	Barbro Ericsson
		Ulf v Strauss	Ulf v Strauss	

1986-87 <i>ordf</i> Olle Bengtzon <i>v ordf</i> Pyttan Asplund <i>sekr</i> Anna-Lisa Löfroth <i>kass</i> Roland Hallenberg Rolf Edrén Roger Gellerstam Björn Lindegren Ulf v Strauss Barbro Björkman Barbro Ericsson Bo Eriksson Erik Ström	1987-88 <i>ordf</i> Olle Bengtzon <i>v ordf</i> Rolf Edrén <i>sekr</i> Anna-Lisa Löfroth <i>kass</i> Roland Hallenberg Roger Gellerstam Ulf v Strauss Barbro Ericsson Bo Eriksson Erik Ström Monika Kindberg Ingrid Hansson- Malmbsborg Carin Widén	1988-89 <i>ordf</i> Olle Bengtzon <i>v ordf</i> Ingrid Hansson- Malmbsborg <i>sekr</i> Anna-Lisa Löfroth <i>kass</i> Roland Hallenberg Roger Gellerstam Ulf v Strauss Barbro Ericsson Bo Eriksson Erik Ström Monika Kindberg Carin Widén Göran Cronvall	1989-90 <i>ordf</i> Olle Bengtzon <i>v ordf</i> Ingrid Hansson- Malmbsborg <i>sekr</i> Marianne Mårtensson <i>kass</i> Paul Norén Roger Gellerstam Ulf v Strauss Barbro Ericsson Bo Eriksson Erik Ström Carin Widén Per Fromell Agneta Zijlmans	1990-91 <i>ordf</i> Olle Bengtzon <i>v ordf</i> Ingrid Hansson- Malmbsborg <i>sekr</i> Marianne Mårtensson <i>kass</i> Paul Norén Ulf v Strauss Erik Ström Carin Widén Per Fromell Agneta Zijlmans Björn Anjou Marie Kvammen Sverker Myrenberg
1991-92 <i>ordf</i> Ingrid Hansson- Malmbsborg <i>v ordf</i> Sverker Myrenberg <i>sekr</i> Marianne Mårtensson <i>kass</i> Paul Norén Ulf v Strauss Erik Ström Per Fromell Agneta Zijlmans Björn Anjou Marie Kvammen Eva Clarstedt Ann-Marie Krantz	1992-93 <i>ordf</i> Ingrid Hansson- Malmbsborg <i>v ordf</i> Sverker Myrenberg <i>sekr</i> Marianne Mårtensson <i>kass</i> Paul Norén Ulf v Strauss Erik Ström Per Fromell Agneta Zijlmans Björn Anjou Eva Clarstedt Ann-Marie Krantz Åke Eriksson	1993-94 <i>ordf</i> Ingrid Hansson- Malmbsborg <i>vo/sek</i> Sverker Myrenberg <i>kass</i> Paul Norén Ulf v Strauss Per Fromell Agneta Zijlmans Björn Anjou Eva Clarstedt Ann-Marie Krantz Åke Eriksson Lotta Ahlström Ingrid Nybom	1994-95 <i>ordf</i> Ingrid Hansson- Malmbsborg <i>vo/sek</i> Sverker Myrenberg <i>kass</i> Paul Norén Ulf v Strauss Per Fromell Agneta Zijlmans Eva Clarstedt Ann-Marie Krantz Åke Eriksson Lotta Ahlström Arvid Slagmark Christine Ström	1995-96 <i>ordf</i> Sverker Myrenberg <i>vo/sek</i> Ulf v Strauss <i>kass</i> Paul Norén Per Fromell Agneta Zijlmans Eva Clarstedt Ann-Marie Krantz Åke Eriksson Lotta Ahlström Arvid Slagmark Agneta Edrén Harry Wikner
1996-97 <i>ordf</i> Sverker Myrenberg <i>vo/sek</i> Ulf v Strauss <i>kass</i> Harry Wikner Per Fromell Agneta Zijlmans Eva Clarstedt Ann-Marie Krantz Lotta Ahlström Kristina Carpstедt Stellan Hederby Anders Matslofva Carl-Fredrik v Mentzer	1997-98 <i>ordf</i> Sverker Myrenberg <i>vo/sek</i> Ulf v Strauss <i>kass</i> Harry Wikner Agneta Zijlmans Eva Clarstedt Ann-Marie Krantz Lotta Ahlström Kristina Carpstедt Stellan Hederby Anders Matslofva Carl-Fredrik v Mentzer Camilla Divander	1998-99 <i>ordf</i> Harry Wikner <i>vo/sek</i> Ulf v Strauss <i>kass</i> Lars Karlsson Agneta Zijlmans Lotta Ahlström Kristina Carpstедt Stellan Hederby Anders Matslofva Camilla Divander Anette Ekebrink Per Hansson Isabel Portales	1999-00 <i>ordf</i> Harry Wikner <i>vo/sek</i> Ulf v Strauss <i>kass</i> Lars Karlsson Agneta Zijlmans Lotta Ahlström Stellan Hederby Anders Matslofva Anette Ekebrink Per Hansson Maja Hugo Ulrika Ryd Agneta Sundstedt	2000-01 <i>ordf</i> Harry Wikner <i>vo/sek</i> Ulf v Strauss <i>kass</i> Lars Karlsson Agneta Zijlmans Lotta Ahlström Stellan Hederby Per Hansson Ulrika Ryd Agneta Sundstedt Ove Bäckman Karin Ragnar Gabriella Szanto

2001–2002	2002–2003	2003–2004	2004–2005	2005–2006
<i>ordf</i> Harry Wikner	<i>ordf</i> Harry Wikner	<i>ordf</i> Yngve Göransson	<i>ordf</i> Yngve Göransson	<i>ordf</i> Yngve Göransson
<i>sekr</i> Ulf von Strauss	<i>vo/sek</i> Ulf von Strauss	<i>sekr</i> Joakim Grönberg	<i>sekr</i> Joakim Grönberg	<i>v ordf</i> Per Hansson
<i>kass</i> Lars Karlsson	<i>kass</i> Lars Karlsson	<i>kass</i> Lars Karlsson	<i>kass</i> Lars Karlsson	<i>sekr</i> Joakim Grönberg
Agneta Zijlmans	Per Hansson	Harry Wikner	Per Hansson	<i>kass</i> Lars Karlsson
Lotta Ahlström	Ove Bäckman	Per Hansson	Anita David	Anita David
Per Hansson	Anita David	Ove Bäckman	Ingegerd Löfgren	Marjaana Bergqvist
Ove Bäckman	Eva-Lena Karlsson	Anita David	Marjaana Bergqvist	Gilla Dahlbeck
Gabriella Szanto	Ingegerd Löfgren	Ingegerd Löfgren	Gilla Dahlbeck	Helen Larsson
Anita David	Marjaana Bergqvist	Marjaana Bergqvist	Helen Larsson	Kerstin Alksäter
Eva-Lena Karlsson	Joakim Grönberg	Beatrice Kolijn	Kerstin Alksäter	Ing-Mari Hedlund
Ingegerd Löfgren	Yngve Göransson	Gilla Dahlbeck	Ing-Marie Hedlund	Magnus Nyberg
Mimmi Poijes	Beatrice Kolijn	Helen Larsson	Magnus Nyberg	Christl Klemenjak

2006–2007	2007–2008	2008–2009	2009–2010
<i>ordf</i> Christl Klemenjak	<i>ordf</i> Christl Klemenjak	<i>ordf</i> Torgny Kolijn	<i>ordf</i> Torgny Kolijn
<i>vo/sek</i> Helen Larsson	<i>v ordf</i> Björn Anjou	<i>sekr</i> Helen Larsson	<i>v ordf</i> Christer Myrsell
<i>kass</i> Magnus Nyberg	<i>sekr</i> Helen Larsson	<i>kass</i> Magnus Nyberg	<i>sekr</i> Christina Fellenius
Anita David	<i>kass</i> Magnus Nyberg	Anita David <i>kass</i>	Lars Hansson
Marjaana Bergqvist	Anita David	Wotjek Roginski	Anita David
Joakim Grönberg	Marjaana Bergqvist	Malin Norman	Lennart Bäckman
Gilla Dahlbeck	Ing-Marie Hedlund	Christina Fellenius	Pär Eriksson
Ing-Marie Hedlund	Torgny Andersson/Kolijn	Lars Hansson	Irene Hansson
Torgny Andersson	Bergliot Nordenström	Christer Myrsell	Tomas Henschen
Bergliot Nordenström	Wotjek Roginski	Beatrice Kolijn	
Wotjek Roginski	Ingegerd Löfgren	Anita Olsson	
Malin Norman	Raymond Westford		

Brf Skönstaholm

Grannskapsklubben beslutade 2002, sedan ombildning gått i kvav, att hålla liv i bostadsrättsföreningen för att därmed försäkra oss om hembuds rätt om frågan om försäljning åter skulle aktualiseras av ägaren Stockholms hem.

På en stämma samma år tillsattes en styrelse, hämtad ur Grannskapsklubbens, bestående av Per Hansson, Ulf von Strauss och Harry Wikner. Styrelsens uppgift var att bevaka rörelser från Stockholms hem i ärendet, på värtanten varje år kalla till ordinarie stämma, redovisa till Patent- och Registreringsverket samt vartant år betala fyra kvartersavgifter till Inskrivningsmyndigheten i Norrtälje.

Styrelsen kom att omväljas varje år, under ett år utökades den med Yngve Göransson. På stämman 2007 utökades den med Cloffe Widén. Harry Wikner avgick formellt, av privata skäl, i december 2009, men kvarstod som rådgivare. Revisor under alla år har varit densamma, Lars Karlsson, Öhrlings PricewaterhouseCoopers.

Köpet genomfördes i juni 2010. Styrelsen som genomförde det bestod av Per Hansson, Ulf von Strauss, Cloffe Widén. På den första ordinarie stämman efter att brf Skönstaholm tillträtt som ägare till Skönstaholm, valdes till att utgöra bostadsrättsföreningens styrelse, Per Hansson, Ulf von Strauss, Cloffe Widén, Camilla Divander, Kerstin Alksäter, Björn Anjou och Thomas Malm.

SKÖNSTAHOLM DÅ OCH NU

Fotografen fotograferad. Bengt Nyberg är Skönstaholms egen mästernyberg. Under sex decennier har han tagit bilder hos oss. På bokens sista sidor får han sällskap av två yngre skönstaholmsfotografer.

Höstspelen på ängen har alltid varit mycket uppskattade. Lekarna har skiftat. Här är det säckhoppning på femtiotalet och dragkamp på nittiotalet. I säckarna längst fram Ebbe Holm och Per Munkhammar. Bakom den sista säckhopparen, i vit skjorta och slips, syns "han som gjorde allt" under pionjäråren, Hans Larsson, ilandgången sjöman, faktotum, anställd av Stockholms hem som Skönstaholms tillsynsman och maskinist. Till vänster, med håret på ända, ivrigt rökande, Olle Bengtzon. Repdragarna är Beatrice Rylander, Eveline Rylander och Fredrik Carpstedt. Oväldig domare: "Farbror Sverker". I slänten i solen i bakgrunden sitter tre femtedelar av familjen Widén. Foto Bengt Nyberg

Höstspelsgruppbild, nedre raden från vänster: Felix Ragnar, Hampus Ekebrink, Johan Anjou, Daniel Bäckman, Martin Anjou, Oskar Zijlmans, Jesper Bäckman, Martin Slagmark, Alfred Ragnar, Fanny och Niklas Matslofva (de två mycket små), Lina Ekebrink. Mitten: Olle Anjou (med fotboll), Oskar Anjou, Tobias Nyman, Joel Slagmark, Mia Wikner, Rebecca Cianelli. Längst bak: Renato Bredolo med Amanda Bredolo, Ove Bäckman, Veronica Jansson med Emma Bäckman i famnen, bakom dem, delvis skymd, Björn Anjou, Helena Slagmark, Arvid Slagmark, framför Arvid står Anita Wikner och till höger om henne, delvis skymd, Lotta Ahlström, bakom Lotta, delvis skymd, Harry Wikner, Ulf von Strauss, Anders Bäckman, Lars Karlsson, Anders Matslofva, Ola Ragnar. Foto Lars-Göran Hedberg

Arvid Sundin var en av vårt lands mest mångsidiga musiker. Han spelade och spelade i Skönstaholm i alla år. Han såg alltid till att plikttroget passa in sina engagemang hos oss bland alla sina spelningar i radio och TV, konserter och kungliga baler. Arvid spelade exempelvis på alla julgransplundringar, från 1953 till sin död 1999.

På bilden från femtiotalet har husmodersföreningen mannekänguppvisning. Vi ser Inger Carlberg (till vänster) och Kerstin Adelby hos Arvid.

Vid hans piano på nittiotalet sitter Gun Samuelsson och Gertrud Bölin (delvis skydd). Foto då och nu Bengt Nyberg

Ängen är skönstaholmarnas
gemensamma uterum och har i
alla decennier utnyttjats flitigt,
inte bara för höstspel och skid-
spel. Foto då och nu Bengt
Nyberg

Sverker Myrenberg iklädde sig från allra första början lekfarbrorsrollen. På bilden från femtiotalets vinterspel leder han skidtävlingarna i vit anorak till höger i bild. På dagens bild talar han i samband med Valborgsfirandet på ungefär samma plats nästan femtio år senare. En eldsjäl som betytt mycket för skönstaholmsandan. Foto då och nu Bengt Nyberg

Valborg firades första gången 1953 och så har det fortsatt utan avbrott. På senare år har arrangemanget samlat allt fler människor, då flera av våra grannar fått sina eldningstillstånd indragna. Vi för stolta elden vidare från generation till generation. Foto då och nu Bengt Nyberg

Vår Rundel är genial. Den skapades av Stockholms stadsträdgårdsmästare Holger Blom tillsammans med hans nära medarbetare Erik Glemme.

Det krävs stort mod för att våga skapa och stå för tomhet, en öppen, tom yta. Det krävs kanske tidigare arkitektoniska stordåd för att kunna våga reducering ända till tomhet.

I vårt land lider vi av en svårartad sjuka. Allting måste benämnas, etiketteras, annars finns det inte. Tomheten skrämmer vissa lika mycket som tystnaden, horror vaqui, sade romarna, rädslan för tystnaden. Blom och Glemme satte sig över det här och det fungerade. Tomheten bjöd in både de vuxnas och barnens fantasi. Vad allt har inte hänt på Rundeln:

Här har barnen cyklat och hoppat hopprep och hage, spelat tennis och landbandy och ishockey och brännboll och kula, åkt skridskor och radiostyrt bilar, lekt burken och land och rike. Här har arrangerats midsommarfirande och grillfest och kräftskiva och nattbio och dans och Barnens Dag.

En fantastisk plats. Rundeln är på en gång ingenting och därför allt. Genial.

”Vi ses på Rundeln!” Foto då och nu Bengt Nyberg

Barnen har alltid haft en central roll i Skönstaholm. Mycket av Grannskapsklubbens mödor och engagemang, många av arrangemangen under decennierna, har gällt barnen och deras väl och ve. Grabbarna på berget i sina för femtiotalet typiska huvudbonader är från vänster: Gunnar Ohlsson, Göran Eriksson, Ulf Wolgsjö, Willy Fogelberg, Sten Ulle-rud (med sin tax), Torbjörn Dahl, Jan Ohlsson, Staffan Boström. Foto: Bengt Nyberg

På det sena nittiotalets färgbild ser vi från vänster i främre raden: Oskar Zijlmans, Anton Eriksson, Sanny Dahlbeck, Tommy Zijlmans, Jessica Asklund, Cecilia Asklund, Josefin Östlund, Mia Wikner, Carolina Carpstedt, Sofie Malm, Lina Ekebrink, Martin Slagmark. Bakre raden från vänster: Alicia Dahlbeck, Daniel Bäckman, Mikael Kindberg, Hampus Ekebrink (blond bakifrånkalufs), Linus Bävermo, Tim Bäckman, Joel Slagmark, okänd, Robin Bäckman. Foto Lars-Göran Hedberg

Foto Torbjörg "Tulla" Hagström